

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Marijana Galušić

Prirodno-geografska obilježja parkova u Osijeku

DIPLOMSKI RAD

Listopad, 2019.

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU FAKULTET ZA
ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI**

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Prirodno-geografska obilježja parkova u Osijeku

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Prirodno-geografska obilježja Hrvatske

Mentor: prof. dr. sc. Irella Bogut

Sumentor: mr. sc. Željko Popović, prof. visoke škole

Student: Marijana Galušić

Matični broj: 2712

Modul: B- informatika

Osijek

Listopad, 2019.

SADRŽAJ

1.	UVOD	2
2.	GRAD OSIJEK.....	3
3.	PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA OSIJEKA	7
3.1.	Geografska obilježja.....	7
3.2.	Prirodna obilježja	8
3.2.1.	Reljef.....	8
3.2.2.	Klima.....	9
3.2.3.	Hidrološka i hidrogeološka obilježja	9
3.2.4.	Pedološka obilježja	10
3.2.5.	Geološka i tektonska obilježja.....	11
3.2.6.	Vegetacijski pokrov	11
4.	OPĆENITO O PARKOVIMA	13
4.1.	Perivoji, vrtovi, parkovi u Slavoniji	15
4.2.	Perivoji dvoraca	16
4.3.	Lječilišni perivoji	17
4.4.	Gradski perivoji i šetališta	17
4.4.1.	Privatni perivoji otvoreni javnosti	17
4.4.2.	Gradski perivoj kao botanički vrt	17
4.4.3.	Inicijatori za osnivanje perivoja i šetališta	17
4.4.4.	Vojni perivoji	18
4.4.5.	Šetališta	18
4.4.6.	Perivoji u Osijeku	18
5.	PARKOVI OSIJEKA.....	23
5.1.	Gradski vrt	23
5.2.	Generalski park	26
5.3.	Park dvorca Pejačević.....	29
5.4.	Park kralja Tomislava	30
5.5.	Park kralja Petra Krešimira IV	38
5.6.	Sakuntala park (Šetalište Petra Preradovića)	44
5.6.1.	Visoka vegetacija	48

5.6.2.	Grmlje i živica.....	50
5.6.3.	Jednogodišnje cvijeće i trajnice	50
5.6.4.	Travnjak.....	50
5.7.	Park kraljice Katarine Kotromanić-Kosača	51
5.8.	Park na trgu bana Josipa Jelačića	53
5.9.	Park Zrinjevac	53
5.10.	Park kralja Držislava.....	56
5.11.	Park kneza Branimira.....	58
5.12.	Park na trgu Ljudevita Gaja.....	59
5.13.	Perivoj hrvatskih velikana: rondel učenika gimnazije	60
6.	OSJEČKA TVRĐA I TRG SVETOG TROJSTVA	62
7.	OSJEČKA ŠETALIŠTA I DRVOREDI.....	66
7.1.	Europska avenija	66
7.2.	Šetalište Petra Preradovića	66
7.3.	Šetalište kardinala Franje Šepera	66
7.4.	Aleje i drvoredi	67
8.	VAŽNOST PARKOVA ZA GRAD.....	71
8.1.	Važnost parkova za grad Osijek	72
9.	VAŽNOST IZVANUČIONIČKE NASTAVE U PARKU.....	74
10.	IZVANUČIONIČKA NASTAVA U SAKUNTALA PARKU U OSIJEKU	77
11.	ZAKLJUČAK.....	81
12.	SAŽETAK.....	82
13.	ABSTRACT	83
14.	KAZALO SLIKA	84
15.	LITERATURA	85

1. UVOD

Parkovi su cjeline grada koji čine staništa biljnog i životinjskog svijeta, čovjeku služe za duševno opuštanje, odmor, zabavu, pročišćavaju zrak, poučni su, čine ukras grada i govore o kulturi nekog naroda.

Prirodno-geografska obilježja parkova u Osijeku su gotovo jednaka za svaki park. Jedina razlika je u hortikulturalnom bogatstvu svakog od njih. Naime biljke, kao živi element parka, čine glavni građevini element parkova stoga je važno staviti naglasak na njihovu vrijednost. One su neprestano izložene promjenama te je zbog toga rad na zaštiti parkova mnogo teži od bilo koje druge cjeline u gradu (Šćitaroci, 1992). Također, osobit problem predstavlja odabir biljnih vrsta pri obnovi parkovne arhitekture koja uključuje istraživanje izvornih biljnih vrsta, nacrt parka, povijest vrtne arhitekture, poznavanje botanike (Šćitaroci, 1992). Naime, parkovna hortikultura Osijeka je bogata kvalitetom i brojem biljnih vrsta no nedovoljno i najslabije istražena; o njoj se nedovoljno piše i govori. Takav pristup hortikulturi naših parkova odražava se na buduće generacije parkova koje će se obnavljati, ali i na povijesne parkove koji će biti zaboravljeni.

Svjedoci smo nestajanja zelenih površina, a gotovo uvijek je odgovoran osobni interes pojedinca. Potrebno je mnogo vremena da park izraste, a vrlo malo da nestane (Šćitaroci, 1992). Naime, parkovna umjetnost je kao niti jedna druga umjetnost, ona je živa umjetnost izložena neprestanim promjenama, parkovi nikada nisu dovršeni, a jedino je čovjek taj koji ih može zaštititi i kontinuirano održavati.

2. GRAD OSIJEK

Grad Osijek nalazi se na istoku Republike Hrvatske i pripada Osječko-baranjskoj županiji (Slika 2).

Slika 1. Položaj Osijeka i Osječko-baranjske županije u RH

Izvor: <http://www.obz.hr/hr/pdf/zastitaokolisa/Osnova%20obiljezja.pdf>, preuzeto 11.10.2019.

Prema Sršan (2001), na desnoj obali Drave, 22 km uzvodno od utoka Dunava, u 7. st. nastalo je srednjovjekovno naselje Osijek. Grad se smjestio na 90 m nadmorske visine s površinom od 169 km², ukupnim brojem stanovništva od oko 130 000 ili 765 stanovnika na km². Grad ima 370 ulica; ne računavši naselja, 15 trgova i 17 parkova s površinom 394.000 m². Prema Državnom zavodu za statistiku, iz statističkog izvješća *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, može se uočiti podatak kako Osijek ima 83 489 stanovnika.

Prema Gucunski (2002) Osijek je jedan od naših najstarijih hrvatskih gradova, a njegovo se ime prvi put spominje 1196. godine. Smjestio se u Panonskoj ravnici, a zbog svog zemljopisnog i prometnog položaja razvio se kroz prošlost u važno kulturno i industrijsko središte istočne Hrvatske.

Prema Gucunski (1968) o starosti grada svjedoče mnogi arheološki i povijesni spomenici, ali svi njegovi parkovi pripadaju njegovoj bližoj prošlosti. Upravo zbog toga je neophodno tražiti uzrok u povijesnom razvoju grada Osijeka.

Prema Živaković-Kerže (2004) Osijek živi uglavnom oslonjen na desnu obalu Drave i pravo prekoračenje grada na njezinu lijevu obalu izazov je generacijama koje dolaze. Podrijetlo Osijeka seže u davnu prošlost. Na područjima Osijeka nekoć davno kretali su se Kelti koji su ostavili velebni pečat u povijesti golemih područja Europa i šire od nje. Ovim putovima, preko rijeka i močvara, kroz panonske šume kretali su se mnogi narodi, vodili putove razmjene, a kretat će se i dalje sa sjevera prema jugu i s juga prema sjeveru. Na ovim putovima kretali su se i Rimljani koji su na dravskom vodotoku neko vrijeme imali zapovjedništvo svojih plovidbenih snaga, a to je bilo u Mursi. Kao mjesto života ljudi Osijek je svjedok raznovrsnih razdoblja. U Tvrđi svjedoči o ukrštanju života državnog činovništva, trgovačkog i obrtničkog staleža; u dijelovima grada istočno, zapadno i južno od Tvrđe- u Donjem, Gornjem i Novom gradu- svjedoči o ispreplitanju života vezanog za obradu zemlje i gospodarskih djelatnosti, skladišnog poslovanja, financijskog i prometnog. Osijek je ostao gradom bujnog zelenila, travnjaka, perivoja, prekrasnih šetališta unatoč razvoju koji je pratio zakone gradova burnog industrijskog i gospodarskog života.

„Grad je tijekom povijesti u nekoliko navrata mijenjao svoj izgled zbog razaranja i ponovnog građenja. Na tlu Donjeg grada postojao je rimski castrum poznat pod imenom Mursa. Bio je to najveći vojni logor u Panoniji (Šćitaroci, 2004: 152).“

Prema Vučetić (2009) antička Mursa nastala je na desnoj povišenoj obali Drave, uz ranije naselje. Grad je zbog važnog strateškog položaja bio sjedište legije ili jednog njezinog djela, tj., vojni tabor- castra. Nalazio se na području osječkog Donjeg grada.

Prema Pinterović (1978), govoriti o Osijeku znači prije svega govoriti o rimskoj Mursi. Pinterović navodi kako je na onovremenim natpisnim pločama zapisano da je Mursi donirana gradnja tržnice oko foruma s 50 trgovačkih radnji. Također, brojni natpisi dokazuju da je Mursa bila građena po uzoru na rimsko graditeljstvo, s tlocrtom u obliku kvadrata, s pravilnim rasporedom ulica za domove, hramove, bazilike, javne zgrade, toplice, stadione.

Mursu su razorili Avari u 7. stoljeću. Nakon Murse nastaje srednjovjekovno naselje (poznato pod imenom Eszek ili Ezceh), nalazilo se na mjestu današnje Tvrđe, a bilo je pod turskom vladavinom od 1526. do 1687. godine (Šćitaroci, 2004).

Prema Šćitaroci (2004) Osijek postaje važno vojno središte nakon oslobođenja Slavonije od Turaka. Od 1712. do 1721. godine gradi se vojni grad, nazivano Tvrđa, na mjestu srednjovjekovnog i turskog grada. Fortifikacijski sustav Tvrđe porušen je dvadesetih godina 20. stoljeća te su na mjestu grabišta i glasiya podignuti perivoji.

Prema Vučetić (2009) treba napomenuti kako je prije izgradnje Tvrđe stanovništvo bilo raseljeno. Austrijske su vlasti, zbog posebnih vojno-strateških razloga raščistile teren zapadno, istočno i južno od tvrđavskih zidina te 1692. preselile nekadašnju tursku utvrd u oko 1500 metara zapadno od gradskog zida i tako planirale izgradnju nove vojne tvrđave.

Zbog toga su bila ustrojena dva naselja: Gornji grad (zapadno, uzvodno od Tvrđe) i Donji grad (istočno, nizvodno od Tvrđe; na mjestu rimske Murse). Gornji se grad razvijao kao građansko naselje, dok je Donji grad bio obrtničko-trgovačko naselje (Šćitaroci, 2004).

„Pripreme za gradnju goleme vojne tvrđave- Tvrđa- trajale su godinama. Dvorska komora je napokon 1709. godine donijela odluku o njezinoj izgradnji , koja je službeno počela tek 1712. godine. Gornji je grad zajedno s tvrđavom činio jedinstvenu administrativnu cjelinu sve do 1702. kada dobiva zasebnu općinsku upravu. Donji je grad postao općina 1704. godine. Tvrđavu su, po uzoru na nizinske nizozemske utvrde, austrijske vlasti planski gradile od 1. kolovoza 1712. do 1722. kad je, uglavnom, dovršena, ali su gradnje manjeg opsega nastavljene do 60-ih godina XVIII. stoljeća. U nove zidine ugrađen je sav zidni plašt turske tvrđave. Ujedinjenjem razjedinjenih općina- Gornji grad, Tvrđa s Novim gradom i Donji grad- 2.prosinca 1786. postavljeni su temelji za proglašenje Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom što se i zbilo 28. kolovoza 1809. godine (Vučetić, 2009: 273).“

Radić i Topić u svojoj knjizi *Osijek skriveni grad* opisuju kako je Osijek jedan veliki muzej na otvorenom, dostupan svima, a samo je malo potrebno obratiti pažnju i prepustiti se skrivenim tajnama grada.

„Arhivi su prepuni dokumenata o njegovoj izgradnji i graditeljima, znamenitim ljudima, tvorničarima i veleposjednicima. Muzeji, galerije, crkve prepuni su slika, portreta, nacрта, gravura, starih razglednica, fotografija. No, izvan tih institucija nalazi se živi muzej. Grad-muzej. Ovdje vrijeme briše, mrví, nagriza. Kamen, slike, željezo, drvo, staklo. Ratovi i barbari stalna su opasnost za Grad-muzej. Građani i svi koji to žele biti moraju uložiti određeni napor i izgraditi pozitivan odnos prema Gradu i kulturnom naslijeđu, bez obzira na to žive li ovdje deset generacija ili su stigli tek jučer kao izbjeglice. U tome im moraju pomoći

kustosi muzeja i galerija, arhivisti i književnici. Ali, to ne znači da građane treba samo pozivati u muzeje, galerije i arhive. Naime, to su eksponati istrgnuti iz prirodnih sredina palača, crkava, dvoraca i kuća. Na ulicama i trgovima, u ulazima i na krovovima, na pročeljima i u travi postoji cijeli skriveni grad, muzej na otvorenom, dostupan svačijem pogledu, možda samo izvan naše pažnje (Radić i Topić, 1993: 89).“

3. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA OSIJEKA

Prema Šćitaroci (1992) staništa perivoja su raznolika jer na njih djeluju različiti činioci kao što su reljef, litološka građa, klima, pedosfera i samonikao vegetacijski pokrov. Vrlo su bitni jer čine osnovu života, prirodno okruženje i služe za razvoj parkovne arhitekture. Zbog toga je važno analizirati geografska obilježja i prirodne uvjete koji u najvišoj mjeri služe pri oblikovanju perivoja.

Gucunski također navodi kako klimatski elementi i sastav tla predstavljaju presudne čimbenike za život i razvoj biljnog svijeta. Iz tih razloga ovim se čimbenicima mora posvetiti velika pažnja, bilo pri sadnji biljaka, podizanju travnjaka ili pri održavanju i njegovanju (Gucunski, 1986).

3.1. Geografska obilježja

Prema Živaković-Kerže (2004) Osijek se razvio na području između Slavonije i Branje u slavonskoj ravnici, na povišenoj terasi, desnoj obali rijeke Drave, 22 km od njezina ušća u Dunav. Svojom dužinom pruža se u longitudinalnom smjeru istok-zapad, a u novije vrijeme pruža se i na jug. Njegov geografski smještaj nalazi se na 45°32' sjeverne zemljopisne širine i 18°44' istočne zemljopisne dužine od Greenwicha.

„Geografska širina bilježi u Osijeku 45°34' (na kući nekadašnjeg dugogodišnjeg meteorologa-amatera Miroslava Neumanna, Rokova ulica 25). Meridijan je u Osijeku poznat od 1841. godine, kada ga je izmjerio inženjerijski kapetan Karlo Schwarzleitner iz ženijske i fortifikacione mjerne direkcije u Osijeku. On je predložio Gradskom poglavarstvu da se oznaka tog meridijana stavi s južne strane Kužnog kipa u Tvrđi (Plevnik, 1987:51).“

Prema Živaković-Kerže (2004) južno od Drave okružuju ga plodna polja i prostrane šume, a sa sjeverne plodna tla Baranje, Park prirode Kopački rit koji obiluje bogatim biljnim, vodenim i životinjskim svijetom. Grad nije imao mogućnosti za razvoj sjeverno od Drave jer je to područje bilo močvarno. Prema istoku se pružaju putovi koji vode Vinkovcima, Vukovaru, Iloku..., a zapadni, podravski, prema ostalim dijelovima Hrvatske.

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* riječni tokovi Drave, Dunava i Save osobito su značajni za ovu cjelinu. Oni uvjetuju prostorno uređenje te određuju državne i međunarodne koridore. Gestrateški i prometni položaj Osijeka određuju podravski i podunavski koridor, a ističe se i blizina posavskom koridoru. Iako Osijek ne pripada pograničnom području, njegov položaj uz to područje omogućuje razvitak određenih funkcija.

3.2. Prirodna obilježja

3.2.1. Reljef

Jedan od najvažnijih čimbenika ekoloških prilika je oblik terena odnosno reljefni parametri kao što su pravac pružanja, veličina i razvedenost gorskih masiva, nadmorska visina, nagibi, pokrov reljefa... Ti čimbenici u velikoj mjeri utječu na ostale prirodne čimbenike kao što su tlo, podneblje, vegetacijski pokrov, parkovno oblikovanje (Šćitaroci, 1992).

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* Osijek pripada sjeveroistočnom, uglavnom nizinskom, ravničarskom dijelu Istočne Hrvatske. Na današnji izgled reljefa glavnu ulogu imao je riječni tok Drave. Ovo područje pripada tipu reljefa akumulacijske nizine, a na njemu se mogu izdvojiti geomorfološki oblici: naplavne (aluvijalne ravni) i riječne terase. Naplavne ravni formirale su se u mlađem holocenu (aluviju). U prošlosti su ta područja bila redovito poplavljena jer je dubina temeljnice iznimno mala i zbog toga se odlikuju vlažnošću. Usporedno s riječnim tokom Drave nalazi se blaga depresija koja je ispunjena holocenskim nanosima. U tim nanosima prevladava glina koja se sastoji od pijeska i pretaloženog prapora. U naplavnoj ravni oko rijeke Drave postoje viši i niži dijelovi. Terasne nizine Drave su nešto viša reljefna područja od naplavnih ravni. Nastale su u pleistocenu neotektonskim pokretima, a u njihovom sastavu prevladavaju lesne naslage. Riječne terase su pogodnije za naseljavanje i poljodjelsko iskorištavanje jer su to ocjeditija područja nego naplavne ravni. Visine terena uz desnu obalu Drave kreću se od 90 – 94 m.n.v., a na lijevoj obali od 83 – 86 m.n.v.

Prema Magaš (2013) terasni ravnjaci (terasne nizine) su ostaci viših, geoloških starijih akumulacijskih ravnjaka od nekoliko metara do najviše 10-20 metara nadmorske visine iznad poloja.

U knjizi Josipa Roglića *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja: geografske posebnosti i razvojni procesi* objavljene u Školskoj knjizi 2006. godine na stranici 132 autor knjige parafrizira ulomak Bognara, i sur. objavljen 1975. u knjizi *Geografija SR Hrvatske, knjiga 3*. U sastavu Istočne Hrvatske posebno su važne pleistocenske naslage. Procesima zamrzavanja i odmržavanja tršeno je površinsko tlo i nastao je pokrov ilovina koje su u doba otapanja klizile prema nižim krajevima. Takve su naslage prekrile Požešku udolinu i karakteriziraju podnožja gora prema prisavskoj i pridravskoj ravnici.

3.2.2. Klima

Prema Živaković-Kerže (2004) Osijek se nalazi u području kontinentalne klime koju karakteriziraju vruća ljeta, nekada oštre, a sada blaže zime. Srednja je godišnja temperatura 10,7 ° C. Sa srednjom temperaturom od 20 °C najtopliji je srpanj, a najhladniji je siječanj sa srednjom mjesečnom temperaturom koja iznosi -15°C. Kao najveći grad istočne Hrvatske i kao sjedište Osječko-baranjske županije ima srednju godišnju količinu oborina 767, 8 mm.

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* na području grada Osijeka ima prosječno 1800 - 1900 sati godišnje sijanja sunca, a najučestalije pušu vjetrovi iz sjeverozapadnog, zapadnog, sjevernog i jugoistočnog smjera. Mraz se javlja u prosjeku 30-50 dana godišnje, a najveći broj dana s mrazom ima mjesec prosinac.

Prema Magaš (2013) podunavski prostor ima umjereno-kontinentski režim padalina, što znači da ih je više od 50 % u toplom dijelu godine, i godišnju amplitudu temperature višu od 20°C. Na tom prostoru postoji podjela na istočni pravi panonski areal Istočnohrvatske ravnice i zapadni peripanonski areal u kojima postoji znatna razlika u količini i režimu padalina.

Prema Magaš (2013) srednje godišnje količine padalina su razmjerno male, posebice u Istočnohrvatskoj ravnici (700-800 mm) i postupno se povećavaju prema zapadu. Navodi kako u kontinentalnim područjima toplija polovica godine ima više padalina od hladnije polovice te kako je Istočnohrvatska ravnica osobito izložena sušnim godinama te da su godine sa suvišnim količinama vlage rjeđe.

3.2.3. Hidrološka i hidrogeološka obilježja

„Kopnene vode u Hrvatskoj pripadaju slijevu Sredozemnog mora, odnosno dvama sljevovima unutar njega: crnomorskom kojim otječe voda s oko 62 % i jadranskim kojim otječe voda s oko 38% površine Hrvatske. Drava (707 km; u Hrvatskoj 505 km) izvire na sjeveru Italije u Dolomitima, protječe kroz Austriju, Sloveniju, Hrvatsku i Mađarsku. Budući da ima snježno-kišni (nivalno-pluvijalni) riječni režim i obiluje vodom, koristi se za dobivanje elektroenergije iz nekoliko hidorelektrana. Plovna je u donjem toku od Donjeg Miholjca do ušća u Dunav, a glavna luka je Osijek. Sutok s Dunavom velika je močvarna zona, stanište brojnih vrsta ptica, divljači i biljnih vrsta, zaštićena u Parku prirode Kopački rit (Magaš, 2013: 78-79).“

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* desna obala Drave gradu Osijeku pripada u dužini od 22, 3 km, a lijeva obala u dužini od 8,1 km. Za razliku od Dunava Drava ima veći pad pa je time i brža. (13,1 cm/km). U koritu Drave dubina vode

iznosi od 4 do 7 metara. Vodni režim rijeke je pluvijalno-glacijalni (kišno-ledenjački), što znači da je u proljeće i početkom ljeta vodnost velika, a zimi mala. U godišnjem vodostaju i protjecaju Drava ima tri maksimuma, prva dva u proljeće i rano ljeto, treći u jesen. Često zna doći do usporavanja vode na Dravi, na području Osijeka, jer se vremenski poklope visoke vode Drave i Dunava.

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* područje Osijeka, u hidrogeološkom smislu, pripada u vodonosni kompleks kvartarne starosti. Taj vodonosni, sedimentni kompleks obilježen je širokim rasponom postanka. Vodonosni sloj od 4-8 metara nalazi se u praporu i pješčano-glinovitim taložinama, a do 10 metara u ostalim taložinama. Grad Osijek posjeduje crpilište "Vinogradi" s kapacitetom od čak 600 l/s.

3.2.4. Pedološka obilježja

Prema Magaš (2013) panonsko-peripanonski prostor obilježava nekoliko pedogeografskih kompleksa od kojih je najznačajnija crnica, organskom tvari vrlo bogata humusna zemljišta, najrasprostranjenije tlo tih krajeva. Razvile su se na prapornim ravnjacima i lesu. Na razvoj različitih tipova zemljišta utječe klima s kontinentskim značajkama.

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* pedološka obilježja prostora grada Osijeka obrađena su na temelju Namjenske pedološke karte Republike Hrvatske, izrađene u Zavodu za pedologiju Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1996. godine. Na području Grada Osijeka zastupljeno je šest pedoloških jedinica, od ukupno 65 na prostoru Republike Hrvatske, a to su: rendzina na flišu,, smeđe na vapnencu duboko, lesivirano na praporu-pseudoglejno, lesivirano na rastresitim sedimentima, lesivirano na vapnencu i dolomitu. Na temelju istražene pogodnosti tla za obradu postoje četiri klase: dobro obradiva tla rasprostranjena jugoistočno od Osijeka, umjereno obradiva tla rasprostranjena južnije od toka Drave, ograničeno obradiva tla rasprostranjena južnije od toka Drave, privremeno neplodna tla rasprostranjena južno od toka Drave u cijeloj dužini.

Prema Šćitaroci (1992) različiti tipovi tala uvjetovani su geološko-litološkom građom, klimom i reljefom. Ističe kako su za podizanje, obnovu i održavanje parkovnih prostora važna fizikalna svojstva (poroznost tla, zasićivanje tla vodom, propusnost tla na vodu, zasićivanje tla zrakom (aeracija) i dr.), kemijska svojstva (humusni horizont, opskrbljenost tla anorganskim tvarima, pH reakcija tla i dr.), karakteristike vodenog režima, podložnost ispiranju i eroziji i dr.

3.2.5. Geološka i tektonska obilježja

Budući da se na području Slavonije nalaze skoro svi sistemi zemljine kore, tvorevine arhajskog doba, paleozoika, mezozoika, kenozoika te Panonsko more, može se reći da je geološka karta Slavonije vrlo raznolika (Plevnik, 1987).

U knjizi Josipa Roglića *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja: geografske posebnosti i razvojni procesi* objavljene u Školskoj knjizi 2006. godine na stranici 137 autor knjige parafrizira ulomak Bognara, i sur. objavljen 1975. u knjizi *Geografija SR Hrvatske, knjiga 3*. Elementi reljefa i smjerovi kretanja tekućica upućuju na to da su za građu Istočne Hrvatske posebno važne pukotine smjera zapad-istok i gibanja duž njih. Te osobine u građi podloge utječu na egzogeno modeliranje.

Prema *Zavodu za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije (2017)* u usporedbi s ostalim dijelovima Hrvatske (posebno predjeli oko Zagreba i priobalno područje) seizmička a i tektonska aktivnost na području Grada Osijeka i okolice slabije je izražena.

3.2.6. Vegetacijski pokrov

„Od prirodnih uvjeta vegetacijski pokrov je osobito važan jer je odraz i indikator ukupnih opisanih prirodnih uvjeta. Uz to, neposredni je objekt pojedinačnih ili grupnih elemenata u oblikovanju parkovne arhitekture te važan član u cjelovitoj kompoziciji prirodnog ili stvorenog pejzaža. Vegetacijski pokrov razlikuje se s obzirom na izgled, biljni sastav, rasprostranjenost i ekološke uvjete. Tvore ga prirodne biljne zajednice (fitocenoze) različitih vrsta, koje su prilagođene međusobno i životnim prilikama staništa. Biljne zajednice odraz su klimatskim prilika nekog područja, geološko-litološke građe, svojstva tla, parametra reljefa (nagiba, izloženosti itd.) i dr. Poznavanje biljnih zajednica poslužit će kao sigurni putokaz u odabiru biljaka za konkretni prostor. Zbog toga je značajna primjena znanosti o biljnim zajednicama (fitocenologije) u formiranju krajolika, podizanju parkovnih objekata, ali i u obnovi povijesnih perivoja (Šćitaroci, 1992: 124-126).“

„Panonsko-peripanonski prostor Sjeverozapadne i Panonske Hrvatske pripada eurosibirsko-sjevernoameričkoj fitogeografskoj regiji, a razlikuju se nizinski, brežuljkasti, brdski gorski i pretplaninski pojas. U kontinentalnim nizinskim predjelima Hrvatske najistaknutije klimazonalno raslinje su šume hrasta koje zauzimaju prostorni, najniži, ujedno i najnaseljeniji pojas istaknute poljoprivredne proizvodnje (slavonske šume i dr.) Najveća prostranstva zauzimaju šume hrasta kitnjaka i običnog graba, koje se u istočnim dijelovima miješaju sa šumama hrasta sladuna i cera, više prilagođenih toplim ljetima i hladnim zimama. U najnižim

poplavnim dijelovima obitavaju šume hrasta lužnjaka (uz Savu, Bosut, Dunav, Dravu i dr.), premda su u odvodnjavanim dijelovima zamijenjene kulturama i močvarnim livadama. U sušim i hladnijim dijelovima krajnje istočne hrvatske ravnice razvijen je mjestimično i stepski biljni pokrov, dobrim dijelom zamijenjen kulturama (Magaš, 2013: 88-89).“

4. OPĆENITO O PARKOVIMA

„Vrtovi (perivoji, parkovi) dokument su kulture nekog naroda i vremena u kojemu su nastali. Oni su izraz duhovne potrebe čovjeka, pokazuju njegov način života, viđenja prirode i umjetnosti, oni su slika njegove filozofske ideje. U svim epohama kulturne povijesti čovječanstva kultura vrta razvija se do najviših vrijednosti, do umjetnosti jednake arhitekturi, skulpturi i slikarstvu. U svako doba ideja vrta bila je nezaobilazni dio opće kulture (Šćitaroci, 1992: 13).“

„Od svog postanka vrt je vezan uz ideju individualnog posjeda, a uz to je imao religiozno i magično značenje. Čovjek je oduvijek znao da priroda prepuštena sam sebi postaje džunglom, pa je prostor uz svoje obitavalište ograđivao i kultivirao s osobitom brigom, prema svojim željama i potrebama. U najstarijim opisima (npr. vrta Alcinoos u Odiseji) vrt je predstavljen kao voćnjak ili povrtnjak, imao je, dakle, utilitarnu funkciju. Postepeno će se vrtna arhitektura prilagođavati arhitektonskim linijama obitavališta uz koja se vezuje vrt. Krajem starog vijeka estetski karakter vrta dolazi sve više do izražaja. Sve antičke religije imale su vlastiti mitski vrt: Izraelci Eden, Asirci Eridu, Hindusi Ida- Varsha, a Etruščani Svete šume. U svih je civilizacija u vrtu gotovo uvijek sadržana ideja vrta. Malo-pomalo vrt se razvijao, preuzimajući i druge funkcije, kao mjesto užitka, kao izraz intelektualnih i estetskih zahtjeva (Šćitaroci, 1992:13).“

„Polazište u razmatranju zaštite i obnove parkovne arhitekture, kako je prikazana u ovoj knjizi, jest stav da su objekti vrtne arhitekture dio graditeljskog nasljeđa, dakle djelo čovjeka, a samo djelomično prirode. Takav stav proistječe iz teze da vrtovi (perivoji ili parkovi) nisu priroda, ili nisu samo priroda, već arhitektura, ali u organskom materijalu. To je rezultat shvaćanja perivoja kao umjetničkog djela, kao arhitektonskoga kreativnog ostvarenja njegova stvaraoca, kao jedinstvenog i nedjeljivog prostora kuće i okoliša, kao urbanistički i oblikovano snažnog elementa gradskog prostora, kao elementa slike ulice i slike grada. U prilog postavljene teze govori i činjenica da su autori svih velikih remek-djela u povijesti parkovne arhitekture bili ponajviše arhitekti, kreatori, a manje biolozi shvaćeni u najširem smislu (Šćitaroci, 1992: 14).“

„Građevni materijal parkovne arhitekture čine prije svega biljke, koje su izložene neprestanim i mnogo bržim promjenama nego djela drugih umjetnosti . Zbog toga je rad na zaštiti povijesnih perivoja mnogo teži nego rad na zaštiti zgrade. Vrtovi se ne mogu obnoviti kao

kuće, skulpture ili slike jer su živi i neprestano se mijenjaju. To postojanje živog elementa kao jednog od temelja kompozicije izražava vrt kao prolazno umjetničko djelo (Šćitaroci, 1992: 14-15).“

„Osobit problem i zasebna tema jest odabir biljnih vrsta pri obnovi povijesne parkovne arhitekture. Istraživanje izvornih biljnih vrsta u nekom perivoju jedan je od najvećih problema. Perivoj star nekoliko stoljeća rijetko kada sadrži koje stablo iz vremena nastanka. Ako ne posjedujemo nacrt perivoja (a najčešće ga ne posjedujemo), tada nam preostaje traganje za pisanim izvorima. Nastojanje da se u povijesnim perivojima upotrijebe stare vrste biljaka razmjerno je novijeg datuma. O tome se raspravljalo 1975. godine na trećem međunarodnom kolokviju o zaštiti i obnovi povijesnih vrtova, održanome u Zeistu (Nizozemska), na kojemu je preporučeno da se prije obnove istraži i sastavi inventar starih, izvornih biljnih vrsta biljaka. Biljke kao živa bića stare i umiru, pa je njihova zamjena uobičajena u praksi održavanja vrtova. Pri odabiranju biljnih vrsta za obnovu perivoja parkovni arhitekt- restaurator susreće se s nizom problema za čije je rješenje potrebno poznavanje, osim svega, botanike (karakteristika pojedinih vrsta) i povijesti vrtne arhitekture (originalne strukture vrta i promjena koje su uslijedile tijekom godina). Stoga osobitu pozornost treba posvetiti odabiru vrsta biljaka u povijesnim perivojima. Zamjena biljnih vrsta mogla bi se usporediti s obnovom kamenog pročelja palače ili crkve gdje ćemo iskoristiti istu vrstu i boju kamena, a ne neku drugu (Šćitaroci. 1992: 120-121).“

„Vrtovi nikad nisu dovršeni jer je, zapravo, posrijedi proces, a ne objekt. Zato u načelu prihvaćamo kontinuirane promjene kojima se stvarao odnos između vrta i ljudi koji su ga stvorili i koristili se njime. Upravo je linija kontinuiteta u životu parkovne arhitekture ono najvrednije, najvažnije i najprivlačnije. Cilj zaštite ne smije biti obnova, već kontinuitet održavanja. Kada izostane održavanje, uslijedi diskontinuitet, pa i nestanak parkovne arhitekture, a tada se poseže za obnovom (Šćitaroci, 1992: 15).“

„U literaturi i svakodnevnom govoru upotrebljavaju se tri pojma: vrt, perivoj i park, i to kao sinonimi, ali istodobno imaju različita značenja. Razlike su između navedenih pojmova često vrlo male i kadšto je teško razgraničiti vrt od perivoja ili perivoj od parka. Vrtom se obično naziva prostor usko vezan uz objekt (dvorac, vilu, palaču, kuriju), koji ga uljepšava i upotpunjuje. Park je prostor obično mnogo prostraniji od vrta, pokriven, djelomično ili potpuno, visokom vegetacijom. Osim estetske vrijednosti, ima pejzažnu, ekološku i katkad izrazito botaničku važnost.(Ibidem.) Pojam perivoj prisutan je u hrvatskom jeziku već od 16.

stoljeća pa se ne osjeća kao tuđica, iako je prema Klaićevu Rječniku stranih riječi, grčkog podrijetla (starogrč. peribolos=ograda; novogrč. periboli=vrt). Značenje je pojma perivoj negdje između vrta i parka. Moglo bi se reći da je perivoj visokokultivirani zeleni prostor koji je većem broju ljudi služio kao mjesto društvenih zbivanja (koncerti, recitali, predstave i sl.) (Šćitaroci, 1992: 17).“

Živaković-Kerže (2010) navodi da su perivoji prostori u prirodi koji su planski građeni, a objedinjuju ukrasne biljke i stabla, vodoskoke, puteljke i dekorativne skulpture.

„Hrvatska parkovna baština bogata je i kvalitetom i brojem, ali je nepoznata i neistražena. Od naše brojne kulturne baštine, parkovna baština je najslabije istražena i prepuštena zaboravu. Našu parkovnu baštinu ne samo što nismo istraživali, već je nismo dostatno ni prezentirali, pa je ona u Europi nepoznata. Hrvatsku parkovnu baštinu nećemo naći ni u jednoj europskoj knjizi iz povijesti vrtne umjetnosti, ne spominje se ni u jednoj europskoj knjizi iz povijesti vrtne umjetnosti, ne spominje se ni u inozemnim stručnim i znanstvenim člancima, nitko za nju ne zna (Šćitaroci, 1992:7).“

4.1. Perivoji, vrtovi, parkovi u Slavoniji

Prema Šćitaroci (2009) Slavonija i cijela Hrvatska može se pohvaliti bogatim naslijeđem perivoja, vrtova i parkova. U Slavoniji se nalazi brojna javna perivojna arhitektura koja uključuje perivoje, perivojne trgove, predvrtove vila, ulične drvorede, lječilišne perivoje od kojih su najpoznatiji u Lipiku i Daruvaru, crkvene perivoje te perivoje dvoraca koji su najstariji.

Prema Rauš (1977) parkovi Slavonije i Baranje imaju veliko značenje jer predstavljaju bogatu i vrijednu hortikulturalnu baštinu. Stari parkovi predstavljaju osnovu za proučavanja uzgojnih i različitih ekološko-bioloških uvjeta koje omogućuju širenje šumskog i parkovnog drveća i grmlja kod nas.

Prema Šćitaroci (2009) Osijek je poslije Zagreba najbogatiji grad u Hrvatskoj što se tiče perivojnog naslijeđa. Osječki perivoji, njihova tradicija i perivojna kultura utkani su duboko u urbanističku sliku grada koja je postignuta još iz bivše Austro-Ugarske monarhije.

Prema Šćitaroci (2009) od prve polovice 18. stoljeća podižu se uresni vrtovi i perivoji uz prve slavonske dvorce koji se počinju graditi nakon oslobođenja Turaka. Također, ne trebamo izostaviti vrtove rimskih vila, cvjetne vrtove, srednjovjekovne vrtove iz doba Turaka koji su zauzeli Slavoniju u 16. i 17. stoljeću.

Prema Šćitaroci (2009) u Bilju je izgrađen prvi dvorac princa Eugena Savojskog u Slavoniji i Baranji koji je podignut u prvoj polovici 18. stoljeća. Poslije dvorca u Bilju počinju se graditi i ostali dvorci u Slavoniji i Baranji, a uz njih se na početku podižu skromni vrtovi, ali kasnije i veći perivoji. Glavna građanska i građevinska inicijativa u 19. stoljeću bili su javni gradski perivoji, iako se sredinom 18. st. počeo podizati Gradski vrt u Osijeku, a na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće vojni perivoji (Generalski vrt/Generalsgarten i Pukovnijski vrt/Regimentsgarten)

Prema Šćitaroci (2009) o perivojima i njihovom bogatstvu pisat će se u tisku, zbornicima skupova i knjigama (autori: Bojanić, Denich, Gucunski, Jukić, Kiš, Obad Šćitaroci, Rauš, Šmit...) tek u zadnja tri desetljeća 20. st., a do tada su se o slavonskim perivojima pisali samo kratki tekstovi u dnevnom tisku.

„Godine 1934. u Zagrebu je izašao prvi broj časopisa „Naš vrt“ koji je izlazio do 1941. godine. Časopis ponovno počinje izlaziti 1954. godine pod imenom „Hortikultura“, koja izlazi do danas. „Hortikultura“ je jedini časopis u Hrvatskoj čije je područje interesa hortikultura i parkovna arhitektura (Šćitaroci, 1992: 68).“

4.2. Perivoji dvoraca

Prema Šćitaroci (2009) kao dio cjelokupnog kulturnog naslijeđa i perivojne kulture izdvajaju se perivoji dvoraca Slavonije, Branje i Srijema. Četrdesetak dvoraca Slavonije i Baranje razmješteno je na pet puta većoj površini nego dvorci Hrvatskog zagorja koji su gusto razmješteni na maloj površini, a zanimljivo je kako ih po broju ima duplo više.

Prema Šćitaroci (2009) u prvoj polovici 18. stoljeća nastaju prvi vrtovi i perivoji uz slavonske dvorce. Zbog loših političkih i gospodarskih prilika u 18. stoljeću, nakon dugogodišnjih turskih vladanja, parkovi i vrtovi uz dvorce počeli se preoblikovati tek tijekom 19. stoljeća. Najveći perivoj nalazi se u Našicama na 34, 5 ha, koji je zaštićen i takav je i danas. Perivoj dvorca u Retfali prostirao se na 17,5 ha u drugoj polovici 19. st. , a na kraju 20. st. prostirao se na 0,5 ha. Niti jedan od perivoja nije u uzornom stanju. Njegovane biljne vrste s kraja 19. i početka 20. stoljeća većim su dijelom nestale, zbog starosti, oluja... Trenutno se u većini perivoja najviše nalazi samoniklog drveća, ali još uvijek ima i sačuvanih starih stabala. Najveće i najstarije stablo ginka (*Ginkgo biloba*) u Hrvatskoj, opsegom debla većim od sedam metara, nalazi se pokraj dvorca u Daruvaru. Neki perivoji su obnavljani, a posljedice su štetne zbog ne sačuvanog povijesnog identiteta čime je nepotrebno izmijenjena tradicijska slika.

4.3. Lječilišni perivoji

Prema Šćitaroci (2009) u 18. stoljeću u srednjoj Europi počinju se uređivati lječilišta, a izgrađivati i perivojno graditi od sredine 19. stoljeća. U Hrvatskoj, u Stubičkim toplicama, nalazi se najstariji lječilišni perivoj. Lječilišta se u Slavoniji počinju podizati kasnije, a perivoji tek nakon 19. stoljeća. Glavnu ulogu gradskog perivojnog trga i središta mjesta imali su perivoji s lječilišnim zgradama te se može reći da su postali žarištem urbanističkog razvoja.

4.4. Gradski perivoji i šetališta

4.4.1. Privatni perivoji otvoreni javnosti

„Dok se kraljevski perivoji u Londonu i Parizu otvaraju za javnost još u drugoj polovici 17. stoljeća, a krajem 18. stoljeća otvaraju se privatni plemićki perivoji u Austrijskoj Monarhiji (Prag, Leitomischl, Lednice, Ljubljana, Krakow), u Hrvatskoj se to rijetko događa tek u 19. stoljeću. Poneki privatni perivoji bili su povremeno otvoreni za građanstvo ili su poslije postali javni perivoji (Šćitaroci, 2004: 74-75).“

Tako je perivoj dvorca grofa Pejačević u Retfali pokraj Osijeka bio svake nedjelje otvoren Osječanima (Šćitaroci, 2004).

Prema Šćitaroci (2009) tijekom 19. Ili početkom 20 stoljeća nije bilo grada u kojem nije bio barem jedan javni perivoj ili šetalište. To je bila prije svega potreba za grad koja će svim građanima omogućiti dostupnost te želju za oblikovanjem i uređivanjem mjesta. U drugoj polovici 18. Stoljeća, istodobno kada i u europskim gradovima, u Hrvatskoj se pojavljuju prvi javni perivoji. U Osijeku se počinje podizati Gradski vrt u 18. stoljeću, a u Zagrebu Maksimir.

4.4.2. Gradski perivoj kao botanički vrt

„Botaničke zbirke postale su moda 19. stoljeća. Romantičarsko- historicistička podloga perivojnog oblikovanja postala je idealna za sadnju egzotičnih i neautohtonih biljaka. U perivojima se podižu oranžerije kako bi se mogle uzgajati mediteranske i subtropske biljke. Postavljaju se natpisi s nazivima biljaka, što ima odgojno i znanstveno značenje. Koncept perivoja kao botaničke zbirke primjenjivao se kod većine perivoja krajem 19. stoljeća (Šćitaroci, 2004: 75).“

4.4.3. Inicijatori za osnivanje perivoja i šetališta

Biskupi, vojni zapovjednici gradova, banovi ,gradonačelnici, ugledni građani poticali su ideje i financirali izgradnje javnih perivoja. Tako je za osnivanje Generalskog vrta u Osijeku 1809. godine zaslužan general Pelmer (Šćitaroci, 2004).

Gucunski navodi kako je iz arhivskih zapisa Gradskog poglavarstva u Osijeku i usmene predaje vidljivo da je gradsko zelenilo kroz povijest imalo organiziranu i potpunu potporu grada Osijeka, a izvršitelji vrtlarskih radova bili su gradski vrtlari (Gucunski, 2002). Također su ugledni i bogati građani sudjelovali u organizacijama oko održavanja perivojne kulture, a rezultat je bio prvi javni gradski perivoj u 18. stoljeću (1750.) (Gucunski, 2002).

„Naime, u to vrijeme još nije bilo školovanih arhitekata hortikulture, već su hortikulturalne projekte radili građevinari (naravno, ne svi); perivoj uz dvorac ili ljetnikovac projektirao je projektant dvorca, odnosno ljetnikovca (Gucunski, 2002: 17).“

4.4.4. Vojni perivoji

Prema Šćitaroci (2009) u Hrvatskoj su 1881. godine postojali vojno-civilni gradovi među kojima je i Osijek. Perivoji su ponajprije bili osnivani i uređivani za vojne časnike od strane vojne uprave, ali i ostale građane. U Osijeku se tako nalaze Pukovnijski vrt koji je podignut na prijelazu 18. i 19. st., i Genralski vrt/Generalsgarten 1809. (nestao je krajem 19. st., kada ga je grad rasparcelio za gradnju).

4.4.5. Šetališta

Prema Šćitaroci (2009) šetališta (promenade) počinju se uređivati u Europi, u drugoj polovici 18. stoljeća i to sadnjom drvoreda i postavljanjem klupa. Njihov nastanak vezan je za uređenje gradskih utvrda. Prvi perivoji u Hrvatskoj nastaju nešto kasnije nego u Europi i to na mjestima fortifikacija. Tako se u Osijeku podiže Pukovnijski perivoj (danas Perivoj kralja Tomislava) na zapadnom glacisu barokne Tvrđe.

4.4.6. Perivoji u Osijeku

Prema Šćitaroci (2009) Osijek je nedvojbeno grad perivoja, vrtova i šetališta koji su prepoznati ne samo u Hrvatskoj nego i u Europi. Jedini je grad u Slavoniji koji je unio perivojnu zamisao na srednjoeuropskoj razini. Drugi slavonski gradovi podizali su javne perivoje znatno kasnije, a u većini gradova i većih mjesta postojali su perivoji dvoraca koji su preuzeli ulogu gradskih perivoja.

Prema Živaković-Kerže (2004) Osijek ima 17 perivoja koji zauzimaju površinu oko 300 000 m², a međusobno su povezani šetalištima koja čine oko 80 km drvoreda s više od 8 000 stabala (domaće vrste, pretežno lipe). Prema Živaković-Kerže (2004) taj kompleks obuhvaća Šetalište Petra Preradovića, perivoje na Gajevu trgu i Zrinjevcu, Šetalište kardinala Franje Šepera, Perivoj- šumu kralja Tomislava- najstariji i najveći, Perivoj kralja Petra Krešimira IV.

uređen u stilu francuske vrtne arhitekture, Perivoj kneza Branimira, Perivoj kralja Držislava, Perivoj bana Josipa Šokčevića, Perivoj kraljice Katarine Kotromanić- Kosače ispred Kliničke bolnice i perivoj na trgu bana Jelačića.

Također, prema Gucunski (2002) Osijek danas ima zavidnu cjelinu perivoja, međusobno spojenih uličnim drvoredima, a ona se sastoji od: Šetalište Petra Preradovića, Perivoj na trgu Ljudevita Gaja, Perivoj Zrinjevac (Nikole Šubića Zrinskog), Šetalište kardinala Franje Šepera. Slijede perivoji: kralja Tomislava, kralja Krešimira IV., kneza Branimira, kralja Držislava, kraljice Katarine Kotromanić-Kosača i perivoj na trgu bana Josipa Jelačića. U tu cjelinu također pripadaju i drvoredi koji imaju neprocjenjivu ekološku i estetsku vrijednost.

Prema Gucunski (2002) kada je Osijek slavio 800. obljetnicu svojega imena 1996. godine bilo ga je neizbježno izdvojiti kao perivojnu cjelinu i nazvati imenom PERIVOJI HRVATSKIH VELIKANA. To ime potvrdio je Odbor Gradskog poglavarstva za imenovanje i preimenovanje gradskih ulica i trgova.

Na nazivlje perivoja utjecao je i povijesni razvoj grada Osijeka, tako da su perivoji mijenjali svoje nazive prateći promjene državne vlasti. Npr., u SFR Jugoslaviji Vijećnički perivoj zvao se Park maršala Tita, a danas se zove Perivoj kralja Krešimira IV.; Perivoj kralja Tomislava zvao se Park kulture, a sada se zove ponovno perivoj kralja Tomislava; Park Moše Pijade sada se zove Perivoj kralja Držislava; Park Lenjina sada se zove Perivoj Katarine Kotromanić Kosača; Park Marksa i Engelsa sada se zove Park kneza Branimira (Gucunski, 2002).

Gucunski navodi da su Gradski perivoj i perivoj Zrinjevac jedini perivoji koji nisu mijenjali svoj naziv, ali zato Gradski perivoj obiluje istoznačnicama svog imena zbog prisustva različitih narodnosti na tom području (Hrvati, Srbi, Nijemci, Židovi, Mađari)- Gradski perivoj, Varoški perivoj, Gradski vrt, Gradska bašća, Stadtgarten, Gradski park (Gucunski, 2002).

Perivoji, drvoredi, aleje, šetališta, trgovi Osijeka su jedna od važnih osobitosti grada po kojima je grad dobio ime „Zeleni grad“ i „Grad parkova“. Osijek je grad bogate povijesno kulturne baštine u kojemu nezaobilazno mjesto zauzimaju i spomenici vrtno-parkovnog naslijeđa (Denich i sur., 1997).

Prema Gucunski (2002) svi objekti koji su zaštićeni na temelju Zakona o zaštiti prirode Republike Hrvatske pripadaju povijesnom zelenilu, a to su hortikulturalni spomenici stablo hrasta lužnjaka (*Quercus robur*) (Slika 3) u dvorištu gimnazije Gaudeamus; tisa (*Taxus*

baccata) (Slika 4) u predvrtu Filozofskog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku i tisa na Gajevom trgu (Slika 5), kao ostaci nestalog Generalskog vrta.

Prema Gucunski (2002) u Osijeku je u svibnju 1972. godine održano I. savjetovanje „Čovjek i okoliš“ namijenjeno Osijeku, Slavoniji i Baranji pod pokroviteljstvom Općinske skupštine, dok je stockholmska konferencija o zaštiti okoliša održana nešto kasnije – 5. lipnja 1972. godine. Tada je Izvršno vijeće Općinske skupštine Osijek imenovalo prvi put Komisiju za zaštitu čovjekova okoliša. Osijek se u to vrijeme smatrao najčišćim gradom u Hrvatskoj, a to su potvrdili i rezultati mjerenja Ekološke patrole zagrebačkog dnevnika Vjesnik. Gradsko zelenilo (perivoji i drvoredi) u tom mjerenju je dobilo najvišu ocjenu, a to je rezultiralo da je Osijek primio tri Zelene vrpce (1978., 1980., 1982.) od Vjesnika. 1983. godine Osijek je primio Zlatnu plaketu Jugoslavenkog savjeta za zaštitu i unaprjeđenje čovjekova okoliša kao najčistiji grad Jugoslavije. Priznanje je primila i D. Gucunski, koja je bila predsjednica Komisije za zaštitu okoliša od njezine uspostave, srebrnu plaketu od Vjesnika (zlatnu je dobio predsjednik Tito Broz) i zlatnu plaketu Jugoslavenkog savjeta za zaštitu i unaprjeđenje čovjekovog okoliša.

Prema Denich i sur. (1997) perivoji su smješteni uz longitudinalnu koja povezuje dijelove grada Gornji grad, Tvrđu i Donji grad, a spajaju najvrjedniju graditeljsku povijesnu baštinu. Također, prodor prirodnog okruženja doprinosi smještaj grada koji ga povezuje s rijekom Dravom.

Gucunski također navodi kako razvitak osječkih perivoja prati longitudinalnu liniju grada istok-zapad kao i tok rijeke Drave (Gucunski, 2002).

Šmit objašnjava kako brojnost osječkih parkova ovisi o povijesti nastanka grada Osijeka (Šmit, 1997). Prema Šmitu (1997) Osijek je bio sastavljen od više cjelina: Tvrđa, Donji grad, Gornji grad i Novi grad. Te cjeline su bile međusobno odvojene, a parkovi su bili njihove poveznice. Na početku su te poveznice bili drvoredi, ali s vremenom su ulogu preuzeli parkovi.

Prema Šćitaroci (2009) prepoznatljivost Osijeku i lijepu sliku grada doprinose perivoji na prostoru nekadašnje glasijske (neizgrađenom prostoru oko Tvrđe). Europska avenija s drvoredom povezuje perivoje s obje strane ulice Perivoj kralja Tomislava, Perivoj kralja Petra Krešimira IV. i perivoj kralja Držislava.

Prema Manojlović (2004) Osijek je prepoznatljiv po svojim parkovima, perivojima i drvoredima te naglašava njihov položaj unutar urbanog sklopa, njihovu međusobnu povezanost drvoredima lipa od Sakuntala parka, Europskom avenijom do Donjeg grada, i njihovu otvorenost prema rijeci Dravi.

Prema Šuljak i sur. (2007) nakon potiskivanja i eliminiranja turskih pohoda udaljenost između pojedinih dijelova grada je nepotrebna pa dolazi do toga da se periferne urbane cjeline približavaju Tvrdi kako bi se sjedinile. Osijek se širi od periferije koja je formirana poput vrtnog grada sve do urbanog središta za razliku od ostalih gradova. Zanimljivo je kako je Viktor Axmann projektirao širenje Gornjeg grada prema Tvrdi, ne tako što je programirao gradograditeljstvo kao zemljište izgrađeno do maksimuma nego formira kompleks Sakuntala parka kao matricu idealnog vrtnog grada okruženom javnim ustanovama. Također od 1990. do 1912. godine Axmann, Slaviček, Hofbauer, Fischer, Bierbauer i drugi arhitekti ponovno osmišljavaju gradnju prema Tvrdi i to u parkovnoj atmosferi s nizom secesijske arhitekture. Isto tako Kosta Čutković (gradski nadinženjer) 1912. prezentira osmišljavanje prostora oko Tvrdje kao prostranog perivoja.

U časopisu *Peristil*, u članku *Osijek na prijelazu u 20. stoljeće* objavljen je Statut o regulaciji grada i izvedbi građevina o slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku iz 1912. godine. Statut govori o rješavanju poprečnog profila ulica koji je činio jedan od glavnih elemenata estetike grada. Pomoću tog profila određen je položaj i širina nogostupa, tramvajskih staza, širina predvrtova i grupiranja zelenila. Po članku 12 toga Statuta piše kako gospodarske zgrade u dvorištu moraju biti po mogućnosti okružene zelenilom, a ograde moraju biti izvedene i prema susjedima i prema ulici (Ambruš, 1988).

Prema Ambrušu (1988) rezultat toga plana bile su nadogradnje u Kapucinskoj i Ribarskoj ulici, izgradnja Sakuntala parka, Bulevara JNA I Vijećničkog trg (danas park kralja Petre Krešimira IV.). Zgrade Gradskog kazališta i Gradske vijećnice trebale su se graditi pred Pukovnijskim vrtom (Perivoj kralja Tomislava) i časničkim paviljonom no nisu ostvarene zbog rata.

Prema Denich i sur. (1997) Osijek je 1925. godine raspisao natječaj za koncepciju prostora oko Tvrdje s vizijom i željom da zemljište oko Tvrdje bude veliki perivoj sa svim potrebnim objektima, socijalnim i zdravstvenim što bi gradu dalo izgled modernog parka. Tako Osijek nagrađuje projekt Alberta Escha: projektom je ostvarena poveznica Gornji grad- Tvrdja- Donji grad i to takva poveznica koju čine parkovi s obje strane prometnice i oko Tvrdje.

Gradska struktura (javne i stambene zgrade) formirana je južno od ovog kompleksa, okružena hortikulturalno uređenim ulicama i vrtovima.

Prema Denich i sur. (1997) razradom plana nisu se provodili svi detalji, ali je zadržana glavna koncepcija. Tako je centar Osijeka originalno oblikovan kao perivoj, ali zanimljivo je napomenuti kako je južno područje s vilama, umjesto uobičajene periferne lokacije, ostvareno na središnjoj poziciji zbog njihovog povlaštenog oblika stanovanja.

Prema Jukić i Pegan (2002) Osijek je dvadesetih godina 20. stoljeća, za neizgrađeni prostor uokolo Tvrđe raspisao međunarodni pozivni natječaj, a zadatak je bio stvoriti gradski perivoj s javnim građevinama prosvjetnog djelovanja, sportskim igralištima i modernim parkom te ga tako povezati s već postojećim dijelovima grada. Prvonagrađeni rad ovog natječaja bio je rad značajnog bečkog arhitekata Alberta Escha.

5. PARKOVI OSIJEKA

5.1. Gradski vrt

Generalski vrt i Gradski vrt su osječki perivoji koji su nestali zbog izgradnje, ali oni se smiju zaboraviti jer kao i današnji perivoji predstavljaju vrijednu baštinu Slavonije i Hrvatske.

Prema Šćitaroci (2009) sredinom 18. stoljeća počeo se uređivati Gradski vrt (Stadtgarten) južno od Tvrđe, na području grada koje se zvalo Novi grad, a dovršen je sredinom 19. stoljeća. Vrt je u Drugom svjetskom ratu bio vrlo uništen te je nakon rata porušen, a na njegovu mjestu izgrađeno je nogometno igralište.

Prema Šmit (1997) park je bio smješten između Divaltove ulice sa sjevera, Ulice Woodrova Wilsona sa istoka, Delničke ulice s juga i Stadionskog naselja sa zapada.

„Gradski vrt“ ima u Osijeku dvojako značenje: za današnje je to naraštaje gradska četvrt s modernim gradskim nogometnim stadionom, a za najstarije naraštaje to je duboka nostalgija za izgubljenim perivojem s do sada najljepšom vrtnom kreacijom u Osijeku (Gucunski, 1998).

„Gradski vrt zauzimao je površinu od 4,25 hektara. Oblik mu je bio izduženi pravokutnik s odnosom stranica 1:3. Za ondašnji Osijek to je bila velika površina jer je grad imao samo nekoliko tisuća stanovnika. Nije poznat autor vrta ni imena vrtlara koji su se brinuli za njegovo uređenje i održavanje. Gradski je vrt nastao na inicijativu građana i plemstva, a nalazio se izvan grada i izvan glasijske. Do Gradskog vrta dolazilo se konjskim tramvajem (od 1885.), kočijom ili pješice, a u 20. stoljeću električnim tramvajem (od 1926.), biciklima, automobilima ili pješice. Vrvio je od posjetitelja, posebice nedjeljom i blagdanom. Iako je bio daleko od grada, bio je posjećen više od gradu bližega Pukovnijskog vrta (Regimentsgarten) ili perivoja grofova Pejačević u Retfali, koji se mogao posjećivati nedjeljom (Šćitaroci, 2004: 153).“

„U pisanim izvorima (najčešće novinski članci i izvješća) spominju se brojna događanja u Gradskom vrtu. Svečanosti su se odvijale u plesnoj dvorani ili na otvorenom perivoju. Kada je Osijek proglašen slobodnim kraljevskim gradom 1809. godine, pučka je svečanost održana u Gradskom vrtu. Tu je 1889. bila predstavljena Prva osječka gospodarska izložba. Prvi balon u Osijeku poletio je iz Gradskog vrta 1890. Nedjeljom i blagdanom svirao je u glazbenom paviljonu vojni orkestar. Sve do Drugoga svjetskog rata redovito je održavan cvjetni korzo. Priređivane su vatrogasne zabave i krabuljni plesovi. Lokalne su novine u travnju 1913. objavile oglas da će agava, koja cvate svakih 50-60 godina, biti izložena u Gradskom Vrtu i

da je građani mogu doći pogledati. Redovito su se tu u 20. stoljeću odvijali školski završni koncerti (Šćitaroci, 2004: 154).“

Prema Živaković-Kerže (1984) i nakon vojne reorganizacije, poluvojne prilike u Osijeku nametale su potrebu praktičnih vježbi gađanja. Najpogodnije mjesto za takva događanja izvodilo se u streljani u Gradskom vrtu. Naime, 1985. odvijale su se pripreme za Europsko prvenstvo 1985. te se tako organizirala i nova izgradnja streljaštva na „Pampasu“.

„Nedjeljom i blagdanom plaćala se ulaznica za ulazak u Gradski vrt, a prihod je išao u dobrotvorne svrhe. Na red u vrtu pazili su vrtni redari. Noću je vrt čuvao noćni čuvar. Na kraju vrta bila je ura za bilježenje redovitog obilaska noćnog čuvara. Uzornom održavanju vrta pomagali su donatori kojih su imena bila i napisana na pločicama u vrtu. Tako je 1911. godine bilo postavljeno 370 drvenih pločica s nazivima stabala i imenima donatora (Šćitaroci, 2004: 153).“

Prema Gucunski (1998) perivoju je također pripadao staklenik koji se nalazio na njegovoj sjeveroistočnoj strani. Bio je dugačak 50, širok 20, a visok šest metara. U stakleniku su se proizvodile sadnice, uzgajalo subtropsko i tropsko bilje visoko nekoliko metara, a služio je i kao zimovnik, poglavito za tropsko ukrasno bilje koje je ljeti ukrašavalo perivojne ronđele.

„Obračune za gradske nasade (perivoje i drvorede) obavljao je Građevinski odsjek Poglavarstva grada Osijeka (1920.) (Gucunski, 2002: 32).“

„Ni jedno stablo nije se smjelo srušiti u perivoju ili na javnim površinama (ulični drvoredi) bez dopuštenja Građevinskog odsjeka. Odsjek se brinuo o očuvanju secesijskog zdenca P. Pejačevića (Slika 2), o perivojnim klupama, o glazbenom paviljonu o sjenici, odnosno o kompletnoj perivojnoj arhitekturi Gradskog vrta (Gucunski, 2002: 32).“

„Uz službeno dopuštenje o sječi drvo posječeno na javnoj površini moralo se uvijek prodati na dražbi na kojoj je bio službeno nazočan nadvrtlar, a novac je bio upotrijebljen za održavanje gradskih perivoja i drvoreda (Gucunski, 2002: 33).“

„Šetnice drvoreda vodile su i do Pejačevićevog zdenca (Slika 2). U krugu oko zdenca poredane su bile bijele klupe, a iza njih je bila crnogorica uskog piramidalnog habitusa i različite listače bogatih krošanja. Možda je i izbor dara, lijepog i vrijednog secesijskog zdenca grofa Pavla Pejačevića Gradskom perivoju u svezi s popularnim nazivom „Osječki Schönbrunn“ budući da schön Brunn na njemačkom jeziku znači lijepi zdenac. Zahvaljujući

inicijativi i velikom zauzimanju naše ugledne građanke, arheologinje dr. Danice Pinterović, zdenac je prenesen 1970. godine na travnjak Šetališta kardinala Šepera, ali je, nažalost, i danas prilično oštećen (Gucunski, 2002: 26).“

**Slika 2. Pejačevićev zdenac na travnjaku
šetališta kardinala Franje Šepera u Osijeku**

Prema Gucunski (2002) anonimni autor članka u „Narodnoj obrani“ od 21. travnja 1913. godine preporuča da se u Gradskom perivoju i u ostalim gradskim perivojima, posade vrste našeg poljskog i šumskog bilja, te da se svaka vrsta označi na tablicama hrvatskim, latinskim i njemačkim imenom. Također smatra da bi se trebalo označiti ako je vrsta otrovna (plus), gospodarski vrijedna (oek) i ljekovita (off). Naime, autor navodi da bi to bilo vrlo korisno za našu mladež. Međutim, to nije prvi prijedlog o potrebi botaničkog vrta u Osijeku. 1848. godine današnji je Perivoj kralja Tomislava bio obnovljen s namjerom da postane botanički vrt, ali to se nije dogodilo.

„Ideja o potrebi gradnje botaničkog vrta pratila je razvoj grada, poglavito zato što je škola bilo sve više, a arhiv klasične I. gimnazije dokazuje da su profesori prirodoslovlja bili dosta izvrsni. Čak je i nakon II. svjetskog rata učinjen pokušaj da se botanički vrt sagradi na tada

slobodnom prostoru (danas je ondje naselje, Vijenac Ivana Meštrovića) (Gucunski, 2002: 31).“

„Od ostvarenja se odustalo zbog visokih troškova izgradnje vrta. I tako Osijek, iako ima razvijeno školstvo i svoje Sveučilište, do danas nije dobio botanički vrt (Gucunski, 2002: 31).“

5.2. Generalski park

Generalski park je prema gruntovnici iz 1785. godine zauzimao 75 000 m². Prostirao se od Kapucinske ulice, Europske avenije, Jägerove ulice, a jednim dijelom prelazio je i na Radićevu ulicu (Gucunski, 2002).

Prema Kiš (1998) Generalski park (Generalsgarten) nastao je u drugoj polovici 18. stoljeća. Isto tako navodi kako je park rasparceliran za novu gradnju te je time nažalost uništen.

Prema Šćitaroci (2004) Generalski park kao vrt bio je namijenjen časnicima austrijske vojske. Naime, 1809. godine kada je Osijek postao slobodni kraljevski grad, gradska uprava dala je tadašnjem zapovjedniku Tvrđe generalu Pelmeru na korištenje nekoliko parcela Gornjem gradu. General Pelmer uredio je Generalski vrt, a već osamdesetih godina 19. stoljeća postao je smetnja širenju grada.

„Tijekom 19. stoljeća pa sve do početka 20. trajalo je parceliranje Generalskog vrta izgradnjom stambeno-poslovnih zgrada na prostoru tadašnje periferije Gornjega grada. (Jedino danas sačuvano stablo toga vrta je hrast lužnjak (Slika 3), koji se nalazi na uglu Školske i Jägerove ulice. Godine 1979. biometrijskom metodom utvrđena je starost hrasta koja je tada odavala njegovih 170 godina.) (Živaković-Kerže, 2010: 74-75)“

„Prema rezultatima koje smo dobili, star je oko 170 godina (mjereno 1979. godine), što dokazuje njegovu pripadnost Generalskom vrtu. Hrast (Slika 3) je bio tada vitalan, visok 22 m, imao je krošnju široku oko 22 m i prsni promjer 116 cm. Iako je samotnjak, ipak po svojoj ljepoti i vitalnosti odgovara opisu lužnjaka J.Kozarca (1888.) iz Slavonske šume. Mogu rasti na tlima koja na površini nisu plodna, ali koja u dubljim slojevima sadrže dovoljno hranjivih tvari i vode. Otporni su prema vjetru i dimu. Teže podnose kasne mrazove, ali lako podnose visoke temperature. Na temelju Zakona o zaštiti prirode SR Hrvatske, hrast lužnjak u kutu Jägerove i Školske ulice zaštićen je zbog svoje kulturno-povijesne i botaničke vrijednosti kao spomenik hortikulture našega grada. Međutim, kao živi povijesni spomenik taj lužnjak ima za nas dvostruko značenje:

- Kao relikat Generalskog vrta svjedoči nam o hortikulturi iz prošlosti grada Osijeka.
- Svojom golemošću, starošću i vitalnošću podsjeća nas na neprocjenjivo bogatstvo slavonskih lužnjakovih prašuma u prošlosti, te nas upozorava upravo ovdje, u srcu slavonsko-baranjske regije, na hitnost i potrebu zaštite preostalih slavonskih šuma, kao i na njihovo obnavljanje svugdje gdje je to opravdano (Gucunski, 2002: 38).“

Slika 3. Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) na uglu Jägerove i Školske ulice u Osijeku

Prema Šugar (1994) drugi relikat, samotna tisa (*Taxus baccata*) (Slika 4) živi u predvrtu Filozofskog fakulteta u Osijeku. Sa svojih 10 snažno razvijenih grana čini krošnju 12 m široku, a visoka je 10 m, dok joj prsni promjer iznosi 76 cm. Prema Mirković (1948) rezultati izračunate starosti tise oko 160-180 godina (mjereno 1979. godine). Također navodi kako je ovaj predvrt u 18. i 19. stoljeću bio sastavni dio Generalskog vrta, te se može opravdano zaključiti da je i ova tisa relikat Generalskog vrta (Mirković, 1948). Šugar (1994) navodi da u prirodi tisa dolazi samo na sjevernoj polukugli Zemlje, a najčešće se razvija u grm ili nisko

drvo. Tisa može narasti do 20 m, s promjerom preko 1 m, te može živjeti preko 1000 godina. Tisa je dvodomna, a naš primjerak muškog spola. U Republici Hrvatskoj sve su tise, po Zakonu o zaštiti prirode, pod posebnom zaštitom od 1969. godine kao ugrožena vrsta zbog njezinog sporog rasta i iznimne kakvoće.

Slika 4. Tisa (*Taxus baccata*) u predvrtu Filozofskog fakulteta u Osijeku

„Treći relikat živi na Gajevom trgu u blizini spomenika Žrtvama fašizma Osijeka i Slavonije 1941-1945. To je također samotna tisa (Slika 5), ženskog spola, visoka oko 10 m, krošnja joj je široka 8,5 m, a prsni promjer iznosi 50 cm. S pomoću biometrijske metode s pomoću priraštajnog svrdla izračunali smo starost oko 130 godina. Stablo nosi na sebi 3 snažne grane, dok je četvrta jednakog promjera odrezana. Kako je Gajev trg bio nekada područje Generalskog vrta, a hortikulturalno je uređen tek oko 1950. godine, to je moguće da je i ova, pri uređenju trga zatečena stara tisa relikat Generalskog vrta (Gucunski, 1979: 513).“

Slika 5. Tisa (*Taxus baccata*) na Gajevom trgu u Osijeku

5.3. Park dvorca Pejačević

Prema Živaković-Kerže (2004) dvorac je građen je od 1796. do 1801. u Napoleоновu razdoblju, u stilu baroknog klasicizma. Bio je to dvorac kojeg su činile gospodarske zgrade i veliki perivoj. Tlocrt dvorca je u obliku slova U. Glavni ulaz je okrenut sjeveru kao i bočna krila dvorca, a srednje je krilo okrenuto prema jugu. Gospodarske zgrade nalazile su se s istočne i zapadne strane dvorišta, a do danas je sačuvana samo zapadna zgrada. Danas je u vlasništvu Družbe Marijinih sestara od čudotvorne medaljice. Danas je ispred dvorca osiromašeno dvorište, prije je to bilo svečano dvorište s dojmljivim ulaznim pročeljem, kovanom ogradom prema ulici, te kamenim skulpturama dječaka, lavova i vazama.

Prema Denich i sur. (1997) perivoj oko dvorca grofa Pejačevića na početku Retfale u Gorenjem gradu ubrajao se među najstarije povijesne perivoje. Temeljna značajka u oblikovanju slavonskih perivoja je korištenje autohtonih vrsta drveća posebice slavonskog hrasta lužnjaka (*Qercus robur*), uz jasen (*Fraxinus excelsior*), lipu (*Tilia sp.*), grab (*Carpinus betulus*) i tisu (*Taxus baccata*). Danas ga koristi Klinička bolnica Osijek, a u vlasništvu je samostana, Marijine sestre od čudotvorne medaljice.

„Bio je to veliki perivoj, a njegova je površina iznosila 17,5 ha. Mali dio perivoja (oko 0,5 ha) uz dvorac bio je izgrađen, kao i dvorac, u baroknom slogu (Gucunski, 2002: 93).“

„Osim toga, grofovi, vlasnici dvorca, dopustili su građanima, posjećivanje i kraći boravak u perivoju. Ostali veći dio perivoja činilo je zatečeno (samoniklo) šumsko drveće koje su sačinjavale domaće vrste: hrast, grab, bukva, javori, jaseni i dr., a imao je pejzažni slog (Gucunski, 2002: 93).“

„Danas u dvorištu dvorca živi još jedan stari hrast (*Quercus robur*) i jedna stara paulovnja (*Paulownia tomentosa*) kao ostaci nekadašnjeg perivoja (Gucunski, 2002: 93).“

5.4. Park kralja Tomislava

„Perivoj kralja Tomislava je danas najstariji, najveći i najvrjedniji perivoj grada Osijeka, nastao na prijelazu iz 18. u 19. st. kao izdvojeni vojni vrt uz Tvrđu. Perivoj je pod nazivom Park kulture stavljen 1973. g. pod posebnu zaštitu kao spomenik prirode (Denich i sur., 1977: 10).“

„Zauzima površinu od 45.450 m². Prvobitno je bio veći (63.567 m²), ali mu je nakon II. svjetskog rata oduzet dio za izgradnju Veslačkog kluba „Iktus“ i za proširenje teniskog igrališta koje se nalazi na njegovoj jugozapadnoj strani. To se dogodilo usprkos tomu što je već u to vrijeme bio zaštićen na temelju Zakona o zaštiti prirode SR Hrvatske, a sada je zaštićen kao spomenik perivojne arhitekture na temelju Zakona o zaštiti prirode Republike Hrvatske (Gucunski, 2002: 60).“

Prema Živaković-Kerže (2010) perivoj kralja Tomislava najveći je osječki parkovni kompleks koji se nalazi na površini od 45 450m². Dio je nekadašnjeg Pukovnijskog vrta, a nastao je 1826. godine. Sastoji se od zapadnog dijela koji je ujedno i najstariji, središnjeg dijela s teniskim terenima i šetnicom te od istočnog dijela travnjaka s dječjim igralištem.

„Obzirom na vrijeme nastanka i stilske karakteristike, perivoj možemo podijeliti u tri zasebne cjeline: zapadni dio (ostaci perivoja iz 19.st.); središnji dio sa šetnicom koja prati rub bivših utvrda i s dva sportska kluba; te istočni dio nastao tridesetih godina ovog stoljeća, otvoren slobodan prostor, nikada do kraja definiran (Denih i sur., 1997: 11).“

„Vojnički duh tadašnjeg ustrojstva Osijeka ogleda se i u Pukovnijskom vrtu (Regimentsgarten), kojeg je 1811. osnovao zapovjednik osječke tvrđave pukovnik Volkmann. Ovaj vrt se nalazio unutar glasilje uz aleju koja je povezivala Tvrđu i Gornji grad. Vrt

pukovnika-dobročinitelja bio je oblikovan kombinirano u engleskom i francuskom stilu. Stradao je u ratu 1848., a ponovno je zasađen 1852., s namjerom da se razvije u botanički vrt (Kiš, 1998: 236).“

Prema Šćitaroci (2004) 1925. godine Pukovnijski vrt mijenja naziv u Perivoj kralja Tomislava, kada se slavilo tisuću godina od krunidbe hrvatskog kralja Tomislava. Perivoj se zvao Park kulture Od 1945. do 1991, a onda mu je ponovno vraćeno Tomislavovo ime.

„Izgrađivao se u prostoru koji je vojno i administrativno pripadao austrougarskoj vojsci sve do prestanka obrambene funkcije utvrda i propasti austrougarske. Iz nacрта vrta iz 1811.g. se vidi da su se na prostoru današnjeg perivoja nalazila tri vrta Oficirski vrt (Officers Garten), Granzionski vrt (Gransions Garten) i Botanički vrt (Spital Garten). Prema organizaciji vrtova samo jedan od njih je mogao imati elemente uređenog perivoja (Officires Garten), a preostala dva su najvjerojatnije bili utilitirani vrtovi tj. povrtnjaci. Tek polovinom 19. st. ta tri vrta stapaju se u jedan i to Pukovnijski vrt (Regiments Garten) koji do dvadesetih godina ovog stoljeća ostaje u isključivo vojnom posjedu (Denich i sur., 1977: 10).“

Prema Šćitaroci (2004) Regulatornom osnovom urbanističkim planom grada Osijeka iz 1911. (1912.) predviđa se izgradnja stambenih blokova s istočne i zapadne strane perivoja, produživanje perivoja do Drave u obliku slova T, južno od perivoja trebala je biti gradska vijećnica, kazalište i druge javne zgrade. Planom su ostvarene samo neke stavke, i to na zapadnoj strani. Nakon Prvog svjetskog rata perivoj je proširen prema istoku, sve do Tvrđe, a povijesni je dio ipak većim dijelom sačuvan. Ipak, šezdesetih godina 20. stoljeća povijesna slika perivoja je izmijenjena. Gradi se jedna višestambena i jedna poslovna zgrada. Tada je nestao glazbeni paviljon, a parterni vrt je uništen.

„S obzirom na tendenciju prema botaničkom vrtu, ovaj park je floristički najbogatiji osječki park. U njemu raste i dosad zapušteno spomen drvo- lipa (Slika 6), zasađena 6. rujna 1925. godine u spomen tisućugodišnjice Kraljevine Hrvatske (Kiš, 1998: 237).“

Slika 6. Spomen drvo- lipa u Parku kralja Tomislava u Osijeku

„Osijek još nema botanički vrt, iako ima Sveučilište s razvijenim visokim školstvom. Međutim, zbog velikog prostranstva i bogatstva, posebice domaćih biljnih vrsta, Perivoj kralja Tomislava pruža nastavnicima mogućnost izvođenja terenske nastave iz botanike. Osim toga, takva nastava ima i odgojno djelovanje jer razvija kod učenika ljubav i pravilan odnos prema gradskom zelenilu i prirodi uopće (Gucunski, 2002: 67).“

Prema Pegan i Jukić (2002) perivoj kralja Tomislava nalazi se u središtu Osijeka te je bitan element grada Osijeka poznatog po zelenilu i parkovima. Zajedno s parkom Petra Krešimira IV. i Parkom kralja Držislava čini linearnu, zelenu liniju grada te su zajedno izvrsna poveznica Gornjeg grada, Tvrđe i Donjeg grada.

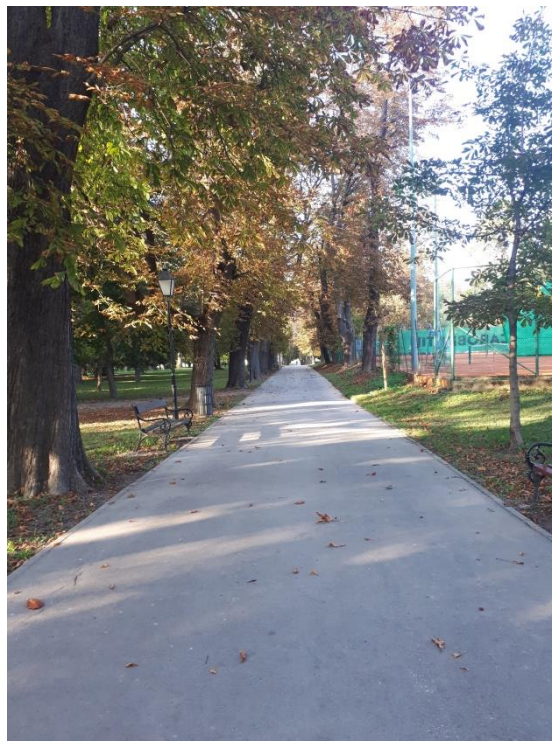
„Najistočniji njegov dio predstavlja veliki travnjak na kojem rastu javori (*Acer dasycarpum*), poredani kosim i okomitim pravcima, dok staze između njih služe kao komunikacije koje spajaju u jednom smjeru Ulicu Europske avenije s Tvrđom, a u drugom smjeru s Dravom (Gucunski, 2002: 61).“

„Na sjeverozapadnom dijelu travnjaka smješteno je malo dječje drveno igralište s ljuljačkama, kućicom i mostom, a zovu ga „Drvengrad“. Ostatak je velika travna površina, iako je smještena u strogom središtu grada, nije iskorištena na odgovarajući način. Asfaltna široka ravna staza koja je izgrađena kao prilaz od Europske avenije k Veslačkom klubu „Iktus“, ne

uklapa se u stil Perivoja, a posebice u odnosu na granično vijugavo (cik-cak) uzvišenje. Uz gornji rub uzvišenja krivudavu liniju prati jednoređ vrsta *Gymnocladus dioeca* i crni orah (*Juglans nigra*). Jednoređ pripada među najstarije stanovnike Perivoja, djeluje superiorno, iako su neke jedinke od starosti uginule. Zato se drvoredi *Gymnocladus dioeca* i *Juglans nigra* moraju zadržati, a to znači obnoviti jednakim vrstama. To se uzvišenje proteže od Europske avenije do Drave, a njegova rubna cik-cak crta u vezi je s austrougarskim bedemima, koji su, nažalost, porušeni u prošlom stoljeću. U prednjem dijelu Perivoja ima dosta domaćih drvenastih vrsta: grab (*Carpinus betulus*), jasen (*Fraxinus excelsior*), crni bor (*Pinus nigra*), bukva (*Fagus sylvatica*), joha (*Alnus glutinosa*) i dr. iz vremena osnutka Perivoja, a djelomice su nadoknađeni mladim jedinkama jednakih vrsta. U Perivoju se također ističe vrijedan lipov drvored koji vodi od teniskog igrališta prema Veslačkom klubu „Iktus“. Zbog umjetnog podizanja tla prigodom izgradnje „Iktusa“ stradale su dvije najljepše i najveće platane (*Platanus acerifolia*) u Perivoju. Opseg jednog stabla iznosio je 4,5 m, a drugog 4,8 m. U domovinskom ratu proširili su igralište na istočnoj strani i time smanjili životni prostor skupini zaštićene biljke obične božikovine, *Ilex aquifolium*, koja se odlikuje prekrasnim kožastim, sjajnim, stalno zelenim listovima. Cvjetovi su bijele boje, a plod crven i ostaje na granama do proljeća. Biljka raste sporo, ali može živjeti nekoliko stotina godina. Primjerci su stari nekoliko desetljeća i potječu iz Jankovca (Gucunski, 2002: 63).“

„Idući od Europske avenije pokraj bivšeg Doma za učenike nalazi se još jedna stoljetna šetnica divljeg kestena (*Aesculus hippocastanum*) (Slika 7), čije su velike krošnje stvorile gusti krov, pa pružaju u vrućim danima jednu od najugodnijih šetnji u Perivoju (Gucunski, 2002: 64).“

„U blizini kestenove šetnice (Slika 7), uz tenisko igralište, žive najstariji hrastovi lužnjaci u Perivoju. Opseg stabla iznosi preko 4 m, a svojim bogato razgranatim krošnjama nadvisuju krošnje stare kestenove šetnice (Gucunski, 2002: 64).“

Slika 7. Kestenova šetnica u Parku kralja Tomislava u Osijeku

„Na sjevernoj strani Perivoj završava Šetalištem kardinala F. Šepera. To je arhitektonski lijepo oblikovano šetalište uz desnu obalu Drave, obogaćeno zelenilom grmolikih zimzelenih vrsta u velikim kamenim žardinjerama (Slika 8), i nizom kamenih klupa za odmor (Gucunski, 2002: 64).“

Slika 8. Kamene žardinjere na šetalištu kardinala Franje Šepera u Osijeku

„Šetalište obiluje lijepim vizurama: na sjeveru pogled obuhvaća brzu i široku Dravu s lijepom zelenom Baranjom; na sjeveroistoku je kolni dravski most, a nizvodno od njega lijepi viseći pješački dravski most; na južnoj su strani visoke nasade Perivoja kralja Tomislava, te mnoge

staze koje omogućuju ulaz u Perivoji, napokon, lijepe secesijske zgrade u vidokrugu (Gucunski, 2002: 64).“

„To omiljeno lijepo osječko-dravsko šetalište samo je produžena gradska tradicija. Naime, još u 19. stoljeću grad je zasadio drvored bijelih topola (*Populus alba*) uz desnu obalu Drave. Bijele topole odlikuju se bijelim pustenastim naličjem listova koje, kad vjetar krene prema gore, „posrebre“ cijelu košnju, što je estetski vrlo dojmljivo. Snažno razvijene krošnje bile su jednim dijelom iznad površine Drave i zato oslikane u vodi. Nažalost, u II. svjetskom ratu porušila ih je vojska (Gucunski, 2002: 64).“

„Na travnjaku Šetališta kardinala Franje Šepera, koji graniči s Perivojem kralja Tomislava, stoji još i danas osamljeni granitni secesijski zdenac (Slika 2) koji je poklonio Gradskom perivoju krajem 19. stoljeća grof Pavao Pejačević (Gucunski, 2002: 64).“

„U Perivoju, sjeverno od teniskog igrališta, skriven od pogleda šetača, također se nalazi mali povijesni spomenik (Slika 9), koji je bio nakon Drugog svjetskog rata vrlo zapušten, sve do uspostave hrvatske države, kada je obnovljen. Uz spomenik (Slika 9) na kojem piše: „Ova je lipa zasađena 6. rujna 1925. godine u spomen hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva“, nalazimo jednu usamljenu lipu (Slika 6) koja se razlikuje od svih ostalih lipa u Perivoju, jer se već od podnožja grana u tri stabljike. Lipu građani zovu Hengelova lipa, po tadašnjem, vrlo omiljenom, gradonačelniku Hengelu (Gucunski, 2002: 66).“

„U velikoj i unaprijed najavljenoj svečanosti dana 6. rujna 1925. godine po kišnom vremenu održana je ceremonija sadnje spomen-lipe (Slika 6). Lipa je uzgojena u istom perivoju, zasađena je unutar stupcima i lancima oblikovanog šesterokutnog prostora. Nakon sadnje lipe u perivojnom je prostoru sjeverno od spomenika održana velika svečana misa na otvorenom, na koje je bilo nazočno više tisuća građana, a proslava je trajala dva dana (Gucunski, 2002: 66).“

Slika 9. Natpis uz spomen- lipu u Parku kralja Tomislava u Osijeku

„Lipa (Slika 6) je i danas vitalna, a njena tri debla vjerojatno su posljedica oštećenja o kojem se može čitati u Hrvatskom listu (travanj 1927.), pod naslovom „Gradski barbari“. Stari su Osječani (po usmenoj predaji) u trokrakoj stabljici vidjeli simbol trojedine Hrvatske (Slavonije, Hrvatske i Dalmacije) (Gucunski, 2002: 66).“

„Uspostavom Republike Hrvatske (1990.) i još u jeku Domovinskog rata grad je Osijek 1993. godine obnovio spomenik (Slika 9), a učinila je to i osječka podružnica Matice hrvatske (Gucunski, 2002: 66).“

„Još jedno stablo lipe uz spomenik zasadio je gradonačelnik Zlato Kramarić u izravnoj blizini prvog spomen stabla. To jest oko posađene lipe postavljena su četiri kružna bijela kamena s gornjom površinom od ružičastog mramora. Na kružnom platou postavljeno je osam redova granitnih ploča ružičaste boje i šest redova granitnih kocaka sive boje. U unutarnjem krugu nalazi se zemlja u kojoj je zasađena lipa. Na jednom kružnom kamenu postavljen je spomen-obilježje s upisom: „Ovu je lipu posadio za Dan grada Osijeka 2. prosinca 1993. godine gradonačelnik prof.dr.sc. Zlatko Kramarić, u povodu obilježavanja novog samoupravnog

statusa grada Osijeka u slobodnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj.“ Lipa je nazvana Kramarićeva lipa (Gucunski, 2002: 67).“

„Skupine crnog bora (*Pinus nigra*) razasute su po Perivoju i ističu se s oko 30 m visokim stablima vitkih habitusa, tamnim iglicama, sivom korom, te djeluju i neobično među ostalom bjelogoricom i time daju Perivoju poseban ugođaj. Najljepši primjerci nalaze se u sportskom i dječjem igralištu (Gucunski, 2002: 67).“

„Među najstarije stanovnike tu pripada nekoliko jasena (*Fraxinus excelsior*), s opsegom stabla oko 3,5- 4 m, dudovi (*Morus alba*), s opsegom od oko 2,5 m, impozantne gledičije (*Gleditschia triacanthos*), s opsegom oko 2,5- 3 m i visinom oko 25 m, te grabovi (*Carpinus betulus*). Najljepše i također vrlo stare lipe naći ćemo u drvoredu iza sportskog igrališta, na sjeveroistočnoj strani, i u drvoredu koji se pruža paralelno s Dravom. Zastupane su: *Tilia tomentosa* i *T. cordata*. *Tilia tomentosa* dominira brojem svojih jedinki. U vrijeme cvatnje cijeli Perivoj miriši ugodnom aromom lipe, a cvjetovi su puni kukaca (Gucunski, 2002: 67).“

„Perivoj kralja Tomislava, kao najveći osječki perivoj, predstavlja ujedno najveći gradski perivojni ekosustav. Njegove životne zajednice koje čini perivojni biljni svijet i u njemu pripadajući životinjski svijet (ptice pjevice, kukci, gmazovi, krtice, šišmiši, puževi i dr.) čine ga otpornijim prema gradskim onečišćenjima od malih gradskih nasad ili pojedinačnog drveća (Gucunski, 2002: 67).“

„U perivoju se gnijezde vrane gačci (*Corvus frugilegus*), velike sjednice (*Parus major*), zeba blitavica (*Fringilla coelebs*) i obična žutarica (*Serinus serinus*). Kad se zimi zamrznu vode Kopačkog rita, ptice vodarice potraže utočište na Dravi, sjevernoj granici Perivoja kralja Tomislava. Tada se u Dravi najviše zadržavaju divlje patke (*Anas platyrhynchos*), a rijetko dopliva i crvenokljuni labud (*Cygnus color*) (Gucunski, 2002: 68).“

„Cijele godine mogu se vidjeti obični galebi (*Larus ridibundus*), zatim galeb burni (*Larus canus*), a rjeđe maleni galeb (*Larus minutus*) (Gucunski, 2002: 69).“

„Zimi često odjekuju u perivoju zvuk udaraca kljunom u drvo velikog djetla (*Dendrocops major*), sirijskog djetla (*Dendrocops siriacus*), srednjeg djetla (*Dendrocops medius*) i malog djetla (*Dendrocops minor*), iako je rjeđi (Gucunski, 2002: 69).“

„Mnoge se ptice u potrazi za hranom zadržavaju na tlu: crni kos (*Turdus merula*) i velika sjenica (*Parus major*) vjerojatno su najbrojniji stanovnici perivoja. Zatim su česte zebe

bitkavice, po koji poljski vrabac, plavetna sjenica (*Parus caeruleus*), zelena ovčica (*Coccothraustes coccothraustes*). Zimi je ptičji svijet osiromašen za one vrste koje su selice (Gucunski, 2002: 69).“

„Na ukusnim grmovima s plodovima u kamenim žardinjerama (Slika 8) na dravskom šetalištu rado se zadržavaju rijedak drozd gitkavac (*Turdus ilialis*) i čučka crvendać (*Erithacus rubecola*). Osječki perivoji imaju svoje gnjezdarice: veliku sjenicu (*Parus major*), zebu bitkavicu (*Fringilla coelebs*), pa i običnu žutaricu (*Serinus serinus*) (Gucunski, 2002: 69).“

5.5. Park kralja Petra Krešimira IV.

Južno od Europske avenije, zapadno od Zagrebačke ulice i sjeverno od Ulice kralja Zvonimira, nalazi se Park kralja Krešimira. Sa zapada je park omeđen stambenim jedinicama (Šmit, 1997).

Prema Denich i sur. (1997) park kralja Petra Krešimira IV. nastao je od 1935. do 1936. godine. Prema jugu nastavlja se na Perivoj kralja Tomislava, od kojeg ga dijeli ulica Europske avenije. Nekada je prostor na kojemu se danas nalazi park bio namijenjen izgradnji vijećnice i kazališta pa se nazivao Vijećničkim trgom ili parkom.

Prema Živaković-Kerže (2010) perivoj kralja Petra Krešimira IV. ima površinu od 24 200 m² i nastao je u stilu francuske vrtne arhitekture. Perivoj je dio nekadašnjeg Pukovnijskog vrta, 1913. godine zvao se Vijećnički trg, 1934. Nodilov trg, 1937. Trg oslobođenja i ujedinjenja, za vrijeme NDH vraćen je naziv Nodilov trg, 1946. Park maršala Tita, a 1992. Park kralja Petra Krešimira IV. čiji naziv nosi do danas.

Prema Denich i sur. (1997) stilska obilježja parka koja očituju se u simetriji i pravilnoj raspoređenosti staza i flornih elemenata parka. Navode kako drvoredi koji su sađeni uz rubne granice parka odvajaju park od prometnica. Također naglašavaju jednostavnost, čistoću kompozicije, njegovane travnjake na kojima su, simetrično s putovima i rubovima travnjaka, zasađeni ukrasni grmovi i piramidalne vrste drveća. Tijekom vremena, sađeni su grmovi i drveća kružno ili u grupicama čime je narušena jednostavnost, simetričnost i prvotna pravilnost.

Prema Denich i sur. (1997) danas je park formiran u tri odvojena dijela koji zajedno čine cjelinu. U zapadnom dijelu na travnatoj površini dominira geometrijska forma šimšira (*Buxus sempervirens*) (Slika 10). U središnjem dijelu nalaze se žalosni oblici sofore (*Sophora*

japonica f. *pendula*) (Slika 11), duda (*Morus alba* f. *pendula*) koji su sađeni oko kružnog cvjetnog partera.

Slika 10. Geometrijska forma šimšira (*Buxus sempervirens*) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku

Slika 11. Sofora (*Sophora japonica* f. *pendula*) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku

„Europska avenija svojim divnim četverorednim drvoredom gorskog javora (*Acer pseudoplatanus*) spaja Perivoj kralja Krešimira IV. s Perivojem kralja Tomislava (Gucunski, 2002: 74).“

„Tako se njegov zapadni dio odlikuje vječno zelenom crnogoricom pravilnih geometrijskih habitusa, srednji dio karakteriziraju različite bjelogorične vrste s visećim granama, a u istočnom dijelu prevladavaju drvenaste ružičnjače (*Rosaceae*) koje sve cvatu istodobno, u proljeće, i time daju ugođaj raskošnog cvatućeg vrta (Gucunski, 2002: 74).“

„Posljednjih godina travnjaci se uredno šišaju, kao i grmovi šimšira (*Buxus sempervirens*). Također u istočnom središnjem dijelu nalazimo „dva vijenca“ drvoreda ružičnjače (*Prunus cerasifera* i *Prunus serratus* var. *Hisakura*), pod čijim su lijepim krošnjama odmarališta s klupama (Gucunski, 2002: 74).“

„Kreator tog perivoja uzeo je u obzir da je grad Osijek „srce“ Slavonije i Branje i zato je na odgovarajući umjetnički način ugradio drvored šiljastog (stupastog) hrasta lužnjaka (*Quercus robur* var. *fastigiata*) u kutovima glavne sjeverne parkovne staze usporedne s Europskom avenijom, kao vječni simbol Slavonije. Također je potrebno nadoknaditi viseće oblike, kao što su viseće sofore (*Sophora japonica* var. *pendula*), viseći bijeli dud (*Morus alba* var. *pendula*), viseći jasen (*Fraxinus excelsior* var. *pendula*) i viseća breza (*Betula pendula*). *Sophora japonica* potječe iz Kine i Japana. Godine 1753. dovezena je u zapadnu Europu. Ima perasto sastavljene listove i bijeložute latice cvijeta, što podsjeća na akaciju, ali nema trnje (Gucunski, 2002: 77).“

1973. godine zaštićen je temeljem Zakona o zaštiti prirode (Denich i sur., 1997).

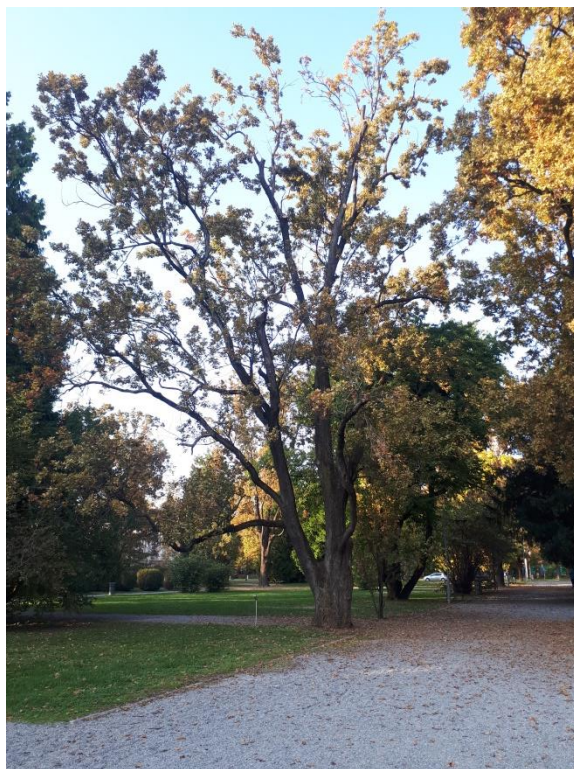
Na internetskoj stranici grada Osijeka, 8.7.2019. godine, objavljen je članak u kojemu se govori o radovima u Perivoju kralja Tomislava i Parku kralja Petra Krešimira IV. Jasenka Vizentaner, magistra znanosti šumarstva, naglasila je kako će se iz sigurnosnih razloga u Perivoju kralja Tomislava ukloniti 18 stabala, a u Parku kralja Petra Krešimira IV. uklonit će se 19 stabala uz obrezivanje 46 stabala. Naglašava kako je to redoviti postupak koji se radi u parkovima te da se svi radovi odvijaju sukladno zakonskim propisima i pravilima struke. Također navodi kako se uklanjaju isključivo opasna stabla kojih je u Osijeku znatan broj. Isto tako Vizentaner je napomenula kako uvijek sade više stabala nego što ih se ukloni.

Rebeka Stanković je u svom završnom radu *Inventarizacija Perivoja kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku* detaljno opisala i usporedila različite biljne vrste koje se nalaze i koje su se nalazile u perivoju.

Prema Stanković (2018) usporedbom situacije iz 1958. i 2018. godine, postoji razliku u 29 biljnih vrsta koje nedostaju u posljednjoj inventarizaciji, odnosno nisu obuhvaćene obnovom: *Philadelphus coronarius* (obični pajasmin), *Picea pungens* var. '*Glauca Klosteri*' (plava smreka), *Forsythia suspensa* (obična forzicija), *Spiraea Douglassii* (suručica), *Yucca filamentosa* (končasta juka), *Spiraea sorbifolia* (sorbarija), *Hibiscus syriacus* (vrtni hibiskus), *Hibiscus siriacus Duchess Braband* (hibiskus Duchess Braband), *Symphoricarpos racemosus* (biserak), *Deutzia crenata* (hrapava deucija), *Spiraea opulifolia* (pucavac), *Ligustrum ovalifolium* (japanska malolisna kalina), *Rhus typhina* (kiseli ruj), *Juniperus sabina* (solina), *Viburnum opulus sterile* (crvena hudika), *Thuya occidentalis* (zapadnjačka tuja), *Malus spectabilis* (jabuka), *Berberis Thunbergii* var. '*Purpurea*' (thunbergova žutika), *Vitex agnus* (konopljika), *Prunus avium* (trešnja), *Sambucus nigra* (crna bazga), *Cornus sanguinea* (sviba), *Paeonia officinalis* (obični božur), *Phyladelphus grandiflorus* (velikocvjetni pajasmin), *Acer dasycarpum* (srebrnolisni javor), *Juniperus communis* (obična borovica), *Weigela florida* DC (vajgelija), *Prunus padus* (sremza) i *Rosa 'Frensham'* (ruža).

Posađene su neke vrste kojih nije bilo u perivoju prije 60 godina, a to su : *Acer campestre* (javor klen), *Carpinus betulus* (obični grab), *Canna indica* L. (kana), *Celosia carmina* L. (pijetlova krijesta) i *Artemisia stelleriana* L. (ukrasni pelin) (Stanković, 2018).

Prema Stanković (2018) raspored biljaka ostao je vrlo sličan. Navodi kako u prvom dijelu perivoja prevladava crnogorica, a ističu se primjerci pačempresa (*Chamaeciparis lawsoniana*), goleme tuje (*Thuya gigantea*) i europskog ariša (*Larix decidua*). Sa svake rubne strane perivoja nalaze se drvoređi javora mliječa (*Acer platanoides*) te gorskog javora (*Acer pseudoplatanus*). U sjeverozapadnom dijelu perivoja zastupljen je stupasti hrast lužnjak (*Quercus robur* var. '*Fastigiata*') (Slika 12) koji je poredan u drvoređu uz centralne križne aleje. U vidu topijara, u tom je dijelu zastupljen i posebno oblikovan šimšir (*Buxus sempervirens*) (Slika 10). Sa zapadne strane danas više nema stabala ukrasnih jabuka (*Malus spectabilis*) koja su prije bila zastupljena.

Slika 12. Stupasti hrast lužnjak (*Quercus robur* var. '*Fastigiata*') u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku

Prema Stanković (2018) u središtu perivoja, tj. drugom dijelu perivoja, nalazi se fontana. Fontanu okružuju 4 dijela s velikim ružičnjacima (Slika 13), a ružičnjaci su okruženi nasadima u kojima se nalaze viseći oblici bijelog žalosnog duda (*Morus alba* var. *pendula*) i obične breze (*Betula pendula*). Stanković navodi kako je prije bilo zastupljeno više visećih oblika te ih je potrebno nadoknaditi. Među njima ističe japansku soforu (*Sophora japonica* var. *pendula*) (Slika 11) i bijeli jasen (*Fraxinus excelsior* var. *pendula*). U drugom dijelu perivoja nalaze se grmovi crvenog drijena (*Cornus mas*) i jednoplođnog gloja (*Crataegus monogyna*), a od drveća obični koprivić (*Celtis australis*), obična bukva (*Fagus silvatica* var. *purpurea*) te negundovac (*Acer negundo*). Biserak (*Symphoricarpos racemosus*), svib (*Cornus sanguinea*), te sremza (*Prunus padus*) su vrste kojih više nema u ovom dijelu perivoja.

Slika 13. Fontana okružena velikim ružičnjacima u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku

Prema Stanković (2018) treći dio perivoja obiluje ukrasnim grmljem, drvećem i različitim cvjetnim vrstama. Navodi kako se danas u perivoju nalazi samo vrsta *Spiraea Wanhouttei* (wanhouttei-ova suručica), a nekada ih je bilo četiri: *S. Wanhouttei*, *S. douglasii* (suručica), *S. opulifolia* (pucavac) i *S. sorbifolia* (sorbarija).

U istočnom dijelu perivoja, mogu se naći voćne i cvjetne vrste, uz druge drvenaste vrste. Stanković ističe dva cvjetna ronda u tom dijelu, koja se nalaze paralelno u liniji horizontalne šetnice, a u kojima su zasađene biljne vrste sezonskog cvijeća: *Canna indica* L. (kala), *Celosia carmina* L. (pijetlova krijesta) i *Artemisia stelleriana* (ukrasni pelin). Također ističe kako se svake godine mijenjaju cvjetni slogovi, što doprinosi iz godine u godinu novi doživljaj perivoja (Stanković, 2018).

Prema Stanković (2018) jedan cvjetni rondo, sa sjevernije strane, pravilno okružuje dvanaest stabala crvenolisne šljive (*Prunus cerasifera*), a drugi cvjetni rondo, s južne strane, okružuje dvanaest stabala japanske trešnje (*Prunus serrulata*) (slika 14.). Nadalje, u istočnom su se dijelu nekada nalazile vrste kojih više nema: kineski bisernjak (*Exochorda grandiflora*), hrapava deucija (*Deutzia crenata*) i velikocvjetni pajasmin (*Philadelphus grandiflorus*).

Slika 14. Cvjetna rondela okružena japanskim trešnjama (*Prunus serrulata*) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku

Perivoj, uz sve biljne vrste, prekriva i velika površina košenih travnjaka na kojima nalazimo tratinčicu (*Bellis perennis*), maslačak (*Taraxacum officinale*), ljubicu (*Viola odorata*), ajuga (*Ajuga reptans*), sitnoicvjetnu djetelinu (*Trifolium pratense*), bijela djetelina (*Trifolium repens*) i dr. (Stanković, 2018).

Stanković navodi kako je francuski stil perivoja ostvaren samo izgledom tlocrta, a raspored biljnih vrsta ne prati više strogu pravilnost za razvoj simetrije (Stanković, 2018).

5.6. Sakuntala park (Šetalište Petra Preradovića)

Prema *Povijesnoj studiji obnove Šetališta Petra Preradovića u Osijeku iz 2017. godine* sveukupna površina perivoja iznosi oko 4 134 m². (Čipčić-Bragadin i sur., 2017)

1890. godine, u središtu Gornjega grada, počeo se uređivati perivoj Sakuntala. Nalazi se na početku Europske avenije koja je prepoznatljiva po secesijskim predvrtovima i secesijskim zgradama. (Šćitaroci, 2009)

„Osim toga, perivoj je okružen zgradama koje se ističu slogovima povijesne arhitekture. Posebno treba istaknuti jednu od najvrednijih secesijskih građevina u Hrvatskoj- kino „Urania“, zatim zgradu Zavoda za platni promet Slavonske banke, Gradske knjižnice

(Hengelova kuća) i dr., to jest Šetalište Petra Preradovića pruža mogućnost pogleda na „izložbu“ najljepših gradskih zgrada (Gucunski, 2002:58).“

„Prvi je perivojni kompleks koji se pruža u smjeru zapad-istok i otvara se prema longitudinalnom perivojnom kompleksu hrvatskih velikana (Živaković-Kerže, 2010: 75).“

„Taj je perivoj najbliži srednjem gradskom trgu Trgu Ante Starčevića, a gledajući perivoj prostrano čini i „ulazna vrata“ u vrijedan longitudinalni perivojni kompleks Hrvatskih velikana, koji se pruža u smjeru zapad-istok (Gucunski, 2002: 56).“

Prema Živaković-Kerže (2004) perivoj su, u urbanističkom kompleksu, isplanirali Osječki arhitekti Ivan Domes i Viktor Axmann. U perivoju se nalazila skulptura Sakuntale (djevojka s palminom granom u ruci) (Slika 15) pa je perivoj nazvan Sakuntala park. Ime Sakuntala potječe iz V. stoljeća, prema najpoznatijoj poetskoj tvorevini indijskog pjesnika Kalidasa.

„Osječka Sakuntala postavljena je u Le Maitre parku početkom lipnja 1892. Oba osječka dnevna lista, Die Drau i Slavonische Presse kratko su izvijestila o ovom događaju napominjući usput kako je njezin autor berlinski kipar Gottwald Kuhse (Damjanović, 2012: 154).“

„Sakuntala nije ni po religiji ni po nacionalnom porijeklu pripadala niti jednoj od velikih osječkih nacionalnih, vjerskih i/ili političkih grupacija. Spomenici ili parkovi posvećeni istaknutim pojedincima iz bilo koje etnokonfesionalne skupine izazivali bi, naime, protivljenje dijela stanovništva, pa je izabran dovoljno univerzalni motiv iz dalekoistočne mitologije i umjetnosti koji nikome nije mogao smetati. Što je poslužilo kao neposredan povod podizanja skulpture, odnosno zašto je odabrana upravo Sakuntala od svih nacionalno i ideološki neutralnih likova, nije se moglo pouzdano ustanoviti (Damjanović, 2012: 154).“

Prema Šćitaroci (2009) na glavnom južnom ulazu u perivoj stajale su dvije sfinge. Poslije su preseljene na istočni ulaz (preko puta secesijskog kina Urania). Do danas su sačuvane Skulptura Sakuntale i sfinge (Slika 15).

Slika 15. Kip Sakuntale i sfinge na ulaz u Park Sakuntala u Osijeku

„Kipovi potječu iz 19. stoljeća i predstavljaju industrijsku umjetnost. Kao što se može na njima pročitati, izradilo ih je poduzeće E. March Söhne, Charlottenburg bei Berlin. Nakon II. svjetskog rata bili su preneseni u Perivoj kralja Tomislava, a nakon uspostave Republike Hrvatske ponovno vraćeni u Šetalište Petra Preradovića (Gucunski, 2002: 56).“

Prema Šćitaroci (2004) perivoj se izvorno sastojao od dvije odvojene cjeline, odvojene ulicom, te je imao obilježja historicizma. Dvoosna simetrija je bila prepoznatljiva za manji dio perivoja koji je bio u obliku pravokutnika, a veći je dio bio u obliku nepravilnog trapeza. Taj dio je bio oblikovan s krivudavom stazom koju su presijecale dvije poprečne staze. Na sjecištu krivudave i jedne poprečne staze nalazio se veliki kružni cvjetnjak, a u sredini cvjetnjaka nalazila se skulptura Sakuntale.

„U to vrijeme u parku od flornih elemenata isticali su se raskošni cvijetni parteri jednoljetnica i trajnica na njegovanom travnjaku, različite dekorativne vrste grmova, te lončanice s ukrasnim palmama i jukama. Od vrtne plastike, koja se i danas nalazi u parku, ističu se na ulazu dvije sfinge, a u parku skulptura djevojke Sakuntale (Denich i sur., 1997:18).“

Prema Šćitaroci (2009) dvadesetih godina 20. stoljeća kada je perivoj preoblikovan nazvan je Šetalište Petra Preradovića. Tijekom druge polovice 20.stoljeća nestali su povijesni cvjetni i biljni uresi.

„Do danas je očuvan povijesni prostor parka kao i neki florni i vrtni detalji, a u gotovo potpunosti je izmjenjen raster staza kao i prvotni ulazi u park (Denich i sur., 1997: 18).“

„U travnjaku na južnoj strani nalazimo tri biste: prva je bista Huga Hötendorfera, koji je od 1841. do 1869. godine vodio gradsku risarsku školu u Osijeku (Gucunski, 2002: 58).“

„Druga bista predstavlja Adolfa Waldingera, koji je bio učenik Huga Hötendorfera (1855.- 1861.), a od 1872. do 1879. godine učitelj crtanja na realci u Osijeku. Crtao je prizemno bilje, šaš, trsku, ali i hrastova stabla. Najpoznatije njegovo djelo je Slavonski hrast (Gucunski, 2002: 58).“

„Treća bista predstavlja Paju Kolarića (1821.- 1876.), koji je rođen u Osijeku. Godine 1861. bio je gradski senator. Osnovao je prvi građanski tamburaški zbor od 6 članova i prvi počeo skladati za tambure (Gucunski, 2002: 58).“

Prema *Povijesnoj studiji obnove Šetališta Petra Preradovića u Osijeku iz 2017. godine* u Parku se, uz Sakuntalni kip i dvije sfinge, nalaze još četiri spomenika, tj. poprsja koja su smještena u centralnom i zapadnom dijelu, a to su poprsja Franje Kuhača, Huga Hötendorfa, Adolfa Waldingera, te Paje Kolarića. (Čipčić-Bragadin i sur., 2017)

Prema članku *Krenula obnova Sakuntala parka u Osijeku, evo kako će izgledati* internetskog izvora *republika.eu* objavljenog 10.7.2018. Šetalište Petra Preradovića pripada cjelini zaštićene “kulturno povijesne cjeline Grada Osijeka“. Budući da perivojni prostor karakterizira kulturno- povijesna vrijednost, predloženo je idejno rješenje za izradu glavnog projekta rekonstrukcije Šetališta čime je bilo neophodno, prije samog početka, napraviti povijesni pregled, analizu i valorizaciju postojećeg stanja parka kako bi se na temelju toga moglo krenuti u izradu glavnog projekta rekonstrukcije.

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) u *Povijesnoj studiji obnove Šetališta Petra Preradovića u Osijeku iz 2017. godine*, u smjernicama za obnovu šetališta navedeno je da obnova podrazumijeva vraćanje na prvobitnu funkciju Šetališta, koje je smješteno unutar urbane sredine, kao estetski oblikovane javne površine namijenjene doživljaju ljudi. Projekt Viktora Axmanna primarni je izvor u obnovi Šetališta. Obnovom Šetališta treba biti naglašena

njegova postojeća oblikovna osnova, ujedno treba zadovoljiti potrebe sadašnjice, ali isto tako i poštivati njegovu evoluciju.

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) za idejno rješenje oblikovne osnove navodi se da će Park obuhvaćati prostor koji je u današnjim okvirima, tj. zadržat će svoj oblik Izdužene parcele L-oblika koja se pruža u smjeru istok-zapad. Glavni ulazi bit će smješteni na južnoj, istočnoj i zapadnoj strani Parka. Projektom će se u središnjem dijelu oblikovati vijugava šetnica po čijoj će se dužini nalaziti nasadi cvjetnih lijeha, a one će biti omeđene nisko šišanim grmljem. Naglasak u Parku bit će na istočnom dijelu Parka, na cvjetnu rondelu u čijem će središtu biti kip Sakuntale (Slika 15), čime se kip vraća na svoju prvobitnu poziciju. Oko rondela bit će postavljena kružna staza. Klupe se raspoređuju uz istočni rub staze, dok zapadni dio služi kao prolaz između nogostupa Kapucinske ulice i parkovne šetnice. Na svoju izvornu poziciju, uz rub Kapucinske ulice, bit će smješteni i kipovi sfingi (Slika 15).

Nova ograda koju čini šišana živaca tise, uz zapadni rub, predstavljat će granicu između nogostupa i površine Parka (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) naglasak mirnije zone bit će u sjeveroistočnom dijelu Parka s drvenim paviljonom od kojeg se pruža travnata površina. Rubni dio paviljona bit će okružen nasadima niskog grmlja, a penjačice glicinije (*Wisteria sp.*) i bršljana slobodno će obrasti paviljon.

5.6.1. Visoka vegetacija

Prema grafičkom prilogu *Prijedlog uklanjanja visoke vegetacije* (Slika 17) definirana su stabla koja je nužno ukloniti zbog starosti, neplanske sadnje, utjecaja korijenja na okolne površine, zatim stabla koja su pod zaštitom zbog svoje povijesne i biološke vrijednosti te stabla koja se uklanjanju sukladno revitalizaciji povijesne matrice, odnosno idejnog rješenja (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) od postojeće vegetacije u središnjem, sjevernom dijelu Parka, koji gleda na ulicu Šetalište Petra Preadovića zasađen je drvored gorskog javora (*Acer pseudoplatanus*), uz iznimku jednog stabla mliječa (*Acer platanoides*). Stabla gorskog javora u drvoredu su srednje dobi, a mliječ je mlado stablo. Zapadni dio Parka, osim stabala srebrnolisne lipe, ima zasađene sljedeće biljne vrste: tri stabla američkog koprivića (*Celtis occidentalis*), Judino drvo (*Cercis siliquastrum*), tisu (*Taxus baccata*). U istočnom dijelu Parka nalaze se dvije azijske tuje (*Thuja orientalis*)- jedna uz poprsje Adolfa Waldingera, a

druga uz Sfinhu kod istočnog ulaza, grupacija od tri stabla tise (*Taxus baccata*), hrast lužnjak (*Quercus robur*), jedno stablo srebrnolisne lipe (*Tilia tomentosa*), kineski javor (*Acer tataricum subsp. ginnala*), obična smreka (*Picea abies*), dva stabla japanske sofore (*Styphnolobium japonicum*) (Slika 16), obična breza (*Betula pendula*), te mliječ (*Acer platanoides*).

Slika 16. Japanska sofora (*Styphnolobium japonicum*) u sjeveroistočnom dijelu Parka Sakuntale u Osijeku

Smještanjem cvjetne rondele u istočni dio Parka uklonit će se tri stabla crnog bora (*Pinus nigra*) i tri mlada stabla lipe (*Tilia tomentosa*), koja su kako navode stručnjaci naknadno unešeni u Park i nemaju povijesnu vrijednost (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

Stabla koja su također predložena za uklanjanje (stara, oštećena, ili svojim korijenjem uništavaju površine Parka) su dvije lipe (*Tilia tomentosa*), dvije javorolisne platane (*Platanus x acerifolia*), od kojih se jedna nalazi na sjeverozapadnoj strani Parka, a druga na jugozapadnoj strani Parka te jedna japanska sofora (*Sophora japonica*) (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) jugoistočni i jugozapadni rub Parka čine dva nova drvoreda odrasle sadnice lipe (*Tilia americana* 'Fastigiata'), visine 4 – 5 metara. One već imaju oblikovanu krunu debla s glavnim granama krošnje pa će tako u prvih godinu dana biti potrebna samo manja intervencija.

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) uzduž istočne osi ulice V. Hengla predlaže se sadnja novog drvoreda Japanske trešnje (*Prunus serrulata* 'Kanzan'), s visinom sadnica minimalno 4 m te s visoko formiranom krošnjom, na min 2,2 m visine od tla. U napomeni se spominje kako postojeća stabla zadovoljavaju zdravstvenim stanjem i oblikom. U slučaju da se zadrži postojeći drvoređ onda bi trebalo stablo lipe (*Tilia tomentosa*) i dva stabla javora (*Acer pseudoplatanus*) zamijeniti javorom mliječom (*Acer platanoides*) kako bi drvoređ bio ujednačen.

5.6.2. Grmlje i živica

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) u Parku dominiraju linijski potezi šišanog niskog grmlja koji uokviruju cvjetne lijehe po dužini cijelog Parka te služe kao poveznica cijelog prosotra. Predlažu se otpornije vrste kurika (*Euonymu fortunei*), posebno kultivari tamnijeg lista, grmlje lonicere (*Lonicera pileata*) ili kaline (*Ligustrum vulgare*). Šimšir (*Buxus sp.*) je vrsta koja je obilježje povijesnih parkova, ali zbog njegove osjetljivosti na nametnike trebalo bi izabrati neke od predloženih vrsta.

Duž sjevernog i istočnog ruba Parka dosađuje se živica tise na mjestima gdje je propala, dok se uz zapadni rub formira nova živica (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

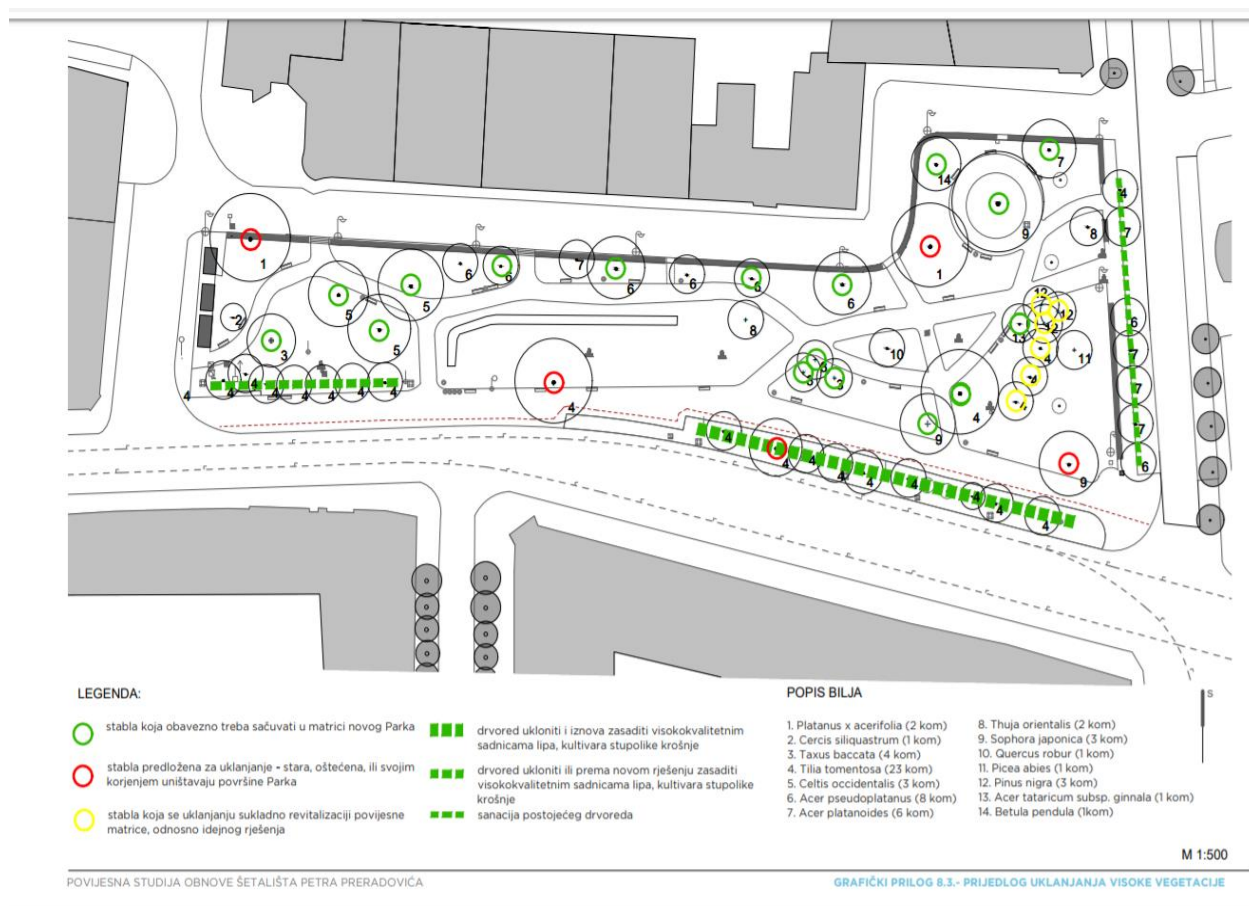
5.6.3. Jednogodišnje cvijeće i trajnice

Cvjetni rondel te cvjetne lijehe sade se sezonskim sadnicama cvijeća i trajnica oživljavajući motive s početka 20. stoljeća (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

5.6.4. Travnjak

Prema Čipčić-Bragadin i sur. (2017) zapadnim dijelom Parka dominira travnjak, a predstavlja osnovnu zelenu podlogu u cijelom Parku. Uglavnom je nosioc beskonačnosti i ima dekorativnu ulogu. Naglašeno je kako treba koristiti posebnu smjesu trava koje su otporne na gaženje, s prevladavajućom podlogom odkvarcanog pijeska.

Plan sadnje, vrste i količine biljaka koje će se u Parku saditi detaljno će se razraditi u Glavnom projektu uređenja Parka (Čipčić-Bragadin i sur., 2017).

Slika 17. Prijedlog ukidanja visoke vegetacije u Sakuntala parku

Izvor: https://www.osijek.hr/wp-content/uploads/2018/07/Povijesna_studija_Setaliste_P_Preradovica.pdf, preuzeto 30.9.2019.

5.7. Park kraljice Katarine Kotromanić-Kosača

„Perivoj kraljice Katarin Kotromanić-Kosača nalazi se ispred Gradske bolnice koja je utemeljena 1869. godine (Gucunski, 2002: 88).“

„U 1894. godini nalazimo u popisu 46 djelatnika bolnice, od kojih je jedan bio vrtlar, što donekle potvrđuje da je već tada postojao perivoj. Također nalazimo iste godine (1894.) da je „pušenje dopušteno samo u vrtu“. Perivoj je bio namijenjen isključivo bolnici i imao je svoju visoku, lijepu, zidanu ogradu koja ga je dijelila od ulice. Nakon II. svjetskog rata ograda je srušena, a perivoj je postao javna površina od 28.898 m² (Gucunski, 2002: 88-89).“

„Perivoj se najprije zvao Bolnički perivoj, zatim donjogradski perivoj, Perivoj kraljice Marije (Karadorđević), a nakon II. svjetskog rata- Perivoj V. I. Lenjina. Od 1991. godine zove se Perivoj Katarine Kotromanić- Kosača. Okosnicu tog perivoja čine stara stabla posađena još u

19. stoljeću, koja se zbog starosti upravo odstranjuju i zamjenjuju mladim jedinkama (Gucunski, 2002: 89).“

„Potječe iz sredine 19. stoljeća. Naročito se proširio izgradnjom velike bolnice u Donjem gradu, a te godine dobiva novi naziv, Šetalište kraljice Marije. To je ime zadržano sve do 1992. godine. Tada biva nazivan po kraljici-supruzi posljednjeg bosanskog kralja Kotromanića, Katarini Kosača (Sršan, 2001: 57).“

„U zapadnom dijelu Perivoja nalazimo ostatak stare živice kaline (*Ligustrum vulgare*), zatim vrlo stare javore i lipe koje su obrasle bršljanom, i vrlo stara stabla bazgi (*Sambucus nigra*). U sredini Perivoja nalazimo drvored lijepih visokih platana (*Platanus acerifolia*), zatim lijepe primjerke tisa (*Taxus baccata*). Svojom ljepotom isticao se u Perivoju soliter crvenolisne bukve (*Fagus silvatica* var. *purpurea*) koja je stradala u ratnim djelovanjima. Sada se ističe sačuvan u ratu crveni javor (*Acer pseudoplatanus* var. *purpureum*) (Slika 18). Od ceste (prometnice) Perivoj je odvojen nogostupom, mladim jednoredom javora, biciklističkom stazom i živicom kaline (*Ligustrum vulgare*) (Gucunski, 2002: 89).“

Slika 18. Crveni javor (*Acer pseudoplatanus* var. *purpureum*) u Parku kraljice Katarine Kotromanić-Kosača u Osijeku

5.8. Park na trgu bana Josipa Jelačića

„Perivoj je utemeljen 1953. godine, a zauzima površinu od 9.295 m². Nalazi se uz tržnicu, koja je vrlo uredno održavana. Perivoj ima trokutast oblik, u skladu s trokutastim oblikom Trga. U dendrološkom stavu prevladavaju lipe (oko 50 komada), od kojih su mnoge vrlo stare, a također ima i vrlo mladih stabala lipa (*Tilia tomentosa* i *T. cordata*). Osim lipa nalazimo u malom broju stabla javora, breza i na istočnoj strani vrlo staru bazgu (*Sambucus nigra*) (Gucunski, 2002: 91).“

„Perivoj je od glavne ceste i tramvajske pruge odvojen zimzelenom živicom kaline (*Ligustrum vulgare*). Na zapadu Perivoj gotovo dotiče Perivoj kraljice Katarine Kotromanić-Kosača, što ostavlja dojam veće cjelovite zelene površine. Također ima skromne cvjetne nasade. Perivoj predstavlja i krajnji jugoistočni dio perivojne cjeline „hrvatskih velikana“ (Gucunski, 2002: 92).“

5.9. Park Zrinjevac

„Park Zrinjevac smješten je između ulice I. Gundulića sa sjevera, A. Kačića Miošića s istoka, Reisnerove ulice s juga i ulice J. Andrića sa zapada (Šmit, 1997: 113).“

„Zrinjevac spada u mlađe osječke parkove iz 20. stoljeća. Osnovan je 1914. godine na površini od 2,6 ha. Nalazi se u centralnom dijelu Gornjeg grada u neposrednoj blizini željezničkog kolodvora, pa je vrlo često izložen devastiranju od nesavjesnih građana. Dendoflora ovog parka je dosta jednolična i siromašna. Kvadratičnog je oblika s dijagonalnim stazama, pa većinom služi građanima za prolaz i šetnje. U dosta je lošem stanju (Rauš, 1977: 39).“

„Perivoj je započet 1909., a završen 1914. godine i otada nije mijenjao ime. Na katastarskim kartama iz 1899. i 1904. godine urisan je u današnjoj veličini i položaju što upućuje na zaključak da je planiran desetljeće prije nego li je započelo njegovo uređenje. Nalazi se na južnome rubu središta Gornjeg grada, kvadratičnog je oblika i zauzima površinu od 2,6 hektara. Tlorisna mu je kompozicija vrlo jednostavna: višeosna simetrija, na sjecištu četiriju staza nalazi se velik kružni trg (u obliku osmerokrake zvijezde) i drvoredi javora (*Acer platanoides*). Perivoj je obnavljan i preoblikovan nekoliko puta. S osječkim Zrinjcem ne završava se perivojno oblikovanje grada. Ono će biti nastavljeno u godinama između dva svjetska rata kada će se južno od Europske avenije (u smjeru Tvrđe) podići Vijećnički perivoj (danas Perivoj kralja Petra Krešimira IV.). U njegovu produžetku (u smjeru istoka) nastat će

1957. još jedan veliki gradski perivoj, danas perivoj kralja Držislava (Šćitaroci, 2004: 156-157).“

Prema Gucunski (2002) u prošlosti je na području današnjeg Perivoja Zrinjevac bilo Vašarište. 1913. godine Osijek se opredijelio za naziv „Zrinjevac“. Današnja Gundulićeva ulica tada se zvala Sajmišna ili Vašarišna ulica, a na prostoru Vašarišta izgrađen je 1914. godine još jedan gradski perivoj. Površina perivoja Zrinjevca iznosila je 26.000 m².

„Do 1956. godine imao je Perivoj Zrinjevac za građanstvo isključivo prolazni karakter zbog svoje vrlo jednostavne hortikulturalne koncepcije. Njegova kvadratična koncepcija bila je presječena s dva okomito dijagonalna drvoreda gusto zasađenog javora mliječa (*Acer platanoides*). Kako su i rubni pločnici bili zasađeni drvoredima javora, cijeli je perivoj bio u sjeni gustih drvoreda. Uslijed toga travnjaci su slabo uspijevali i nije bilo nikakvih nasada grmlja i cvijeća, niti ugodnih prostora za boravak građana i za dječju igru (Gucunski, 2002: 48).“

„Djelomice su uklonjena stabla okomitih šetnica i uklonjen je drvored uz južni rub perivoja, koji se morao posjeći zbog smetnji tramvajskim žicama (Gucunski, 2002: 48).“

„Tako je južni prostor perivoja pretvoren u igralište za malu djecu, u kojemu su bile ljuljačke, vrtuljak, sprave za penjanje, veliki pješčanik s radnim stolovima i klizaljka, te tuš na prostoru koji je bio obložen kamenom. To je dječje igralište bilo okruženo gredicama u kojima je kao drveće dominirao javor (*Acer platanoides*) i mnogi ukrasni grmovi: *Viburnum rhytidophyllum*, *Juniperus sabina* var. *prostrata*, *Kerria japonica*, *Symphoricarpus racemosus*, *Symphoricarpus orbiculatus*, *Magnolia stellata* i mnogo drugih drvenastih vrsta. Cijela južna strana bila je obrubljena živicom trnovitog grma (*Maclura aurantiaca* Nutt.), što je onemogućavalo nedopušten prolaz (Gucunski, 2002: 48).“

„Zapadni prostor perivoja bio je oblikovan kao igralište za veću djecu. Na gredicama koje okružuju taj prostor bio je sličan floristički sastav grmlja i drveća kao u južnom dijelu (Gucunski, 2002: 49).“

„U sjevernom dijelu također je bilo dječje igralište, a njegova ulična strana bila je ograđena živicom grma *Forsythia suspensa*, koja je svakoga proljeća oduševljavala prolaznike svojim bogatstvom žutih cvjetova. Istočni prostor perivoja bio je namijenjen za odmaranje odraslih, a u tom nepravilno oblikovanom prostoru nalazile su se porazmještene klupe, dok su nasade ondje bile vrlo šarene gredice pune ukrasnog grmlja (Gucunski, 2002: 49).“

„Cijeli je perivoj okružen i uličnim drvoredima, jer su i sa istočne i sa zapadne strane uz gradske kuće bili javori (*Acer palatanoides* var. *globosum*). Oni se odlikuju kuglastim krošnjama, a još uvijek rastu ondje (Gucunski, 2002: 49).“

„Usprkos negodovanju građana Osijeka, 1974. je godine u Perivoju Zrinjevac izgrađena sportska dvorana „Zrinjevac“, loše smještena u tom zanimljivom i općekorisnom perivoju (Gucunski, 2002:49).“

Kovačić (2013) u svome završnom radu *Perivoj Zrinjevac u Osijeku, prije i poslije obnove* navodi kako je u svibnju 2012. godine donesena odluka o obnovi perivoja Zrinjevca. Navodi kako se pravi idejno rješenje kojeg se nije držalo za vrijeme obnove. Ideja je bila obnoviti cijeli perivoj, ali obnovio se samo jedan dio.

„Iako godinama perivoj Zrinjevac nije uređivan niti je napravljena studija povijesne geneze perivoja, grad Osijek je raspisao natječaj za obnovu perivoja Zrinjevac koji, kako je navedeno u uvodu, nije odobrila komora arhitekata Hrvatske te kao takav nije trebao biti sproveden. Ipak natječaj je sproveden i projekt obnove perivoja izradila je Renata Aleksa, a izvedba projekta dodijeljena je talijanskoj firmi KačićLiden Landscape Architects (Kovačić, 2013: 8).“

Prema Kovačić (2013) talijanska firma KačićLiden Landscape Architects 2012. godine napravila je inventarizaciju biljaka u Perivoju Zrinjevac. Tu su bili zastupljeni: 14 gorskih javora (*Acer pseudoplatanus*) od kojih se 3 trebaju ukloniti; 17 običnih breza (*Betula pendula*) od kojih se 6 treba ukloniti; 9 javora mliječa (*Acer platanoides*) od kojih se 3 trebaju ukloniti; 9 medvjedih lijeski (*Corylus columa*); 3 velelisne lipe (*Tilia platyphyllos*) od kojih se 1 treba ukloniti; 5 divljih kestena (*Aesculus hippocastanum*); 1 hrast lužnjak (*Quercus robur*); 1 srebrnolisni javor (*Acer saccharinum*).

Prema Kovačić (2013) u perivoju Zrinjevac zadržano je nekoliko vrsta (božur, jorgovan, šimšir, javor mliječ) od 65 biljnih vrsta koje su se nalazile u parku 1958. godine., a koje je opisala D. Gucunski. Također su dodane nove biljne vrste: *Acer platanoides* (javor mliječ), *Hibiscus syriacus* (vrtni hibiskus), *Malus floribunda* (uresna japanska jabuka), *Phyladelphus coronarius* (obični pajasmin), *Magnolia kobus* (japanska magnolija), *Ligustrum ovalifolium* (japanska malolisna kalina), *Prunus sargentii* (uresna trešnja), *Syringa vulgaris* (jorgovan), *Prunus serrulata* „Kanzan“ (japanska trešnja), *Viburnum opulus* „Roseum“ (crvena hudika), *Buxus sempervirens* (šimšir), *Geranium macrorrhizum* (zdravac), *Cornus alba* (bijeli svib),

Hemerocalis flava (graničica), *Forsythia suspensa* (obična forzicija), *Paeonia officinalis* (obični božur).

5.10. Park kralja Držislava

Prema Sršan (2001) perivoj kralja Držislava nalazi se južno od Tvrđe. Nastao je u 18. stoljeću u okviru tvrđavskih glasija. Poslije 1945. godine zvao se Park Moše Pijade, a 1993. godine dobiva naziv Perivoj kralja Držislava.

„Park je moderno koncipiran u urbanom prostoru kojeg južno zatvara vojarna, sjeverno ulica Evropske avenije, istočno zgrada Doma zdravlja i nastavno park Krešimira IV. Zajedno s parkom Krešimira IV. i Perivojem kralja Tomislava čini okosnicu u urbanom razvoju i povezivanju pojedinih cjelina grada. Projekt uređenja ovog najmlađeg parka grada Osijeka izradila je gđa Silvana Seissel, dipl.ing.agr. uz suradnju s prof. Josipom Seisslom, dipl.ing.arh. U organizaciji prostora parka zastupljeni su različiti vrtno-arhitektonski sadržaji, kao tribina u obliku školjke za razne priredbe sa središnjim prostorom za okupljanje, pergola, ružičnjak, terasa i jezerca. Centralni prostor parka je otvoren, pregledan s parternim zelenilom, a uz rubove parka smišljeno su zasađene grupe visokog drveća. Park je bio bogat jednoljetnicama i trajnicama, koje su znatno prorijedile, naročito trajnice i ukrasne trave uz jezera. Na dijelu zelene površine parka i nekadašnjih cvijetnih lijeha postavljen je Frangešov spomenik „Umirući vojnik“ (Slika 19), u osi s vojarnom, koji je dijelom promijenio prostornu kompoziciju parka. Frangešov spomenik prvotno je bio postavljen u Perivoju kralja Tomislava u spomen palim vojnicima i časnicima 78 pješadijske pukovnije 1898.g., a uklonjen 1945. godine (Denich i sur., 1997: 25).“

Slika 19. Frangešov spomenik "Umirući vojnik" u Parku kralja Držislava u Osijeku

„Na sjeveroistočnoj strani Perivoja kneza Branimira možemo prijeći cestu i naći se u Perivoju kralja Držislava. Taj je perivoj utemeljen 1957. godine, a obuhvaća površinu od 28.386 m². Nalazi se ispred reprezentativne zgrade Doma Hrvatske vojske, a od njega se pruža lijep pogled na povijesnu Tvrđu. U vrijeme SFR Jugoslavije zvao se Park Može Pijade, po komunističkom političaru i heroju. Taj je mladi perivoj bio niski dekorativni perivoj geometrijskog tlocrta i imao je reprezentativni i društveni karakter. Za građanstvo je imao komunikacijsku važnost jer je omogućio dobar prilaz Domu JNA (današnjem Domu Hrvatske vojske) i povezivao je u okomitim (jug-sjever) i dijagonalnim smjerovima (jugozapad i sjeveroistok) dio grada uz današnji Dom GV s tramvajskom postajom i Tvrdom. Visoka vegetacija nalazila se periferno u velikim i manjim grupacijama (*Robinia pseudoacacia*, *Populus simonii*, *P. canadensis*, *Acer dasycarpum*, *Prunus cerasifera* var. *Pissardi* i dr.), a središnji dio sačinjavale su dekorativne nasade. U tom su perivoju bila uočljiva tri glavna ukrasna elementa. Jedan je cvjetni parter, drugi ružičnjak, a treći uzdignuti prostor na sjevernoj strani uz Europsku aveniju. Cvjetni se parter nalazio u razini središnjeg prostora i kolnih travnjaka, imao je četverokutni oblik, a ispred njega bilo je popločeno šetalište. U cvjetnom parteru postojala su i dva bazena za vodno bilje (Gucunski, 2002: 82-83).“

„Na zapadnoj se strani perivoja nalazio ružičnjak (Slika 20) s pergolama, terasama i klupama na kojima je 1957. godine cvalo preko 20 vrsta ruža. Sada je ružičnjak oštećen i zapušten, a građani tuguju za njim. To je jedini perivojni ružičnjak u Osijeku. Treći je element sjeverni uzdignuti prostor uz samu Europsku aveniju. Ondje se nalazila skupina starih bagrema (*Robinia pseudoacacia*), u čijoj se ugodnoj sjeni mogao pogledom obuhvatiti cijeli taj krasan perivoj. Između uzvišenja i središnjeg prostora izgrađena je glazbena školjka namijenjena koncertima (Gucunski, 2002: 84).“

Slika 20. Ružičnjak u Parku kralja Držislava u Osijeku

„Na istočnoj strani perivoj graniči s Istarskom ulicom, u kojoj je vrlo lijep drvored katalpa (*Catalpa bignoioides*). U tom se (istočnom) dijelu mogu naći ove drvenaste vrste: *Prunus white Mendeln*, *P. laurocerasus*, *P. persica*, *Acer dasycarpum*, *A. Ginnala*, *Carpinus betulus*, *Fagus silvatica*, *Taxus baccata*, *Tilia tomentosa*, *Forsythia suspensa*, *Buddleia variabilis*, skupinu *Liquidambar styraciflua* i jedine primjerke u osječkim perivojima *Liriodendron tulipifera*. *Liriodendron tulipifera* u geološkoj je prošlosti pripadao europskoj flori. Danas je njegova domovina Sjeverna Amerika (Massachusetts, Florida i Mississippi). Naraste do 60 m. U Europi se počeo uzgajati u vrtovima 1663. godine. Cvjetovi su slični tulipanima bijelo- zelene boje. Vrlo je lijep cvatu, ali i u jesen kad mu listovi postanu žute boje (poput perja kanarinca) (Gucunski, 2002:84).“

„I nadalje je ostao bazen za vodno bilje (još uvijek zapušten), velika pločasta terasa za okupljanje, šetnje ili odmor na klupama, a prvo drveće, koje je sada staro oko 50 godina, svojim lijepim habitusima djeluje vrlo impresivno i ambijentalno u odnosu na prelijepi spomenik. To su različite vrste javora (*Acer dasycarpum*, *A. ginnala*), hrast lužnjak (*Quercus robur*), goleme tise (*Taxus baccata*), lipe (*Tilia tomentosa*), bukve (*Fagus silvatica*), stare katalpe (*Catalpe bignoioides*), crvene lijeske (*Corylus avellana* var. *artropurpurea*) i dr. (Gucunski, 2002: 86).“

5.11. Park kneza Branimira

Prema Sršan (2001) perivoj se nalazi na jugu Tvrđe. Poput Perivoja kralja Držislava, nastao je krajem 18. stoljeća u sklopu vojnih glasija, a formiran je početkom 20. stoljeća. Poslije 1945. godine zvao se Park Marksa i Engelsa, a 1993. godine dobiva sadašnji naziv.

„Najmanji je perivoj (3100 m²) u cjelini perivoja hrvatskih velikana. Utemeljen je 1950. godine. Nalazi se između Perivoja kralja Krešimira i Perivoja kralja Držislava, s kojima ga spajaju ulični drvoredi. Ima lijep travnjak i dovoljno visoke vegetacije, a namijenjen je dječjim igrama i odmoru odraslih. Na istočnoj strani obrubljen je impozantnim jednoredom visokih jablanova (*Populus italica*). Od drveća dominiraju brojem visoke breze (26 stabala) , a smještene su u sredini perivoja. Među drvećem ističe se soliter crvenolisna šljiva (*Prunus cerasifera* var. *Pissartii*). Cvjetnih nasad nema, ali ima ukrasnih grmova (Gucunski, 2002: 80).“

Prema Živaković-Kerže (2010) perivoj kneza Branimira je omiljeno okupljalište Osječana. Naglasak je na prostranom travnjaku i bujnoj vegetaciji ukrasnih grmova.

5.12. Park na trgu Ljudevita Gaja

„Parkovno uređenje Žitnog trga ispred nekadašnje domobranske vojarne je započeto na prijelazu 19. u 20. stoljeće, prenamjenom vojarne i prestankom održavanja vojnih parada. U osnovnom konceptu park je ispresjecan dvijema dijagonalnim stazama od kojih su vodile manje vijugave staze do pojedinih flornih elemenata i odmorišta. Ovaj zeleni trg i u početku svog formiranja pa do danas zadržao je prolazni karakter u skraćivanju puta do tržnice koja se pruža sjeverno od parka (Denich i sur., 1997: 26).“

„Godine 1890. utemeljen je Perivoj Ljudevita Gaja, na dijelu vašarišta koje se zvalo Žitni trg. Na žitnom trgu prodavala se stoka i poljoprivredni proizvodi, a Trg je zauzimao površinu dugu 220 m i 150 m široku (Gucunski, 2002: 52).“

„U to vrijeme Osječani su se također natjecali i za lokacije na Žitnom trgu: Za izgradnju Hrvatskog doma, Hrvatskog narodnog kazališta i za izgradnju Svetišta Srca Isusova. Nažalost, ni Hrvatski dom, ni Hrvatsko narodno kazalište nije izgrađeno na Žitnom trgu (iz financijskih razloga), pa je Trg i dalje služio kao tržnica (Gucunski, 2002: 52).“

„Ipak na južnom dijelu iza tržnice izgrađen je perivoj koji gradska cesta dijeli na dva dijela: južni i sjeverni. Oba dijela uglavnom služe prolazu, iako imaju i odmarališta s klupama koja su potrebna građanima kao kraći predah nakon dužeg obilaska tržnice (Gucunski, 2002: 55).“

„Perivoj danas zauzima 1.802 m² površine, a nalazi se sa svojim zapadnim dijelom i na području nekadašnjeg Generalskog vrta, za koji se zna da je prelazio na istoku današnju Radićevu ulicu. Međutim, na južnom dijelu preko gradske prometnice nalazimo u zelenilu spomenik koji je darovao gradu Osijeku svjetski poznati kipar Oskar Nemon (Newman), rođeni Osječanin. Na spomeniku piše „Spomenik žrtvama fašizma u Osijeku 1941.- 1945.“. Grad je Osijek nakon smrti umjetnika posadio uz spomenik „spomen lipu“, jer se umjetnik u tuđini često sjećao osječkih lipa i njihova intenzivnog mirisa u vrijeme cvatnje. (Gucunski, 2002: 53) U njegovoj je blizini i jedna tisa (*Taxus baccata*) (Slika 5), koja je opisana kao relikv Generalnog vrta, što je utvrđeno pomoću biometrijske metode i opisano u poglavlju o Generalnom vrtu (Gucunski, 2002: 55).“

„Uz rub kolnika prevladava niz mladih breza (*Betula pendula*), a u travnjaku možemo naći forzijicu (*Forsythia suspensa*), staru paulovnicu (*Paulownia imperialis*), katalpu (*Catalpa bignoides*), jasen (*Fraxinus excelsior*) i dr. (Gucunski, 2002: 55).“

„Sjeverni se dio perivoja nalazi uz niz loše sagrađenih tržišnih prodavaonica koje ne djeluju lijepo. U središtu je toga dijela perivoja velika okrugla gredica koju ispunjava sezonsko bilje (proljetno i ljetno), a uokolo gredice porazmještene su klupe uz staze. U vrijeme cvatnje to je najljepši i najprivlačniji kutak sjevernog dijela perivoja. Od najstarijeg drveća prevladavaju lipe (*Tilia tomentosa* i *T. cordata*), katalpe (*Catalpa bignoides*), paulovnije (*Paulownia tomentosa*), pitomi kesten (*Castanea sativa*), a uz rub se ceste u drvoredu ističe svojom posebno lijepom krošnjom samo jedan primjerak viseće vrbe (*Salix vitelina pendula*) (Gucunski, 2002: 55).“

5.13. Perivoj hrvatskih velikana: rondel učenika gimnazije

„Družba Braća Hrvatskoga Zmaja u organizaciji Zmajskog stola u Osijeku priključila se programu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku da se 2005. godine obilježi 190. obljetnica rođenja i 100. obljetnica od smrti časnoga đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Brojnim tada održanim svečanim i znanstvenim skupovi priključila su se i Braća Hrvatskog Zmaja, te su u zajednici s osječkim Sveučilištem J. J. Strossmayera inicirali i organizirali izradu i postavljanje spomen biste J. J. Strossmayera ispred zgrade osječke Gimnazije, čije je bio učenik. Svečanost postavljanja biste popraćena je sjednicom, održanoj 21. svibnja 20025., na kojoj je mons. dr.sc. Andrija Šuljak održao predavanje o životu, djelu i značenju biskupa J. J. Strossmayera. Na sjednici je također prigodnom publikacijom predstavljena zamisao da se u Tvrdi na prostoru ispred Gimnazije oblikuje veći spomenički prostor na kojemu bi uz bistu biskupa Strossmayera bile postavljene i biste još dvojice učenika Gimnazije nobelovaca Lavoslava Leopolda Ružičke i Vladimira Preloga (Šuljak i sur., 2007: 2).“

„Formiranjem Rondela ujedno se ostvaruje urbani akcent glavnog pješačkog pristupa u osječku Tvrdi. Time se inicira i mogućnost urbanističkog, arhitektonskog i hortikulturalnog uređenja prostora ispred cjelovitog južnog pročelja Tvrdje s ciljem da se zasnuje ALEJA HRVATSKIH VELIKANA sa spomen obilježjima brojnih zaslužnih osječkih i slavonskih umjetnika, znanstvenika, svećenika, političara i vojnika (Šuljak i sur., 2007: 2).“

„Pri tome a brižnom pažnjom poštivane su kvalitete postojeće hortikulture, a koje se dopunjavaju pratećim projektom hortikulturalnog uređenja. Formirani kružni prostor akcentuira prilaz, a ujedno je i funkcionalno optimalan ambijent za postavljanje skulptura jer kružna forma osigurava potrebnu ravnopravnost svih položaja, a time i ravnopravnost svih spomen-obilježja. Spomenici su smješteni u središnjoj osi prilaznih putova kao znak

reprezentativnosti i time iskazanog poštivanja. Osa lokacija spomenika podržana je bočnim kamenim klupama, kao svrhovitim urbanim inventarom, kako za šetače, tako i za učenike Gimnazije. Rasvjeta je smještena na utoku putova u Rondel pa se time osigurava osvjetljenje kružnog prostora, a i prilaznih staza (Šuljak i sur., 2007: 97).“

Jasenska Pejaković je u članku Glasa Slavonije, u prosincu 2018. godine, objavila kako je svoju spomen-bistu na Rondelu učenika osječkih gimnazija u Perivoju hrvatskih velikana dobio Osječanin, akademik Mijo Kišpatić, uz biste Josipa Jurja Strossmayera, Vladimira Preloga i Lavoslava Ružičku. Ivica Završki, predsjednik Ogranka Matice hrvatske, povodom otkrivanja Kišpatićeve biste naglasio je da je Kišpatić učenik osječke gimnazije, doktor prirodnih znanosti te znanstvenik svjetskog glasa (Pejaković, 2018).

6. OSJEČKA TVRĐA I TRG SVETOG TROJSTVA

Prema Denich i sur. (1997) Tvrđa je smještena u središtu grada. Nekada je Tvrđa bila srednjovjekovni grad, osmanski grad, a potom su je austrijske vlasti ogradile zidinama te unutar njih smjestile vojne nastambe i tako je pretvorile u tvrđavu. U razdoblju od 1923. do 1926. porušene su do temelja njezine obrambene zidine. Ostali su samo dijelovi Karlova i Eugenijeva bastiona uz dravsku obalu. Između bastiona nisu porušeni vodotoranj i Vodena vrata. Od mnogih znamenitosti izdvajaju se Filibijeva utvrda- ostatak bedema iz osmanskog doba, Trg sv. Trojstva na kojemu su smješteni rektorat Josipa Jurja Strossmayera, spomenik Presvetog Trojstva (Slika 21), Muzej Slavonije, zgrada glavne straže, Trg Jurja Križanića na kojemu su se smjestile župna crkva sv. Mihaela, franjevački samostan i crkva sv. Antuna, vodena vrata i vodotoranj.

Slika 21. Spomenik Presvetog trojstva u Tvrđi u Osijeku

Prema Blagojević i sur. (n.g.) Osijek se može pohvaliti, kao jedan od malobrojnih gradova u Hrvatskoj, koji na svom prostoru ima povezanu urbanu, baroknu jezgru i vojnu utvrdu. Tvrđa predstavlja spomenik svjetske baštine, po povijesnim, graditeljskim, stilskim odrednicama, te ju je zbog toga neophodno zaštititi.

„Trg svetog trojstva (Slika 21) najstariji je gradski trg u Osijeku. Osnovan je 1710. godine prigodom izgradnje stare osječke Tvrđave. Najprije se zvao „Paradenplatz“, a kada je 1730. godine udovica generala Petraša podigla spomenik sv. Trojstvu, i sam je taj trg dobio ime Trg svetog Trojstva. Taj je spomenik bio zavjetni spomenik protiv kuge jer je i Osijek, naročito u doba Turaka, zbog loših sanitarnih prilika stradavao od te opake bolesti (Gucunski, 2002: 40).“

Prema Blagojević i sur. (n.g.) također se navodi kako je udovica generala Petraša, zapovjednika osječke tvrđave, 1729. godine podigla zavjetni kip Sv. Trojstva (Slika 21) koji je trebao čuvati grad od kuge, a to dokazuju sveci koji se nalaze na njemu, posebno: Sv. Sebastijan, Sv. Rok, Sv. Rozalija.

„Još iz sačuvane fotografije iz 1888. godine može se vidjeti da na njemu nema vegetacije. Zato se pretpostavlja da je Osijek ozelenio taj trg krajem 19. ili početkom 20. stoljeća. Do 1945. godine bilo je na njemu cvjetnih nasada, nakon toga nalazimo samo drveće. Naime, gradska je vrtlarija pokušala nakon II. svjetskog rata trg uljepšati cvjetnim nasadama, ali je pokušaj ostao bez uspjeha (Gucunski, 2002: 40)“

„Danas je Trg sv. Trojstva (Slika 21) restauriran. Staro drveće nekoliko stabala lipe (*Tilia tomentosa* i *Tilia cordata*), jedna sofora (*Sphora japonica*), javor (*Acer negundo*), stari izlomljeni lješnjak (*Corylus avellana*)- svi su srušeni nakon II. svjetskog rata. Ostao je samo jedan primjerak ginka (*Ginkgo bilboa*) (Slika 22). Prigodom izgradnje kanalizacije i nove kaldrme sva su navedena stabla (osim ginka) odstranjena, a umjesto njih u pravilnom redu posađeni su kuglasti javori (*Acer platanoides* var. *globosum*), čija mala krošnja ne zaustavlja pogled pri razgledavanju trga. Mjesna zajednica u Tvrđi duže je vrijeme odbijala restauraciju trga, jer je restauracija zahtijevala sječu postojećeg drveća kojim Tvrđa oskudijeva (Gucunski, 2002: 40).“

„Svakako je ovdje najzanimljivije drvo ginkgo (*Ginkgo bilboa*) (Slika 22), koje se nalazi u blizini ulaznih vrata Muzeja Slavonije. Čini se da je vrlo zadovoljno svojim staništem na zaklonjenom trgu. Još 1957. godine stablo je bilo visoko oko 13, 5 m i imalo je lijepu, široku

krošnju. Sve su grane bile zdrave i lijepo razvijene. Visina debla do prve grane iznosila je 2,78 m; opseg debla na visini od 1 m iznosio je 115 cm, a na visini od 2 m 100 cm. Starost i podrijetlo te jedinke nažalost nismo mogli utvrditi. Jedini je živi predstavnik izumrle skupine golosjemenjača. Listopadno je drvo, a listovi su mu većinom razdijeljeni u dva dijela. Cvjetovi su jednospolni i dvodomni. Prašnici su smješteni spiralno na osi, te čitav muški cvijet ima oblik rese. Ženski cvjetovi imaju po dva sjemena zametka. Oplodnja se obavlja pomoću gibljivih spermatozoida, što je znak velike primitivnosti, dok se kod ostalih golosjemenjača, osim cikasa i nekih njegovih srodnika, oplodnja obavlja pomoću negibljive spermalne stanice. Kod ginka nalazimo i druga primitivna svojstva kao što je dihotomska razgranjenost listova, pomanjkanje srednje žile u listu, slobodan nucleus, itd. Zbog tih je svojstava ginko za botaničare vrlo zanimljiva vrsta (Gucunski, 2002: 40-42)“.

Slika 22. Ginkgo (*Ginkgo bilboa*) u Tvrđi u Osijeku

„Danas *Ginkgo bilboa* raste samoniklo samo u Japanu i Kini, dok je u tercijaru bio rasprostranjen po čitavoj sjevernoj hemisferi. Njegovi fosili nađeni su u Sibiriji, Grönlandu, Spitzbergima i Sjevernoj Americi, što dokazuje da je tada u tim područjima klima bila znatno blaža. Današnji se ginko može postupno prilagoditi i na oštriju klimu, stoga se često uzgaja u perivojima zbog lijepih lepezastih listova sličnih listovima paprati gospin vlasak (*Adiantum capillus Veneris*). Habitus mu je najprije piramidalan, a kasnije krošnja postane široka. Njegovi su plodovi okrugli i neugodno mirišu. Raste na različitim tlima; podnosi zadimljenu sredinu industrijskog područja. Dokazano je da je u industrijskom okolišu i u uličnim gradskim drvoredima- drvo bez konkurencije. To dekorativno egzotično drvo zaslužilo je širu upotrebu. U Europu je dovezeno 1727. godine (Gucunski, 2002: 42).“

„U Osijeku postoje još samo dva stara primjerka ginkga: jedan u vrtu bivšeg Ortopedskog odjela Opće bolnice u Radićevoj ulici, a drugi u bivšem dvorcu Mačkamame (Gucunski, 2002: 42).“

7. OSJEČKA ŠETALIŠTA I DRVOREDI

7.1. Europska avenija

Europska avenija predstavlja secesijski niz zgrada izgrađenih od 1904. do 1905. godine. Za početak tog niza navodi se zgrada Gradske i sveučilišne knjižnice u Osijeku, a završava dvokatnicom na uglu Europske avenije i Ulice kardinala Alojzija Stepinca (Živaković-Kerže, 2004).

„U parkovnom naslijeđu Osijeka ističu se i brojni secesijski vrtovi nastali podizanjem niza kuća uz Evropsku aveniju na potezu od parka Sakuntale sve do Pošte. Secesijski vrtovi uređuju se u predprostorima uličnih pročelja zgrada. To su manje površine s elementima travnjaka, s pokojim soliternim stablom ili ukrasnim grmom te rijeđe s cvijetnim lijevama, a ogradeni ogradama od kovanog željeza. Svaka pojedina secesijska kuća s ogradom i vrtom čini zasebnu cjelinu. Vrtne ograde smatraju se remek djelima vrhunskog umjetničkog obrta (Denich i sur., 1997: 21).“

Turajlija (2003) u svome radu Osječki cvjetnjaci u doba secesije iznosi kritičko razmišljanje o neuređenosti osječkih secesijskih predvrtova.

„Ono što mi je ko stručnjaku najprije upalo u oči i zasmatalo, je neuređenost osječkih secesijskih predvrtova. Iako smješteni uz jedinstvenu secesijsku arhitekturu, danas su ruglo grada, zapušteni i puni smeća, bez naznaka tradicionalnih cvjetnjaka. Druga najveća zamjerka je što u Osijeku nije obnovljen niti jedan poznati secesijski vrt kao na primjer poznati vrt obitelji Prandau u Kapucinskoj ulici (danas zgrada županije) ili pak vrt Jagode Truhelke, a posebno me žalosti kada se miče i posljednje zelenilo u strogom centru grada kao čuveni kesten star preko 150 godina, a srušen prošle godine u Ribarskoj ulici (Turajlija, 2003: 180).“

7.2. Šetalište Petra Preradovića

Opisano u poglavlju 5.6. Sakuntala park (Šetalište Petra Preradovića)

7.3. Šetalište kardinala Franje Šepera

„Među najstarija šetališta grada Osijeka je šetalište uz obalu rijeke Drave- Promenada. Šetalište je bilo uređeno već u drugoj polovici 19. stoljeća. Uz obalu bio je zasađen drvored bijelih topola (*Populus alba*). Krajem 60-tih početkom 70-tih godina šetalište je izvedeno kao obaloutvrda u sustavu uređenja lijeve i desne obale Drave, a nakon katastrofalne poplave 1965. godine (Denich i sur., 1997: 21).“

„Prilikom uređenja Promenade u kontaktu s Perivojem kralja Tomislava srušen je drvored stoljetnih topola i na novopodignutom nasipu zasađen je drvored lipa. Uz danas betoniranu obalu postavljene su žardinerije (Slika 8) s raznolikim grmljem i niskim drvećem (Denich i sur., 1997: 21).“

„Zapadno se Promenada nadovezuje na šetalište Petra Preradovića. Na parkovnoj površini Promenade postavljen je secesijski zdenac (Slika 2), koji je nekada krasio Gradski vrt (Denich i sur., 1997: 21).

„Taj dio dravske obale u Gornjem gradu spominje se već početkom 18. stoljeća. Na tom se prostoru do 1925. godine nalazila Zimska luka i Šokčevićeva obala, a onda je ta srednja dravska obala podijeljena na: Obalu kralja Zvonimira- od dravskog kolnog mosta do Ulice kardinala A. Stepinca, Zimsku luku- od Stepinčeve ulice do Ribljeg trga (Bijela lađa), Pristanište- od Ribljeg trga do Solarskog trga (Sršan, 2001: 72).“

„Godine 1925. cijela je obala dobila naziv Šetalište kralja Petra Svačića. No 1934. godine zapadni dio dravske obale nazvan je Gornjodravska obala, srednji dio, tj. ispod Perivoja kralja Tomislava i Tvrđe, Srednja dravska obala, a onaj najistočniji dio dravske obale Donjodravska obala. Takvi nazivi su se zadržali sve do 1975. godine, da bi tada srednji dio dravske obale dobio naziv Šetalište Veljka Vlahovića. Godine 1992. lijepo uređeno dravsko šetalište dobiva naziv po Osječaninu, piscu i kardinalu Franji Šeperu (Sršan, 2001: 72).“

Prema Živaković-Kerže (2010) Šetalište kardinala Franje Šepera istinski je ukras Osijeka. Navodi kako je to promenada koja se prostire od središta Gornjega grada do kraja Tvrđe, uz desnu Drave. Kerže naglašava kako je šetalište ukrašeno velikim kamenim žardinjerama (Slika 8), koje obiluju zelenilom, te nizom kamenih klupa. Uz pješački most najupečatljiviji je secesijski zdenac (Slika 2).

7.4. Aleje i drvoredi

„Osijek je poznat i po velikom broju uličnih drvoreda, stoga se s pravom može nazvati i „grad drvoreda“. Bogata mreža gradskih drvoreda s perivojima doprinosi dojmu da je cijeli grad veliki perivoj. Takav je ugođaj trajan u sva godišnja doba (Gucunski, 2002: 97).“

„Prožimanje grada zelenilom održava nastojanje Osječana da stvore što povoljnije životne uvjete u svom gradu. Uz obilje parkova, takvom cilju pridonose brojni drvoredi koji poput zelene nervature pokrivaju cijeli grad, unoseći tako darežljivost prirodnog ugođaja u artificijalnebetonsko-asfaltne gradske prostore. Ovi drvoredi nastaju paralelno s izgradnjom

parkova, potvrđujući cjelovitost koncepta „zelenog grada“, što je utjecalo da u ranije razmatranju organiziranja florijade u Hrvatskoj, Osijek bude predložen kao domaćin takve priredbe (Kiš, 1998: 237-238).“

„Drvoredi imaju u gradu ekološku i estetsku ulogu, što je vidljivo tijekom cijele godine. Pročišćavaju vanjsku gradsku atmosferu, ublažuju gradsku buku, ljeti štite od jake insolacije, a zimi od hladnih vjetrova, te tako pozitivno djeluju na tjelesno i psihičko zdravlje građana. U proljeće nas oduševljavaju bogatstvom i ljepotom probuđenih pupova i cvjetova. Ljeti pružaju svima (pješačima i vozačima) ugodnu hladovinu. U jesen kao da se grad okitio pozlatom od požutjelih krošanja, a zimi je svečani ugođaj snježne bjeline. Zato su drvoredi korisne hortikulture tvorevine, dok im je ukrasna uloga sekundarna (Gucunski, 2002: 97).“

„Različitost i bogatstvo parkovnog naslijeđa upotpunjuju brojne aleje i drvoredi. Aleje su podignute već u 18. i 19. stoljeću uz puteve koji su povezali Tvrđu s Gornjim gradom i Donjim gradom. Neke od tih aleja obnovljene su u povijesnim do danas očuvanim izvornim putevima, danas ulicama grada, kao npr. aleja u Evropskoj aveniji. Izvorno su to bile aleje divljeg kestena (*Aesculus hippocastanum*), lipe (*Tilia so.*), jasena (*Fraxinus excelsior*). Obnavljanjem drvoreda i aleja na potezima nekadašnjih aleja lipa, jasena ili divljeg kestena zasađen je javor mliječ (*Acer dasycarpum*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), američki javor (*Acer dasycarpum*). Značajni su i drvoredi stoljetnih platana (*Platanus acerifolia*, *Platanus occidentalis*) uz glavne prilazne prometnice gradu i to uz Vukovarsku, Čepinski i Valpovačku. Početkom 20. stoljeća nastavlja se uređenje gradskih ulica drvoredima i alejama (Denich i sur., 1997: 27).“

„Danas se najčešće grade jednoredni i dvoredni drvoredi, a u prošlosti je grada bilo u Osijeku trorednih i četverorednih uličnih drvoreda. Posebnost u osječkim drvoredima čine jednoredni drvoredi javorolisnih platana (*Platanus acerifolia* Wild), koje je grad posadio prije stotinu godina, istražili su ih Manojlović i Gucunski (1997.) (Gucunski, 2002: 97).“

„Od samog su početka svojom ljepotom utjecali na prve dojmove pri ulazu i posljednje pri izlazu iz grada (Gucunski, 2002: 97).“

„Jedan takav jednored platana nalazi se na prilazu gradu, koji danas počinje od Čepinske ceste (Ul. sv. Leopolda Mandića) u Osijeku do benzinske crpke u Čepinu, a sastoji se od 296 sačuvanih stabala, s ukupnom dužinom 8,7 km (Gucunski, 2002: 97).“

„Drugi se takav drvoređ odnosi na prilaz gradu, koji danas počinje u Štrosmajerovoj ulici, završava na kraju Višnjevca, a sastoji se od 176 stabala s ukupnom dužinom 3,5 km (Gucunski, 2002: 99).“

„Treći, najkraći drvoređ na prilazu je gradu iz smjera Nemetina, a sastoji se od 15 stabala, s ukupnom dužinom 0,4 km. Sveukupna dužina drvoređa platana iznosi 12,6 km, a od toga se oko 7 km nalazi na području grada Osijeka (Gucunski, 2002: 99).“

„Međutim, zaštita iznimno vrijednog i u našem dijelu Europe najdužeg drvoređa platana nije bila učinkovita. Platane su u prošlosti rušili zbog izgradnje novih prometnica, izgradnje nove sportske zračne luke, stvaranja koridora za nove dalekovode i sl., a sve se to dogodilo nakon II. svjetskog rata (Gucunski, 2002: 99).“

„Javorolisna platana (*Platanus acerifolia* Wild) visoka je stablašica do 35, pa i 40 metara visine. Naši su primjerci visoki 30-35 metara. Kora joj je žutozelena i ljušti se u velikim krpama. Lišće joj je trokrpasto – peterokrpasto. Dobro uspijeva na svježim aluvijalnim tlima, a otpornija je na niske temperature od istočne platane – *Platanus orientalis*. Biljka je vrlo otporna prema atmosferskom onečišćenju, zato je smatraju prikladnom za drvoređe, a posebice cijene njen lijepi habitus (lik stabla). Široke i visoke krošnje čine hlad na cijeloj širini pripadajućega nogostupa i kolnika, a s obzirom na dužinu i ljepotu drvoređa platane su zanimljive i u turističkoj promidžbi Osijeka (Gucunski, 2002: 99-100).“

„Iznimno lijep, dug i visok jednored jablana (*Populus italica*) nalazio se na južnoj strani Ulice cara Hadrijana, a prosječan je oko 1950. godine. Razlog za sječu bilo je proširenje ulice na račun drvoređa (Gucunski, 2002: 100).“

„Troredni i četveroredni ulični drvoređi pripadaju prošlosti grada, a nestali su dijelom zato što su ih pretvorili u jednoredne i dvoredne, a višak prostora iskoristili za proširenje ceste (primjerice, za izgradnju tramvajskih tračnica) (Gucunski, 2002: 100).“

„Troredni je drvoređ bio nekad u Chavrakovoj ulici (danas Europska avenija). To jest, s jedne strane ulice nalazio se jednored, a s druge strane dvoredni drvoređ javora (Gucunski, 2002: 100).“

„Primjer četverorednog drvoređa javora nalazimo danas u Europskoj aveniji, na dijelu Perivoja kralja Tomislava (dvored) i njemu usporedne dionice dvoreda Perivoja kralja P. Krešimira IV. (Gucunski, 2002: 100).“

„Drvored prati krivudavu liniju u istočnom dijelu Perivoja kralja Tomislava, a sastoji se od dvije strane biljne vrste: crnog oraha (*Juglans nigra*) koji potječe iz atlantskog dijela Sjeverne Amerike (USA) i ginokladusa (*Gymnocladus dioeicia*), koji potječu iz srednjeg i istočnog dijela Sjeverne Amerike. Iako je jednored vrlo star, dojmljivo djeluje svojom visinom (oko 30 m) i dominantnim položajem (Gucunski, 2002: 100).“

„Koliko su Osječani privrženi gradskom zelenilu (drvoredima) može se vidjeti i iz sljedećeg primjera: Novije gradsko naselje koje se proteže usporedno s Ulicom sv. Leopolda Mandića (u kojoj je i zaštićeni stoljetni drvored platana) nazvano je Cvjetno naselje. Glavna i najduža ulica u tom se naselju zove Ulica kestenova, a sedam poprječnih ulica zovu se: Ulica bagrema, Ulica breza, Ulica brijestova, Ulica dudova, Ulica grabova, Ulica jasena i Ulica javora (Gucunski, 2002: 103).“

Prema Denich i sur. (1997) 1960. godine osnovano je javno poduzeće „UNIKOM“ kao Komunalno poduzeće Osijek. „UNIKOM“ u Osijeku održava parkovne površine, uređuje nove parkovne površine, održava nasade uz prometnice, građevinske objekte, njeguje drveće u drvoredima, proizvodi drveće i ukrasno grmlje i sve to primjenjujući struku i najsuvremeniju tehniku u vrtlarstvu.

8. VAŽNOST PARKOVA ZA GRAD

„Kad govorimo o uređenju predjela onda mislimo na cjelinu izmjena i promjena uvedenih na površini u obliku koji odgovara ljudskim potrebama, na prostor kao dimenziju čovjekove egzistencije. U uređenju prostora polazna pitanja vezana su za vrijednosti i veličine koje čine prostorni kvalitet, njihova složenost, različitost i međuovisnost. Zelene površine su jedna od tih vrijednosti koja ima dominantni utjecaj na oblikovnu vrijednost prostora, mjesta ljudskog rada i boravka. Zelenilo je u vezi s čovjekovom biološkom suštinom, suštinski element čovjekovog ambijenta, ima temeljno značenje u perceptivnim vrijednostima i dominaciji čovjeka u prostoru (Manojlović, 1990: 40).“

Prema Šmit (1997) posebno obilježje gradu, te kvalitetu življenja u njemu predočuju vrtna i parkovna arhitektura svojim smještajem, oblikovanjem i funkcijom. Također navodi kako su bitan činitelj u pulsiranju grada.

Prema Jukić (1996) perivoji su istodobno su biološki živ organizam, ali i urbani javni prostor te čine odraz kulture jednog naroda. Naglašava da se to prvenstveno odnosi na njihovo održavanje, a potom uz njihovo podizanje i oblikovanje.

„Povijesni vrtovi djeluju na čovjekovu psihu i njegovo duševno stanje time što čovjek u njima nalazi odmor, zabavu i izvor pouke. Namjena parkova nije samo šetnja besposlenih ili sentimentalnih te pročišćavanje zraka. Park je najbolji i najljepši ukras grada, a uz to oplemenjuje i dušu čovjeka (Šćitaroci, 1992: 20).“

„Svakodnevno smo svjedoci nestajanja zelenih površina na uštrb novih objekata za stanovanje, sport, urede ili parkirališta. Gotovo uvijek krivac za to je osobni interes pojedinaca, koji pokazujući svoju političku ili financijsku moć, mijenjaju izgled i duh nekog mjesta ili grada, često puta ne poštujući zakone i zakonitosti struke, te su mnoge vrijednosti parkovne arhitekture upropaštene i izgubljene u nepovrat (Turajlija, 2003: 177).“

„Desetljeća su potrebna da perivoj izraste, a vrlo malo treba da nestane. Jedini je čovjek odgovoran za život perivoja jer bez njegove brige i pomoći objekti parkovne arhitekture osuđeni su na propadanje. Nestankom povijesnih perivoja čovjek se lišava vrijednih ostvarenja kreativnosti i dokaza svoje kulturne povijesti. Vrtne umjetnost, kao i svako umjetničko djelo, budi u čovjeku emocije, a onda i svijest o njezinoj vrijednosti te potrebi zaštite i trajnog očuvanja (Šćitaroci, 1992: 20).“

8.1. Važnost parkova za grad Osijek

„Mnoštvu zelenih površina u to se vrijeme prilazi s namjenom obnove i nadopune svime čime se oduševljavalo ondašnje stanovništvo. Visoki standard osječke buržoazije odrazio se i na uljepšavanje grada. Imati lijepo uređen vrt ili predvrt, nije bilo samo pitanje prestiža i pomodarstva, nego je to u ono vrijeme, bila stvarna potreba građana koji su živjeli uz obalu Drave u području gdje se voda često nalazila svuda uokolo, tvoreći blatnjave kaljuže. Podizanjem novih zelenih površina borilo se protiv bolesti- tifusa, difterije, groznice, te protiv najezdi komaraca (Turajlija, 2003: 175)“.

„Osijek ima dugu gradsku tradiciju koja se pozitivno odrazila i na njegovu hortikulturu. Zahvaljujući tome, Osijek danas ima velike povijesne parkove i drvorede u samom središtu grada, gdje je gustoća stanovništva najveća i cestovni promet najjači. Takva je nazočnost bilja od neprocjenjive vrijednosti za zdravlje građana (ublažuje buku i pročišćuje zrak) i za izgled našeg grada koji leži u jednoličnoj ravnici (Gucunski, 1981: 557).“

„Osijek ima ukupno 343.000 m² uređenih gradskih površina i oko 70 km uličnih drvoreda. Usprkos tome, Osijek mora i ubuduće težiti gradnji novih gradskih parkova s površinama većim od 5 ha. Pogrešno je mišljenje da je modernom gradu dovoljno ako ima travnjake u stambenim naseljima i rekreacionim centrima. Stalno se mora imati na umu da parkovi imaju nenadoknadivu društvenu ulogu, jer vrlo pozitivno djeluju na tjelesno i duševno zdravlje čovjeka i nezamjenjivi su uložci gradskih „pluća“. Osim toga, parkovni ekosistemi su otporniji na štetne gradske utjecaje od uličnih drvoreda ili pojedinačnih stabala. Zato opći razvoj grada Osijeka nužno mora pratiti planska gradnja novih parkova (Gucunski, 1981: 558).“

Gucunski u časopisu Hortikultura (1968) navodi pet glavnih točaka koje govore o važnosti parkova za grad Osijek:

1. „Osijek kao nizinski grad ima obilježja karakteristična za veći dio Panonije, tj. umjerenu kontinentalnu klimu. Ljeta su vruća, zime hladne, dok proljeća i jesen imaju približno jednake temperature. Ovdje redovito prevladavaju sjeverozapadni vjetrovi u svim godišnjim dobima, dok je za ljeto karakteristična tišina i relativno manji broj jakih vjetrova. Zbog toga što nema topografskih uzvišenja i većih šumskih površina na sjeveru grada Osijek je direktno izložen vjetrovima koji pušu iz prostranih panonskih predjela.

Osijek uglavnom ima toplotne prilike koje odgovaraju njegovom geografskom položaju. Srednja godišnja temperatura iznosi 10,9°C, a srednja godišnja amplituda 22,6°C. Insolacija grada je dobra jer se Osijek proteže longitudinalno u smjeru istok-zapad, te mu se tlocrt gradskih ulica proteže tim pravcem, što jako utječe na ljetne vrućine u gradu. U takvim klimatskim prilikama, u kojima su leta vruća a grad izložen jakoj insolaciji, osječki parkovi pružaju građanima svojom hladovinom neprocjenjivo osvježanje.

2. Razvijena industrija utječe negativno na sastav zraka u gradu, pa zahvaljujući biljnim stanovnicima naših parkova i njihovim životnim procesima naš se zrak neprestano pročišćuje od gradske prašine i otrovnih industrijskih plinova.
3. Biljno zelenilo i ptičji svijet osječkih parkova pozitivno djeluju na psihi čovjeka, pomažu odmor i rekreaciju, podesno su mjesto za igru i odgoj djece i omladine.
4. Sve te zelene površine mnogo utječu na estetski izgled grada. Zato urbanistički planovi Osijeka iz 20. stoljeća (naročito planovi iz 1946. 1954. i 1965.) ističu neprestanu brigu o zelenilu grada.
5. Osijek ima veći broj škola prvog, drugog i trećeg stupnja, i to 16 osnovnih škola, tri gimnazije, Visoku poljoprivrednu školu i Pedagošku akademiju. Tako razvijenom školstvu potreban je, između ostaloga, i botanički vrt. Grad još uvijek nema svoga botaničkog vrta iako su poslije drugog svjetskog rata učinjeni pokušaji da se izgradi, pa čak postoji njegov projekt i urbanistički mu je određena lokacija.
Stoga u nastavi, osječki parkovi donekle zamjenjuju botanički vrt.

Osim toga parkovi imaju prednosti u terenskoj nastavi zbog toga što su blizu škole i zato što se mogu iskorištavati u svako godišnje doba, a to su upravo teškoće terenske nastave u slobodnoj prirodi (Gucunski, 1968: 109-110).“

9. VAŽNOST IZVANUČIONIČKE NASTAVE U PARKU

„Izvanučionička nastava u prirodi i društvu nastava je izvan učionice, primjerice u školskom vrtu, parku, proizvodnom pogonu, na travnjaku, vodotoku, moru i drugdje gdje se nastavno gradivo usvaja na izvornoj stvarnosti (De Zan, 2001: 288).“

„Pedagozi, didaktičari, metodičari i učitelji praktičari koriste različito nazivlje za takav način poučavanja, jedni ga nazivaju metodom rada, drugi oblikom rada, a treći nastavom izvan učionice u kojoj se primjenjuju različite metode i oblici rada. U uporabi je i nazivlje: šetnja, posjet, izlet, poučno pješaćenje, ekskurzija, nastavna ekskurzija, radna ekskurzija, terenska nastava, nastava izvan učionice, izvanučionička nastava i sl. Svu nastavu ustrojenu izvan učionice možemo nazvati izvanučioničkom nastavom, bez obzira na mjesto i vrijeme trajanja. U sklopu izvanučioničke nastave možemo razlikovati posjet, izlet, ekskurziju i školu u prirodi (De Zan, 2001: 281).“

„Nastavna ekskurzija u nastavi prirode i društva je nastava izvan učionice, primjerice u školskom vrtu, parku, šumi, proizvodnoj radionici, tvornici, ustanovi, muzeju i drugdje gdje učenici spoznavaju nastavne sadržaje na neposrednoj stvarnosti. Ona ima veliku važnost jer se predmeti spoznavanja nalaze u svom prirodnom okruženju ili mjestu proizvodnje (De Zan, 2001: 282).“

„Nastavne ekskurzije možemo podijeliti i promatrati s različitih polazišta. Prema mjestu izvođenja razlikujemo ekskurzije u prirodu, vrtove, proizvodna poduzeća, muzeje, izložbe i dr. Sadržajno su one najčešće mješovite, interdisciplinarne, iako mogu biti biološke, geografske, povijesne, prometne, ekološke, proizvodne i sl. Mogu trajati jedan ili dva sata, pola dana, cijeli dan ili više dana. Po metodičkoj namjeni mogu biti uvodne, istraživačke, ilustrativne i mješovite, a po logičkom slijedu analitičke, sintetičke ili analitičko-sintetičke. Ekskurzije se mogu izvesti prije obrade teme radi skupljanja materijala za obradu (uvodna, sakupljačka), za vrijeme obrade teme (istraživačka) i nakon obrade teme (ilustrativna) (De Zan, 2001: 283).“

„Izvan učionice učenici zaista promatraju i proučavaju svoje okruženje. Izvanučionička nastava povoljno utječe na razvitak samostalnog promatranja i pridonosi aktivnosti učenika na proučavanju učenikova okruženja. Boraveći izvan učionice, učenici povezuju znanja s prirodom i životom uopće (De Zan, 2001: 282).“

Prema Bognar i Matijević (2002) iskustva iz izvorne stvarnosti, tj. rad izvan škole mogu imati pozitivan utjecaj kako za učitelja tako i za učenika. Učitelje takav način rada može motivirati za učenje odnosno poučavanje, a s druge strane učenike motivira za daljnja istraživanja i stvaranja.

„Temeljne zadaće izvanučioničke nastave: povezivanje, primjena i u praktičnom radu, provjeravanje znanja koje je stečeno u učionici, s potrebama rada u praksi; snalaženje u novim (prirodnijim) okolnostima učenja i nastave, tj. učenje u neposrednoj životnoj praksi; upoznavanje novih (izvanučioničkih) čimbenika učenja i nastave, koji bitno utječu na rezultat učenja; navikavanje učenika na primarne izvore znanja, na izvanučioničke oblike komuniciranja među subjektivnim čimbenicima nastave: učitelj – učenik, te stručnjaci radnog procesa, gdje se izvodi terenska nastava; upoznavanje učenika s radnim pretpostavkama i drugim uvjetima za samostalno učenje, ali i potencijalnim čimbenicima opasnosti na radu (Lukša i sur., 2014: 70).“

Prema Stelli (2000) škola u prirodi je način kako se današnja nastava može podići na višu razinu. Nastavni sadržaji, kroz takav način poučavanja, učenicima postaju lakši, zanimljiviji, omogućuju im kritičko promatranje, samostalnost, uočavanje uzročno-posljedičnih veza, razumijevanje odnosa prirode i čovjeka. Također navodi kako je učenicima u prirodi omogućeno učenje s cjelovitim doživljajem.

„Neposredna stvarnost je prirodni izvor znanja. Djeca i prije škole u samom životu prirodnim učenjem nauče vrlo mnogo sadržaja. Prirodno učenje je veoma efikasno jer se najčešće odvija u obliku rješavanja problemnih situacija. Uzevši u obzir te prednosti prirodnog učenja i dob učenika s kojima radimo, u nastavi PID često se služimo neposrednom stvarnošću kao izvorom znanja. Neke prirodne pojave najbolje je upoznavati u samoj prirodi, a neke društvene pojave u društvenoj stvarnosti. Dakle, velik dio rada u nastavi PID temelji se na promatranju neposredne stvarnosti. Mišljenje djece te dobi je konkretno, ona doživljavaju stvarnost onakvu kakva ona jest, njihova su iskustva ograničena, fond predodžba relativno siromašan i zato je korisno provoditi neposredna promatranja (Bezić, 1975: 245).“

Kao buduća učiteljica razredne nastave izvanučioničku nastavu u parku smatram neophodnom u provođenju nastave i to ne samo nastave Prirode i društva nego i kroz korelaciju s drugim predmetima. Izvanučionička nastava u parku učenicima omogućuje lakše i zanimljivije razumijevanje gradiva, povezivanje stečenog znanja na nastavi i provođenje istog u parku, proširuje njihove vidike na svijet i prirodu koja nas okružuje. Vrlo malo nastavnih sadržaja u

udžbenicima je usmjereno na biljke i njihovo prepoznavanje. Stoga nije začuđujuće kako učenici, a s pravom mogu reći i učitelji ne prepoznaju pojedine vrste biljaka u prirodi. Budući da smo u današnje vrijeme svjedoci provođenja nastave i nastavnih sadržaja u školi uz pomoć tehnologije, važno je ne zaboraviti i ne zanemariti izvanučioničku nastavu u parku. Po mom mišljenju jedino učitelj može utjecati na to koliko će vremena s učenicima provoditi u prirodi, izvan učionice. Mislim da se učitelji sve manje zalažu za takvu vrstu nastave. Kao jedan od razloga, za koji smatram da sputava učitelje u tome, je nedovoljno dobra organiziranost učitelja. Za izvođenje takvog oblika nastave učitelji moraju pripremiti aktivnosti za učenike, po potrebi organizirati prijevoz i ovisno o broju učenika, planirati dodatne odrasle osobe, moraju organizirati nastavu ovisno o godišnjem dobu i vremenskim prilikama... Kao drugi razlog navela bih nesigurnost i nemotiviranost učitelja. Neki učitelji se možda ni sami ne snalaze u takvom izvođenju nastave pa ih stoga izbjegavaju, a upravo bi oni trebali biti ti koji će biti podrška učenicima u izlasku iz njihove „sigurne zone“. Nadalje, motiviranost ovisi od učitelja do učitelja, o njihovoj osobnosti, volje za radom i o tome vole li uopće posao koji obavljaju. Na posljepku, iako neki učitelji misle da njihov rad i zalaganje neće biti uočeni, svi se kao učenici uvijek s osmijehom na licu prisjećamo onih učitelja kojima biti učitelj razredne nastave nije bilo samo zanimanje nego poziv.

10. IZVANUČIONIČKA NASTAVA U SAKUNTALA PARKU U OSIJEKU

Nastavni predmet: Priroda i društvo, četvrti razred

Nastavna cjelina: Živa priroda

Nastavna tema: Život biljaka

Tip sata: sat ponavljanja

Nastavne metode: razgovor, metoda usmenog izlaganja, igra, demonstracija, pisanje, crtanje, mjerenje

Socijalni oblici rada: frontalni rad, individualni rad, rad u paru

Nastavna sredstva: neposredna stvarnost

Nastavna pomagala: pribor za crtanje i pisanje, metar, čarape

Cilj sata: usustaviti i povezati stečena znanja o životu biljaka

Ključni pojmovi: cvijet, plod, list, korijenje, stabljika, rasprostiranje

Potrebno predznanje: orijentacija, strane svijeta, mjerenje površine

Ishodi učenja: Učenik će moći imenovati vrste drveća i cvijeća u parku Sakuntala, razlikovati pojedine vrste drveća i cvijeća u parku Sakuntala, raščlaniti određene pojmove iz nastavne teme, razlikovati dijelove biljke te razumjeti njihovu ulogu, uočiti važnost parkova za grad, koristiti stečena znanja o naučenom u svakodnevnom životu

Korelacija: Hrvatski jezik – opis, Sat razrednika- čuvajmo prirodu, Tjelesna i zdravstvena kultura – pokreti, Matematika- mjerenje

Podatci koje treba upamtiti: korijenje, stabljika, cvijet, list, rasprostiranje

TIJEK SATA Etape sata i sadržaj	Aktivnosti za učenike
<p>UVOD (5 minuta)</p> <p>Skupljanje učenika u razredu, priprema za polazak koja obuhvaća pripremu potrebnog materijala i dogovor.</p> <p>ODLAZAK U SAKUNTALA PARK (45 min)</p> <p>Sakuntala park je udaljen 25 minuta hodom od škole.</p> <p>Prelazak ceste podvožnjakom, pokraj željezničke pruge, preko pješačkog prijelaza, pored biciklističkih staza, prolazak gradskim ulicama (ponavljanje prometnih sadržaja u razgovoru).</p> <p>Izvrсна šetnja jer putem prolazimo pored starog dijela grada Tvrđe, pored Parka kralja Tomislava, preko puta Parka kralja Krešimira IV., Parka kralja Držislava, prolazak kroz ulicu Europske avenije, pored Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek... Na svakom od tih mjesta zadržat ćemo se kratko te porazgovarati o svemu pomalo.</p> <p>Dolazak na odredište. Idealno je mjesto jer se s njegova stajališta uočava urbana sredina kojom je okružen park. Također, park je obnovljen pa će i to učenicima biti zanimljivije.</p>	<p>Promatranje, zapažanje, razgovor</p>

<p>Razgovor o parku: U kojem je dijelu grada park smješten? Jeste li nekada boravili u ovom parku ili ste samo bili u prolazu? Zna li nešto o njegovoj povijesti? Zašto se baš zove Sakuntala? Ima li park i drugi naziv? Zašto je park trebao biti obnovljen? Uočavate li neke razlike u obnovi? Što vidimo na istoku, zapadu, sjeveru, jugu? Razgovaramo o zaštiti parkova i ponašanju u parku.</p> <p>1. aktivnost – vegetacija (45 min)</p> <p>Učenici zajedno s učiteljicom obilaze park (promatraju lišće, boje, osluškaju zvukove u parku, opisuju tlo). Zatim redom obilaze sva drveća u parku te ih pokušavaju imenovati. Pomoću papira i olovke preslikavaju koru stabla na papir te ih tako razlikuju. Također uočavaju krošnje, lišće i plodove pojedinog stabla. Nadalje, uočavaju raspored drveća u parku i zaključuju zašto je takav. Isto tako zapisujemo u tablicu koje vrste drveća su najviše zastupljene u parku, a koje najmanje.</p> <p>Potom uočavaju cvjetne ronđele u parku. Pokušavaju ih imenovati, a zatim odrediti pojedine dijelove cvijeta. Naglašavamo da se cvijeće u cvjetnim rondelama sadi ovisno o godišnjem dobu. Uočavamo raspored cvjetnih rondela te zaključujemo zašto je baš takav.</p> <p>Uočavamo travnatu površinu. Učenici na obući obuvaju bijele čarape te analiziraju što je sve ostalo na čarapama.</p> <p>2. aktivnost- mjerenje, korelacija s matematikom (30 min)</p> <p>Učenici u paru pomoću koraka izračunavaju otprilike površinu parka.</p> <p>Učenici u paru pomoću metra mjere razmak između pojedinih sadnica drvoređa lipa na jugoistoku.</p> <p>3. aktivnost- opisivanje- korelacija s hrvatskim jezikom (30 min)</p> <p>Učenici u paru opisuju raspored drveća i cvijeća u parku upotrebljavajući strane svijeta u opisu.</p>	<p>Učenici uočavaju, imenuju pojedine vrste cvijeća i drveća, opisuju krošnje, lišće i plodove drveća, uočavaju raspored vegetacije u parku, opažaju zvukove i boje u parku, preslikavaju koru drveta na papir, hodaju po travnjaku u čarapama koje su obuli na obući</p> <p>Učenici mjere površinu parka i razmak između pojedinog stabla lipa na jugoistoku parka</p> <p>Učenici opisuju park</p>
---	---

<p>4. aktivnost- priča o Sakuntali i crtanje- korelacija s likovnom kulturom (30 min)</p> <p>Učiteljica učenicima čita mit o Sakuntali, a oni je zatim crtaju olovkom na papir.</p> <p>OBROK (30 min)</p> <p>IZVJEŠTAVANJE (20 min)</p> <p>Učenici izvještavaju o tome što su radili, što su vidjeli, doživjeli, je li bilo poteškoća, što im se svidjelo, a što nije.</p> <p>TZK: IGRA NA OTVORENOM (30 min)</p> <p>POVRATAK U ŠKOLU</p>	<p>Učenici crtaju Sakuntalni kip i slušaju mit o Sakuntali</p> <p>Učenici izvještavaju o provedenim aktivnostima</p> <p>Učenici igraju igre na otvorenom</p>
--	--

11. ZAKLJUČAK

Svjedoci smo današnjeg ubrzanog razvoja industrije, tehnologije, urbanog života. Iz tog razloga iz dana u dan u medijima se govori i piše o globalnom problemu zaštite našeg okoliša. Svakodnevno na umu moramo imati kako parkovi pozitivno djeluju na tjelesno i duševno zdravlje čovjeka, nezamjenjivi su uložnici gradskih „pluća“ i predstavljaju vrijednu baštinu grada. Stoga je logično da se i mi ljudi pobrinemo za njihovo održavanje i opstanak.

Grad Osijek obiluje parkovnom baštinom, ali zato želim naglasiti kako se o osječkim parkovima sve manje piše, a pisani izvori su jedino što će ostati sačuvano za buduće generacije. Izgradnjom urbanih građevina u Osijeku su nestala dva parka, ali smatram kako o njima posebno treba govoriti kako se takve situacije ne bi ponavljale i kako bi uspješno zaštitili postojeće zelene površine u gradu. Također, hortikultura osječkih parkova je nedovoljno istražena, o njoj se malo piše, a čini najvažniji element parkova. Naime, istraživanje hortikulture osječkih parkova neophodno je za obnovu parkova, neposredne izvore znanja za obrazovanje, parkovnu baštinu grada i prije svega za njihovu živu umjetnost.

Sa stajališta buduće učiteljice žalosno je kako se Osijek naziva „Zeleni grad“, a izvanučioničke nastave u osječkim parkovima je sve manje. Takav nastavni proces sve se više zanemaruje, a naglasak se stavlja na upotrebu tehnologije u nastavi. Ne želim reći da je upotreba tehnologije u nastavi nešto loše; dapače iznimno je dobro, ali s druge strane moramo napraviti ravnotežu između nastave u učionici i izvan nje. Nažalost, u našim udžbenicima nedovoljno je sadržaja vezanih za biljke i životinje. Iz tog razloga s učenicima trebamo provoditi što više vremena u parkovima i prirodi te u njima provoditi različite aktivnosti kako bi se učenici mogli što više povezati sa svojim okruženjem izvan učionice.

12. SAŽETAK

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Integrirani preddiplomski i diplomski učiteljski studij
Marijana Galušić
Prirodno-geografska obilježja parkova u Osijeku
Diplomski rad
Osijek, 2019.

Broj stranica: 88

Broj slika: 22

Broj literaturnih jedinica: 41

Diplomski rad izrađen je na Odsjeku za prirodne znanosti Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku iz predmeta Prirodno-geografska obilježja Hrvatske pod vodstvom mentorice prof. dr. sc. Irelle Bogut i smentora mr. sc. Željka Popovića, profesora visoke škole.

Grad Osijek je grad koji se naziva gradom zelenila ili „Zeleni grad“. Na površini grada od 169 km², zelene površine smještene su na oko 300 000 m² koje sam opisala u ovom diplomskom radu. Za njihov razvitak neophodno je poznavati povijest grada Osijeka, njegova geografska i prirodna obilježja koja predstavljaju nezaobilazne čimbenike za razvoj parkovne kulture na ovom području. Grad Osijek smjestio se u ravničarskom dijelu istočne Hrvatske, na riječnoj terasi s desne obale Drave te se nalazi u području kontinentalne klime. Osijek je jedini grad u Hrvatskoj koji se u svojoj povijesti širio od periferije prema središtu u cilju stvaranja „vrtnog grada“. Svojim longitudinalnim pružanjem u smjeru istok-zapad, uz rijeku Dravu, stvorio je zavidnu kompleksnu cjelinu parkovne arhitekture koja povezuje glavne dijelove grada, a koju čine: Šetalište Petra Preradovića, Europska avenija, Perivoj na trgu Ljudevita Gaja, Perivoj Zrinjevac (Nikole Šubića Zrinskog), Šetalište kardinala Franje Šepera, Perivoj kralja Tomislava, kralja Krešimira IV., kneza Branimira, kralja Držislava, kraljice Katarine Kotromanić-Kosača i Perivoj na trgu bana Josipa Jelačića.

Praktično izvođenje nastave iz Prirode i društva u četvrtom razredu usmjereno je na izvanučioničku nastavu u osječkom Sakuntala parku, a osmišljeno je uz korelaciju s drugim nastavnim predmetima. Parkovi grada Osijeka predstavljaju bogatu i vrijednu kulturnu i parkovnu baštinu stoga ih je potrebno zaštititi, brinuti se o njima, koristiti ih i pisati o njima.

Ključne riječi: Osijek, „Zeleni grad“, parkovna baština, zaštita

13. ABSTRACT

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Education
Integrated Undergraduate and Graduate University Teacher Studies
Marijana Galušić
Natural-geographical features of parks in Osijek
Graduation thesis
Osijek, 2019

Number of pages: 88

Number of pictures: 22

Number of literature cited: 41

This graduate thesis has been made in the Natural science section of the Faculty of educational sciences in Osijek, in subject Natural-geographical features of Croatia, under the mentorship of prof.dr.sc. Irella Bogut and mr.sc. Željko Popović, a high school professor.

Osijek is a city often called the city of greenery or “Green city”. On the city surface of 169 km², green surfaces cover about 300.000 m², which have been described in this graduate thesis. In order to develop them, it is necessary to know the history of Osijek, its geographic and natural characteristics, which represent unavoidable factors in park culture development of this territory. City of Osijek is placed in the plain part of the eastern Croatia, on the right bank terrace of the Drava river and is situated in the territory of continental climate. Osijek is the only city in Croatia that has been historically spreading from periphery to its center, in order to create a “garden city”. With its longitudinal stretch in the east-west direction, by the Drava river, it built an envious complex ensemble of park architecture, which are connecting the main parts of the city. Those parks are: Promenade of Petar Preradović, European avenue, Park on the Ljudevit Gaj square, Park Zrinjevac (of Nikola Šubić Zrinski), Promenade of cardinal Franjo Šeper, Park of the king Tomislav, Park of the king Krešimir IV., Park of the duke Branimir, Park of the king Držislav, Park of the queen Katarina Kotromanić-Kosača and Park on the square of ban Josip Jelačić.

The practical teaching performance in Nature and society in fourth grade is directed to an extracurricular class in the Sakuntala park in Osijek and it is also designed in correlation with other teaching subjects. Parks in Osijek represent a valuable cultural and park inheritance, which is why they need to be protected, cared about, used and written about.

Keywords: Osijek “Green city”, park inheritance, protection

14. KAZALO SLIKA

Slika 1. Položaj Osijeka i Osječko-baranjske županije u RH	3
Slika 2. Pejačevićev zdenac na travnjaku šetališta kardinala Franje Šepera u Osijeku	25
Slika 3. Hrast lužnjak (<i>Quercus robur</i> L.) na uglu Jägerove i Školske ulice u Osijeku.....	27
Slika 4. Tisa (<i>Taxus baccata</i>) u predvrtu Filozofskog fakulteta u Osijeku	28
Slika 5. Tisa (<i>Taxus baccata</i>) na Gajevom trgu u Osijeku	29
Slika 6. Spomen drvo- lipa u Parku kralja Tomislava u Osijeku	32
Slika 7. Kestenova šetnica u Parku kralja Tomislava u Osijeku.....	34
Slika 8. Kamene žardinjere na šetalištu kardinala Franje Šepera u Osijeku.....	34
Slika 9. Natpis uz spomen- lipu u Parku kralja Tomislava u Osijeku	36
Slika 10. Geometrijska forma šimšira (<i>Buxus sempervirens</i>) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku	39
Slika 11. Sofora (<i>Sophora japonica</i> f. <i>pendula</i>) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku ..	39
Slika 12. Stupasti hrast lužnjak (<i>Quercus robur</i> var. ' <i>Fastigiata</i> ') u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku.....	42
Slika 13. Fontana okružena velikim ružičnjacima u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku	43
Slika 14. Cvjetna rondela okružena japanskim trešnjama (<i>Prunus serrulata</i>) u Parku kralja Petra Krešimira IV. u Osijeku	44
Slika 15. Kip Sakuntale i sfinge na ulaz u Park Sakuntala u Osijeku	46
Slika 16. Japanska sofora (<i>Styphnolobium japonicum</i>) u sjeveroistočnom dijelu Parka Sakuntale u Osijeku	49
Slika 17. Prijedlog uklanjanja visoke vegetacije u Sakuntala parku	51
Slika 18. Crveni javor (<i>Acer pseudoplatanus</i> var. <i>purpureum</i>) u Parku kraljice Katarine Kotromanić-Kosača u Osijeku	52
Slika 19. Frangešov spomenik "Umirući vojnik" u Parku kralja Držislava u Osijeku.....	56
Slika 20. Ružičnjak u Parku kralja Držislava u Osijeku.....	57
Slika 21. Spomenik Presvetog trojstva u Tvrđi u Osijeku	62
Slika 22. Ginkgo (<i>Ginkgo bilboa</i>) u Tvrđi u Osijeku.....	64

15. LITERATURA

KNJIGE

1. Bezić, K. (1975). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Blagojević, T. (n. g.). *Od prošlosti do sadašnjosti ulicama tvrđe*. Osijek : II. gimnazija.
3. Bognar, L. i sur. (1975). *Geografije SR Hrvatske*, knjiga 3. Zageb: Školska knjiga.
4. Bognar, L. i Matijević, M. (2001). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bojanić-Obad-Šćitaroci, B. (2004). *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću: javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*. Zagreb: „Šćitaroci“: Arhitektonski fakultet.
6. De Zan, I. (2001). *Metodika nastave prirode i društva: III. izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Denich, A. i Jukić, T. i Kolarić, I. (1997). *Perivoji Osijeka*. Osijek: JP „UNIKOM“.
8. Gucunski, D. (2002). *Osječki perivoji i drvoređi*. Osijek: Državni arhiv.
9. Kiš, D. (1998). *Hrvatski perivoji i vrtovi: Perivoji i drvoređi secesijskog Osijeka*. Zagreb: Prometej.
10. Magaš, D. (2013). *Geografija Hrvatske*. Zadar : Sveučilište, Odjel za geografiju.
11. Mirković, D. (1948). *Dendrometrija*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
12. Obad Šćitaroci, M. (1992). *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Obad Šćitaroci, M. (2009). *Slavonija, Baranja i Srijem : vrela europske civilizacije: Perivoji*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske : Galerija Klovićevi dvori.
14. Obad Šćitaroci, M. (2009). Urbanizacija Slavonije do 19. st. U R. Vučetić (ur.), *Slavonija, Baranja i Srijem : vrela europske civilizacije* (str. 273). Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske : Galerija Klovićevi dvori.
15. Pinterović, D. (1978). *Mursa i njeno područje u antičko doba*. Osijek: Centar za znanstveni rad JAZU.
16. Plevnik, B. (1987). *Stari Osijek*. Osijek : Radničko sveučilište "Božidar Maslarić".
17. Radić M. i Topić M. (1993). *Osijek skriveni grad*. Osijek: Revija Otvorenog sveučilišta.
18. Rauš, Đ. (1977). *Stari parkovi u Slavoniji i Baranji*. Split: Hortikultura: Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

19. Roglić, J. (2006). *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja : geografske posebnosti i razvojni procesi: Istočna hrvatska – prirodna obilježja*. Zagreb : Školska knjiga.
20. Sršan, S. (2001). *Ulice i trgovi grada Osijeka- povijesni pregled*. Osijek: Državni arhiv.
21. Stella, I. (2000). *Priprema i provedba školskih izleta, ekskurzija i putovanja*. Zagreb: ZIB Mladost.
22. Šugar I., (1994). *Crvena knjiga biljnih vrsta Republike Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša, Zavod za zaštitu prirode.
23. Šuljak A. i dr. (2007). *Perivoj hrvatskih velikana : rondel učenika gimnazije u Osijeku*. Osijek : Družba "Braća Hrvatskoga Zmaja", Zmajski stol u Osijeku : Medicinski fakultet.
24. Živaković-Kerže, Z. (1985). *200 godina streljaštva u Osijeku*. Osijek: Streljački savez općine Osijek.
25. Živaković-Kerže, Z. (2004). *Osijek : povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote: turistička monografija*. Zagreb: Turistička naklada.

ČASOPISI I ZBORNICI

1. Ambruš, V. (1988). Osijek na prijelazu u 20. stoljeće. *Peristil*, (32/1988), 71-83.
2. Damjanović, D. (2012). *Srednjoeuropski park posvećen mitološkoj indijskoj kraljici Sakunatala park u Osijeku. Metamorfoze mita: mitologija u umjetnosti od srednjeg vijeka do moderne: zbornik radova znanstvenog skupa „Dani Cvita Fiskovića“ održanog 2010. godine*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti.
3. Gucunski, D. (1986). Rekonstrukcija šetališta Petra Preradovića: 2. program rekonstrukcije.. *Hortikultura*, 53 (1-2/1986), 29-32.
4. Gucunski, D. (1968). Osijek: osječki parkovi: važnost parkova za grad Osijek. *Hortikultura*, (4/1968), 110.
5. Gucunski, D. (1968). Osječki parkovi. *Hortikultura*, 35 (4/1968), 104.
6. Gucunski, D. (1979). Relikti „Generalskog vrta“ u Osijeku. *Osječki zbornik*, (17/1979), 509-515.
7. Gucunski, D. (1981). Zaštita čovjekova okoliša u Osijeku i njegov odraz na budućnost grada i regije. U J. Roglić (ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa Osijek kao*

polarizacijsko žarište (553-559). Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Centar za znanstveni rad.

8. Gucunski, D. (1998). Najljepša vrtna kreacija. *Glas Slavonije*. 13. svibnja 1998., 36.
9. Gucunski, D. (1998). Staklenik- staklenjak. *Glas Slavonije*. 19. svibnja 1998., 26.
10. Jukić, T. (1996). Perivoj kralja Tomislava u Osijeku: Povijesno-prostorna analiza perivoja od nastanka do 1945. godine. *Prostor*, 11 (4/1996), 61-78. Pribavljeno 15.4.2019., sa file:///C:/Users/ivocu/Downloads/tjukic_perivoj.pdf
11. Manojlović, R. (1990). Parkovi ratarskih pejzaža IPK Osijek. *Hortikultura*, 37 (1-2/1990), 40-45.
12. Manojlović, R. (2004). Drvoredi, prostorni identitet grada Osijeka i usmjerenja za buduće prostorno planske odluke. *Agronomski glasnik*. 3 (5/2004), 131-141. Pribavljeno 15.4.2019., sa: <https://hrcak.srce.hr/file/152225>
13. Pegan, S. i Jukić, T. (2002). Urbanističko rješenje središta Osijeka u radu Alberta Escha iz 1925. godine. *Prostor*, 23 (10/2002), 21-30. Pribavljeno 15.4.2019., sa <https://hrcak.srce.hr/11058>
14. Šmit, K. (1997). Vrtna i parkovna arhitektura Osijeka na povijesnim kartama. *Prostor*, 13 (5/1997), 97-120.
15. Živaković-Kerže, Z. (2010). Osječki perivoji i šetališta. *Hrvatska revija*, 10 (4/2010), 74-77.
16. Živaković-Kerže, Z. (2010). Ostatak Generalskog vrta- hrast lužnjak na uglu Školske i Jägerove. *Hrvatska revija*, 10 (4/2010), 74-75.

INTERNETSKI IZVORI

1. Čipčić-Bragadin M. i dr. (2017). *Konzervatorska (povijesna) studija obnove Šetališta Petra Preradovića u Osijeku*. Pribavljeno 15.4. 2019., sa https://www.osijek.hr/wp-content/uploads/2018/07/Povijesna_studija_Setaliste_P_Preradovica.pdf
2. *Državni zavod za statistiku*. Pribavljeno 15.4.2019., sa <https://www.dzs.hr/>
3. *Grad posadio više od 700 stabala, no preporučuje: Sigurnost građana je na prvom mjestu*. Pribavljeno 10.8.2019., sa <https://www.osijek.hr/grad-posadio-vise-od-700-stabala-no-porucuje-sigurnost-gradana-je-na-prvom-mjestu/>
4. Kovačić, A. (2013) . *Perivoj Zrinjevac u Osijeku, prije i poslije obnove : završni rad*. Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera, Poljoprivredni fakultet. Pribavljeno 15.4.2019., sa <https://repozitorij.fazos.hr/islandora/object/pfos:540/datastream/PDF/view>

5. *Krenula obnova Sakuntala parka u Osijeku, evo kako će izgledati*. Pribavljeno 10.8.2019., sa <https://www.republika.eu/novost/72309/krenula-obnova-sakuntala-parka-u-osijeku-evo-kako-ce-izgledati>
6. Lukša Ž., Žamarija M., Dragić Runjak T., Sinković N. (2014). *Terenska nastave prirode i biologije u osnovnoj školi*. Educ.biol. 1:69-79. Pribavljeno 10.8. 2019., sa file:///C:/Users/ivocu/Downloads/8_Luksa_i_sur.pdf
7. Pejaković, J. (2018). *Na Rondelu i bista akademika Kišpatića*. Pribavljeno 15.4.2019. sa <http://www.glas-slavonije.hr/384962/3/Na-Rondelu-i-bista-akademika-Kispatica>
8. Stanković, G.R. (2018). *Inventarizacija Perivoja kralja Petra Krešimira IV u Osijeku: završni rad*. Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera, Fakultet agrobiotehničkih znanosti. Pribavljeno 15.4.2019., sa <https://zir.nsk.hr/islandora/object/pfos:1526/datastream/PDF/download>
9. *Zavod za prostorno uređenje Osječko-baranjske županije*. (2017). Pribavljeno 15.4.2019., sa http://www.prostorobz.hr/Planovi/PPUG/PPUG%20OSIJEK/pdf/4_polaz_5%20do%2017.pdf

IZVORI SLIKA

Slika 1. Položaj Osijeka i Osječko-baranjske županije u RH. Izvor:

<http://www.obz.hr/hr/pdf/zastitaokolisa/Osnova%20obiljezja.pdf>, preuzeto 11.10.2019.

Slika 17. Prijedlog uklanjanja visoke vegetacije u Sakuntala parku. Izvor:

https://www.osijek.hr/wp-content/uploads/2018/07/Povijesna_studija_Setaliste_P_Preradovica.pdf, preuzeto 30.9.2019.